magazin istoric

ANUL VI NR. 11 (68) NOIEMBRIE 1972

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VI - Nr. 11 (68)
noiembrie 1972

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

① ② ③ ④

① Un simplu coridor din Castelul Peleş : mobilier italian, oglinzi veneţiene cu ornamente din sticlă de Murano, sculpturi din lemn de tei aurit. Pînă la 30 decembrie 1947, toate erau în inventarul averilor monarhiei Hohenzollern **(Pentru Maiestatea Sa — salariile a 20 000 muncitori,** p. 22)

② Un mare înaintaş, un trezitor de vocaţii, care a insuflat elevilor săi respectul pentru o viaţă închinată năzuinţei de a cunoaşte : Vasile Pârvan. Pictură aflată la Muzeul Universităţii Bucureşti **(La sursa activităţii istoricului — interesul pentru om,** p. 29)

③ Curtea reginei Elisabetă I a Angliei (1558-1603). În prim plan, un curtean purtînd Ordinul Jartierei **(Ordinul Jartierei de la... Suceava,** p. 72)

④ Un exemplar din primul număr al revistei **Junimea română,** apărut în mai 1851 la Paris, a fost oferit de Dimitrie Brătianu lui Giuseppe Mazzini (în imagine) care a dispus ca articolul-program să fie reprodus şi de **Italia del popolo (Mazzini : „Aveţi o misie în Europa“,** p. 10)

SUMAR

Cnezii din Haţeg : RADU POPA 2
Mazzini : „Aveţi o misie în Europa“ : VASILE NETEA 10
Republica în conştiinţa românilor : ION SPÂLAŢELU 16
Pentru Maiestatea Sa — salariile a 20 000 muncitori : ION COMAN . . . 22
La sursa activităţii istoricului — interesul pentru om : D. M. PIPPIDI . . 29
Aachen — prima capitală medievală europeană : K. ERHARDT 38
Un deţinut al naziştilor, laureat al premiului Nobel : BRUNO FREI . . . 41
Privind o fotografie... : NORA ZIZI-MUNTEANU 46
Un secol de lupte pentru un ideal de secole : GELCU MAKSUTOVICI . . 50
Pe urmele ilirilor : RADU VULPE 54
Evenimentele aşa cum le-am văzut atunci... : ANASTAS MIKOIAN . . . 58
Saşii, şvabii, ţipţerii şi landlerii : MICHAEL KRONER 62
„E mai lesne să citeşti istoria, decît să participi la împlinirea ei“ : P. CONSTANTINESCU-IAŞI 64
Ţara lui Van Diemen : JAMES MORRIS 68
Ordinul Jartierei de la... Suceava : ŞTEFAN S. GOROVEI 72
Operaţia „Typical“ : F.W.D. DEAKIN 75
Danemarca 1772 — o existenţă dramatică : reformatorul Johann Friedrich Struensee : W. GREGOR 81
Dincolo de tăcere : ELENA GEORGESCU 85
Cele şapte minuni : G. BÜSCHER 88

• Enigmistică . . . 37 **• Zimbete din cronici** . . . 74 **• Cărţi sosite la redacţie** . . . 97 **• Poşta** Magazin istoric 98

CNEZII DIN HAȚEG

Certitudini și ipoteze

RADU POPA

Cnezii au reprezentat feudalitatea românească din perioada anterioară cristalizării vieții de stat. Ei au evoluat, printr-un lung proces de diferențiere socială, de la poziția de fruntași ai obștilor sătești la aceea de stăpîni feudali, din rîndul lor alegîndu-se voievodul, conducător al confederațiilor de obști. Așa se explică de ce, în epoca în care cancelariile unor state vecine au început să se intereseze de cnezii români, aceștia apar în situații foarte deosebite: alături de cnezi sătești — cum sînt cei atestați accidental pe la 1260 în părțile Clujului — întîlnim cnezi care stăpîneau regiuni întinse, adevărate formațiuni politice de tip prestatal. Astfel erau cele trei cnezate oltene care, înainte de mijlocul veacului XIII, compuneau voievodatul lui Litovoi, sau cnezatele de vale maramureșene, pomenite la începutul veacului XIV. În ceea ce privește Țara Hațegului, condițiile istorice concrete ale acestui ținut — lipsit în evul mediu de o organizare statală proprie în sensul deplin al cuvîntului — au făcut ca știrile referitoare la realitățile locale să ajungă pînă la noi în special prin intermediul unor cancelarii străine și doar pe măsura interesului acestora.

Din această cauză, cele mai vechi știri scrise, din cîte s-au păstrat, ne permit reconstituirea rolului istoric, jucat de cnezii din Țara Hațegului, abia de pe la începutul secolului XIV. Astfel, un document din 1359 amintește că Mihail Cînde din Rîu de Mori, ucis cu cîțiva ani înainte din porunca voievodului Transilvaniei, a fost fiul lui Nicolaie Cînde din Rîu de Mori. Acest din urmă cneaz, cel mai vechi din cîți cunoaștem cu numele, **a trăit, așadar, pe la 1300. În ordinea apariției lor în documente, mai putem menționa familia cnezială din Britonia (1315), cele din Densuș, Sălaș, Cinciș (1360), din Almaș (1362), din Strei și Streisîngeorgiu (1377). Atestările se înmulțesc spre sfîrșitul sec. XIV și mai ales în prima jumătate a celui următor, în strînsă legătură cu rolul militar important pe care l-au jucat cnezii români în luptele antiotomane. O dovedesc numeroasele diplome privilegiale emise de regii unguri după cucerirea Transilvaniei, și în special de Sigismund de Luxemburg — rege al Ungariei (1387-1437) și împărat al Sfîntului Imperiu (1410-1437) — sau de Iancu de Hunedoara — voievod al Transilvaniei (1441-1446) și guvernator al Ungariei (1446-1453). Dar înainte de sec. XIV, cînd documentele sînt atît de zgîrcite în informații, care era situația? Tăcerea izvoarelor înseamnă oare inexistența cnezilor? Nu cumva această tăcere are niște temeiuri condiționate istoricește? Și, în acest caz, avem posibilitatea de a reconstitui locul pe care l-au ocupat cnezii hațegani în feudalitatea sec. XIV și a celor anterioare? Iată niște întrebări la care, pentru a căpăta răspunsuri — fie și parțiale, fie și sub formă de ipoteze — trebuie să lăsăm să vorbească documentele.**

Misiunea specială a marelui comis

Celebra diplomă acordată cavalerilor ioaniţi de regele Bela IV în anul 1247 conţine, printre altele, şi prima atestare documentară a Ţării Haţegului : „Şi mai dăruim cavalerilor dreptul de a strînge jumătate din toate veniturile şi foloasele ce se cuvin regelui de la românii locuitori ai Ţării Litua, afară de Ţara Haţegului cu cele ce ţin de ea". Ţara Litua — la care se referă documentul — este ţara voievodului Litovoi, ajunsă la acea dată vasală şi tributară regatului maghiar *, iar modul în care este formulată fraza citată permite concluzia că autoritatea acestui voievod din Oltenia se extindea şi asupra Ţării Haţegului. Precizarea diplomei regale are în vedere tocmai crearea unui regim deosebit pentru una dintre părţile componente ale voievodatului lui Litovoi.

Ce reprezenta această „Ţară a Haţegului cu cele ce ţin de ea" ? Din documente rezultă că ea nu se limita doar la bazinul propriu-zis al Haţegului, ci cuprindea şi zone învecinate, precum depresiunea de la izvoarele Jiurilor, ca şi o bună parte a Văilor Streiului şi Cernei : documentele din veacul următor desemnează pe cnezii de pe aceste văi drept „cnezi de Haţeg". În sfîrşit, sate bănăţene de la marginea dinspre Haţeg făceau parte, tot atunci, din „districtul cetăţii Haţegului".

Se va fi aflat şi în Ţara Haţegului o căpetenie locală, subordonată voievodului Litovoi, asemănătoare — ca poziţie — cnezilor Ioan şi Farcaş din Oltenia ? Este o întrebare la care documentele nu dau nici o deslușire, dar de vreme ce diploma ioaniţilor precizează că în teritoriile dăruite de rege existau **maiores terre** („mai mari ai ţării" — tradus şi prin „stăpînii pămîntului") este firesc să considerăm că această clasă de feudali prestatali români îşi exercita autoritatea nu numai în teritoriile de la sud de Carpaţi ale voievodatului lui Litovoi, ci şi în Ţara Haţegului.

În anii care au urmat emiterii diplomei ioaniţilor, statul arpadian ** a realizat progrese însemnate în organizarea sud-vestului transilvan. Astfel, înainte de 1264 s-a zidit cetatea regală de la Deva şi tot de atunci se păstrează prima menţiune documentară a comitatului hunedorean.

La curtea regelui Ladislau IV, supranumit Cumanul, urcat pe tron la vîrstă fragedă în 1272, nobilul Petru Aba era mare comis şi îndeplinea diverse însărcinări militare sau politice. Ca mare dregător, punea mărturie pe actele cancelariei. Într-un asemenea act, din 1276, el este menţionat ca „marele nostru comis [şi] comite de Haţeg".

Se organizase aşadar — sau era în curs de organizare — un „comitat" al Haţegului. Precizarea **în timp** a acţiunii ar fi destul de dificilă, dacă nu am dispune şi de alte ştiri. Dar diploma acordată în 1285 de acelaşi rege magistrului Gheorghe Baksa, pentru merite militare printre care şi conducerea campaniei împotriva lui Litovoi *** — document de importanţă excepţională, deoarece din cuprinsul lui putem reconstitui evoluţia formaţiunilor statale de la sud de Carpaţi după mijlocul sec. XIII — permite totodată datarea acestei expediţii tocmai prin anii 1276 -1277. Ea s-a produs, după cum spune regele în diplomă, „cînd începusem noi a domni, fiind încă copil" şi s-a încheiat cu înfrîngerea şi uciderea lui Litovoi şi cu luarea în prinsoare a fratelui său Bărbat.

Cele două menţiuni documentare se dovedesc a fi strîns legate una de alta. Misiunea specială a marelui comis Petru Aba în Ţara Haţegului a pregătit — sau poate a definitivat — rezultatele campaniei militare împotriva lui Litovoi. Atunci s-a construit şi cetatea regală de lîngă oraşul Haţeg, ale cărei ruine se mai văd încă pe vîrful dealului Orlea.

Pentru cnezii haţegani şi pentru satele lor nu ne-au rămas, nici de această dată, menţiuni scrise. Aflaţi încă în afara categoriilor de stăpîni feudali recunoscuţi de regalitatea maghiară, cnezii români formau la această vreme o categorie socială ce nu interesa cancelaria. Dar în toată Ţara Haţegului nu existau la începutul veacului XIV decît două comunităţi catolice, la Sîntămăria-Orlea şi Haţeg, amîndouă în imediata vecinătate a cetăţii regale, iar un comitat nu se putea organiza din două sate, ambele recent înfiinţate. **Marea masă a populaţiei o formau, aşadar, românii.** În locul documentelor zgîrcite în informaţii, există însă alte izvoare, mai darnice şi, sub anumite aspecte, mai concludente.

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1971.

** Pînă în 1301, coroana statului feudal maghiar a fost purtată de regii din dinastia întemeiată în sec. IX de Arpad *(n.r.)*.

*** Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1971.

Judele Nicolaie și diploma sa

Criza ce a urmat dispariției, la 1301, a ultimului rege din dinastia arpadiană, s-a desfășurat pe fondul unei anarhii feudale mai vechi, ajunse acum la apogeu. Transilvania a făcut parte dintre regiunile cele mai afectate de urmările acestei crize și tot aici s-au manifestat, în acești ani, unii dintre cei mai redutabili adversari ai noului rege, Carol Robert de Anjou (1308-1342). În fruntea nemulțumiților s-a găsit, pînă la 1315, voievodul Ladislau Kan, promotor al autonomiei transilvănene și chiar pretendent la moștenirea arpadiană, iar rezistența împotriva lui Carol Robert a continuat și după îndepărtarea lui Ladislau Kan.

Părțile hunedorene au devenit teatrul unor campanii militare, de care cnezii hațegani nu puteau rămîne străini. Nicolae Széchy, unul dintre partizanii credincioși ai noului rege, este atestat la 1317 drept castelan al cetății Hațeg, în aceeași vreme în care fiii lui Ladislau Kan dețineau, împotriva voinței lui Carol Robert, cetatea Devei. Diplomele acordate fraților Széchy, recent publicate, amintesc despre două asedii ale cetății Deva, primul nereușit, deși însoțit de o bătălie ce s-a dat în fața fortăreței, iar al doilea desfășurat înainte de 1322 și încheiat cu cucerirea ei.

Atitudinea cnezilor hațegani față de aceste evenimente poate fi dedusă doar ipotetic. Un document din 1315 îl arată pe Nicolaie, fiul lui Ștefan, ca fiind jude al Hațegului, iar documente puțin mai tîrzii dovedesc că **familia acestui jude făcea parte din feudalitatea românească hațegană.** Dar la 1315, judele Nicolaie era nu numai dregător local, probabil pe lîngă castelanul Nicolae Széchy, ci și beneficiar al unei diplome regale de întărire pentru moșia pe care i-o disputau alți doi cnezi.

Alăturăm acestei informații constatarea că, la altă margine a Transilvaniei, în Maramureș, luptele de pe Tisa Superioară dintre partizanii și adversarii lui Carol Robert au avut drept consecință

acordarea, în aceeaşi vreme, **a primelor diplome regale unor cnezi maramureşeni,** desigur şi ca urmare a sprijinului pe care ei l-au dat noului rege. Se poate, deci, presupune că cel puţin o parte a cnezilor haţegani a acţionat în aceşti ani în sprijinul lui Carol Robert.

Constatăm totuşi că, spre deosebire de Maramureş, diploma lui Nicolaie, fiul lui Ştefan, rămîne oarecum izolată, în timp, printre diplomele haţegane. Nu ştim, deocamdată, dacă au mai existat atunci asemenea diplome, sau dacă întăririle regale şi voievodale pentru cnezii haţegani nu au fost date, în majoritatea lor, decît în condiţiile istorice speciale de mai tîrziu.

Raporturile politice ale regatului angevin cu învecinatul domn al Ţării Româneşti, raporturi care au determinat nu o dată conflicte militare în decursul veacului XIV, ar putea fi una dintre explicaţiile acestei deosebiri. Dacă actele cancelariilor ne transmit, pentru mijlocul veacului XIV, destul de multe nume de cnezi din Ţara Haţegului, ele nu o fac pentru a le confirma stăpînirea asupra satelor lor, ci doar pentru a le consemna participarea la unele proceduri judiciare. Ca un revers al medaliei, aflăm că, prin 1357-1358, voievodul Transilvaniei Andrei Lackfy pronunţa în Haţeg condamnări la moarte „pentru infidelitate" a unor cnezi români, după judecăţi sumare. sau

Fragment din frescele bisericii din Strei

In p. 2: *jupan Cîndreş din tabloul votiv de la Streisîngeorgiu*

O străveche ctitorie a cnezilor din Haţeg: Streisîngeorgiu

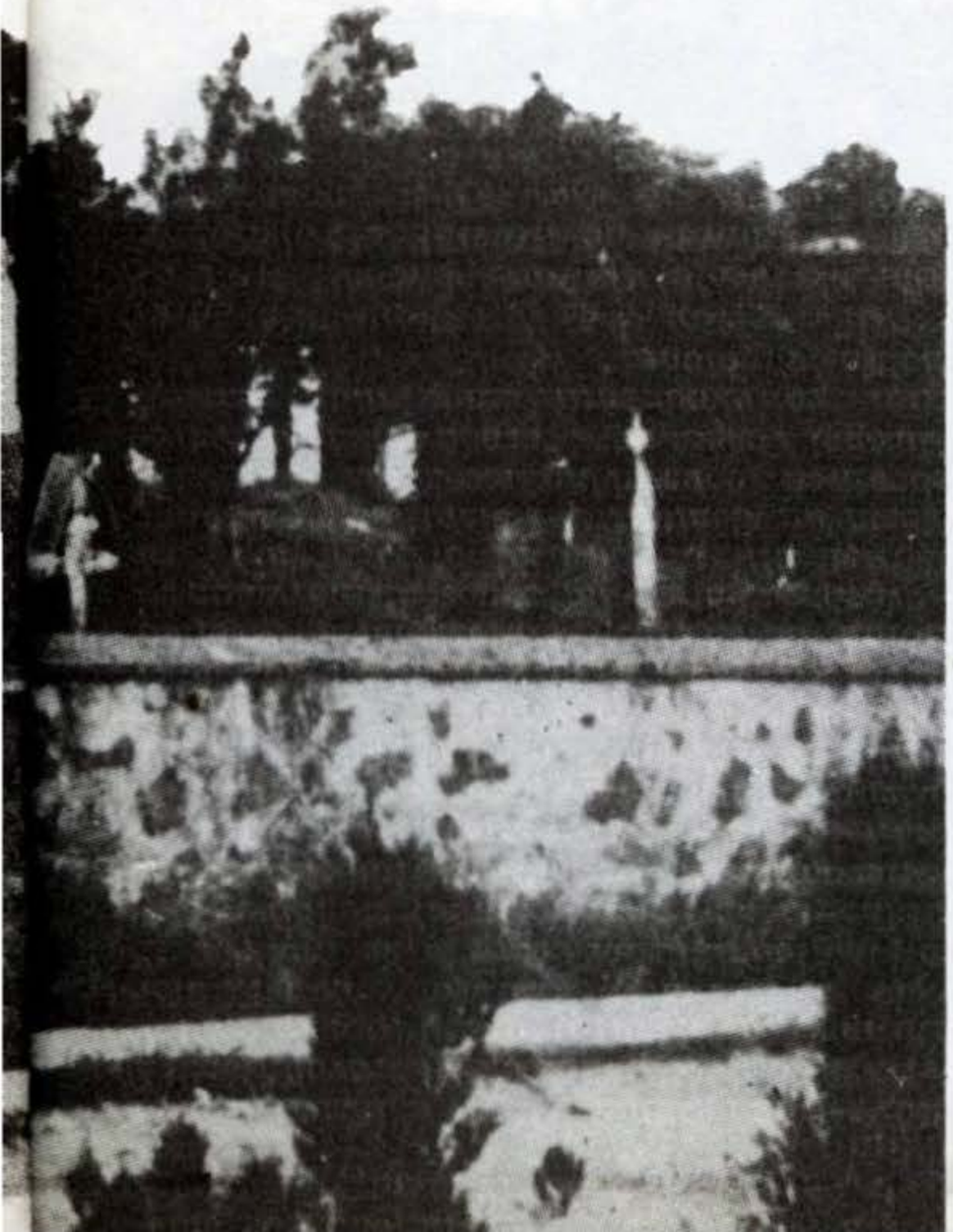

că alţi cnezi haţegani, refugiaţi în Ţara Românească, întreprindeau de acolo incursiuni în Transilvania, după soarta schimbătoare a relaţiilor dintre Vladislav-Vlaicu şi regele Ludovic cel Mare.

Aceasta ar putea fi, aşadar, explicaţia tăcerii cancelariei regale: „infidelitatea" cnezilor haţegani faţă de noua dinastie, nesupunerea şi refuzul lor de a sprijini pe regele Ludovic I.

Semnificaţia unui schimb ciudat

În miezul verii anului 1392, regele Sigismund de Luxemburg se afla cu armata sa pe Dunăre, în aşteptarea încleştării cu turcii. Ca şi cu alte prilejuri, cancelaria îl însoţea pe rege, întocmind aici, „lîngă vadul Dunării, în tabăra armatei noastre ridicate împotriva turcilor", scrisorile, diplomele sau poruncile regale.

Pentru doi dintre cnezii români, originari din Haţeg, ce participau la expediţie, Cîndreş, fiul lui Grigore, şi Laţcu, fiul lui Nicolaie, amîndoi din Streisîngeorgiu,

cancelaria redactează la 13 iulie un act întărit cu pecete regală. Actul are aparența unui schimb, hotărît de două rude, cuprinse, în ajunul bătăliei, de dorința punerii la cale „a celor lumești". Se spune în text că cneazul Cîndreș îi cedează lui Lațcu moșiile sale din Țara Hațegului, primind, în schimb, părțile pe care le stăpînea Lațcu în sate aflate pe cursul inferior al Streiului.

Documentul este obișnuit în aparență, dar devine ciudat din momentul în care ne întrebăm care a fost, în 1392, temeiul legal al stăpînirii de către Cîndreș și Lațcu a părților din satele enumerate, deoarece nu există nici o diplomă prin care acestea să le fi fost recunoscute.

Presupunerea în legătură cu mobilul ascuns al schimbului devine certitudine cînd constatăm că, în 1404, același rege întărește, printr-un act expres și pentru merite militare, cnezilor din Sălaș stăpînirea asupra cnezatului Valea Sălașurilor. Printre beneficiarii devălmași ai acestei diplome figurează la loc de frunte Cîndreș, fiul lui Grigore, și Lațcu, fiul lui Nicolaie. Rezultă așadar că schimbul, deși încuviințat de rege, **nu s-a produs în realitate** și că cei doi participanți la expediția regală n-au avut alt gînd decît **obținerea unui act oficial în care să le fie consemnate moșiile, stăpînite efectiv din moși-strămoși, dar pentru care le lipsea atunci o recunoaștere oficială.** Locul și momentul, nepretinzînd prezentarea unor acte mai vechi de proprietate și nepermițînd nici efectuarea unor cercetări amănunțite, nu puteau fi mai bine alese. Desigur că efecte legale depline — din punctul de vedere al dreptului feudal — în legătură cu stăpînirea cnezatului Sălașurilor nu a avut decît diploma din 1404, dar valoarea unui act cu pecete regală, ca acela din 1392, pentru împotrivire la o eventuală încercare de cotropire sau deposedare, nu poate fi subestimată.

Actul acesta regal din 1392 cuprinde și o altă informație, demnă de toată atenția. Și anume, se obișnuia ca nobilii de rînd ce veneau în fața regelui să fie prezentați de către unul dintre baronii regatului (marii nobili). Asemenea prezentări sau intermedieri făceau voievodul Transilvaniei, comiții sau, în cazul taberelor militare, comandantul corpului

Ruinele Curții cneziale de la Sălașul de Sus

de oaste din care făceau parte cei interesaţi. Numele baronului ce intervenea în favoarea solicitanţilor era notat de cancelarie pe actul regal.

Or, documentul nostru cuprinde însemnarea „relatio domini Drag Woyuode". Personajul nu este altul decît nepotul lui Dragoş, „descălecătorul" Moldovei *. Ştim despre acest Drag, strămoş al familiei Dragffy de mai tîrziu, că împreună cu fratele său Balc-Baliţă, a cunoscut în perioada 1360-1400 o continuă ascensiune ca mare dregător al regatului, păstrîndu-şi, în acelaşi timp, legăturile cu Maramureşul strămoşesc, de unde-i venea şi titlul voievodal.

În 1392, Drag era comite de Sătmar, Ugocea şi Maramureş şi, în această calitate, îmbinată cu aceea de voievod al românilor maramureşeni, participa la expediţia regală în fruntea oştilor strînse din aceste părţi. Dar comitatul de atunci al Hunedoarei era cuprins în voievodatul Transilvaniei, iar Drag nu putea avea nici o legătură administrativă sau militară cu românii haţegani.

Şi totuşi, **el este cel care mijloceşte în favoarea lor pe lîngă rege.** Trebuie să tragem de aici concluzia că, cel puţin în unele dintre campaniile regale, cnezii români din toate părţile Transilvaniei, indiferent de graniţele administrative ale voievodatului şi de comitate, formau un corp de oaste aparte, pus sub comanda unui român ? Sau poate planurile şi ambiţiile politice ale lui Drag, care fusese în anul precedent —1391 — la Constantinopol şi obţinuse de la patriarh pentru mănăstirea sa din Perii Maramureşului privilegii episcopale, erau încă mai mari decît s-a crezut şi s-a scris ?

O danie, acordată în aceeaşi vreme în părţile Hunedoarei unui cneaz maramureşan, ilustrează şi ea, într-altfel, legăturile dintre românii din sudul şi din nordul Transilvaniei.

Desigur că pe temeiul a două ştiri documentare nu se poate da un răspuns hotărît. Dar menţiunile atestînd relaţii directe între urmaşii voievozilor maramureşeni şi cnezii haţegani pot avea o importanţă deosebită în perspectiva cercetărilor viitoare.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1972.

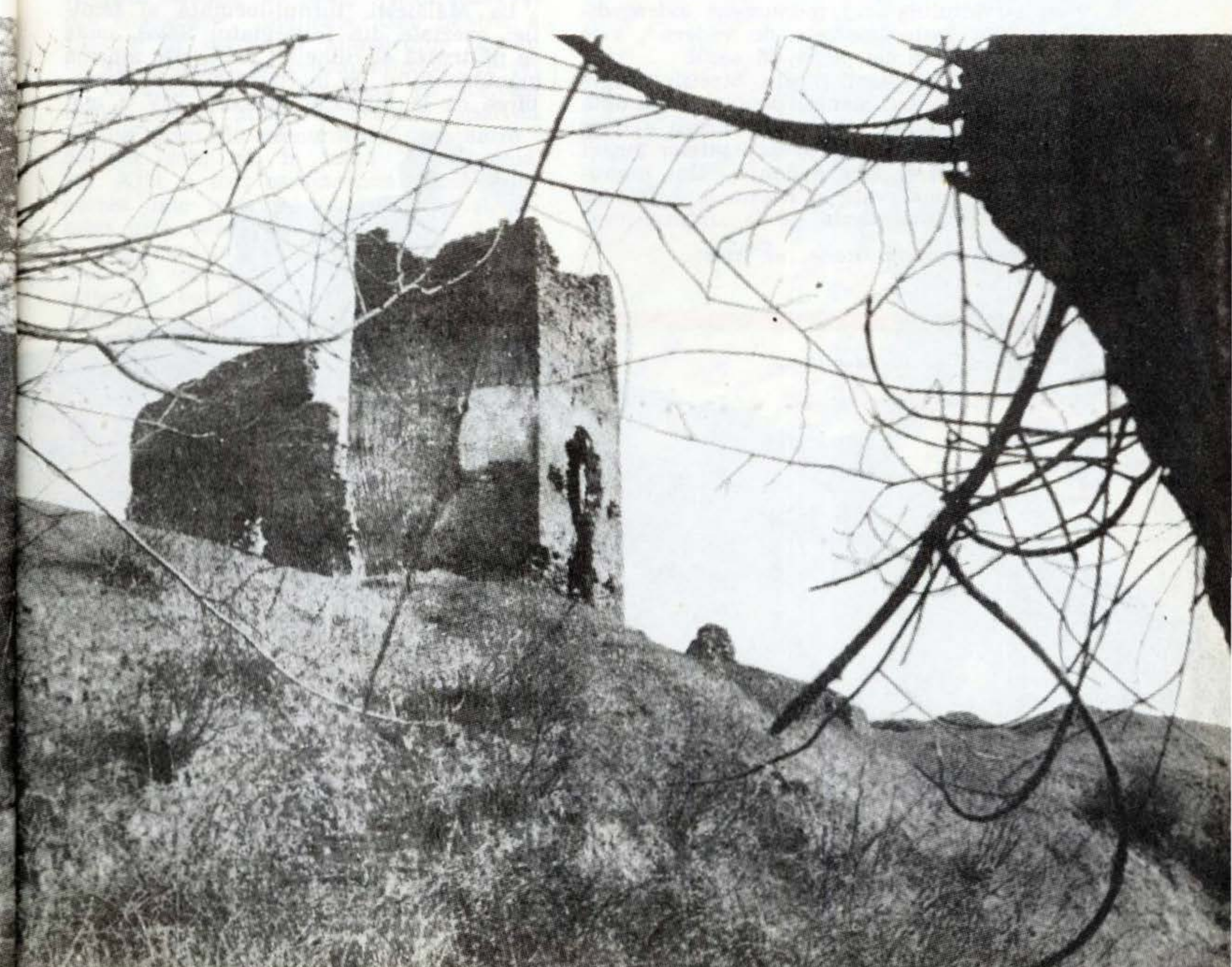

Turnul de la Mălăieşti — locuinţă, refugiu şi apărare

Mărturia monumentelor

Am avut prilejul să constatăm că documentele referitoare la Ţara Haţegului sînt încă departe de a-şi fi adus întregul aport la cunoaşterea istoriei acestei regiuni în evul mediu. Izvoarele scrise mai cuprind informaţii, pînă acum nefolosite, pentru reconstituirea condiţiei românilor haţegani în veacul XIV şi, într-o oarecare măsură, şi în perioada anterioară anului 1300.

Dar pentru această perioadă, din care documentele scrise sînt atît de rare şi aproape că nu conţin, din motivele expuse, informaţii directe şi explicite referitoare la cei de care ne ocupăm aici, mai există şi alte categorii de izvoare. Nu o dată s-a scris despre vechimea, valoarea sau interesul excepţional al bisericilor din Ţara Haţegului şi din părţile hunedorene, dar valorificarea lor ca **documente istorice,** în contextul izvoarelor scrise, rămîne a fi făcută de aici înainte. Să analizăm cîteva exemple.

Astfel, despre existenţa cnezilor din Densuş aflăm accidental la 1360, cînd ei figurează în actele unui proces, iar diplomele prin care li se recunoaşte stăpînirea satelor lor sînt abia de la sfîrşitul veacului XIV. Dar ctitoria familiei, care este o biserică „de curte" în sensul larg al cuvîntului, acel monument extraordinar din toate punctele de vedere *, este mai vechi cu **cel puţin** un secol.

Cnezii din Strei şi din Streisîngeorgiu sînt atestaţi documentar pentru prima dată în 1377, şi chiar atunci nu pentru a li se recunoaşte stăpînirea asupra satelor lor, ci pentru a li se face o danie. Dar monumentele conservate în aceste sate datează şi ele **cel mai tîrziu** de la sfîrşitul veacului XIII. Totodată, din documente aflăm că aceste două familii de ctitori învecinaţi au avut un strămoş comun, fapt ce pledează pentru vechimea încă mai mare a monumentelor şi, desigur, a respectivei familii cneziale.

Mai există şi alte categorii de monumente haţegane al căror grai încă n-a fost înţeles. Astfel, turnurile din Ţara Haţegului sînt mai puţin cunoscute, iar semnificaţia lor istorică nu a fost încă, în mod practic, valorificată. Este vorba despre donjoane izolate, cu trei-patru etaje, mici reşedinţe fortificate de utilizare temporară, pe care cnezii le-au construit în locuri mai retrase, la fel cum a procedat nobilimea transilvăneană în perioada de anarhie feudală de la sfîrşitul veacului XIII şi începutul celui următor.

Semnificaţia şi datarea reală a acestor monumente s-au putut estompa, datorită transformării unei părţi a lor, în veacul XV, în cetăţui, prin adăugarea zidurilor de incintă prevăzute cu turnuri. Dar la Răchitova, unde se păstrează ruinele turnului-locuinţă al familiei cneziale din Densuşul învecinat, monumentul stă singur pe vîrful unui deal şi reprezintă un exemplu caracteristic pentru acest tip de construcţii, ce a împînzit Transilvania în a doua jumătate a veacului XIII

La Mălăieşti, turnul-locuinţă al familiei cneziale din învecinatul Sălaş, unde se păstrează şi ruinele Curţii, este aidoma monumentului de la Răchitova, cu deosebirea că la mijlocul veacului XV a mai

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1971.

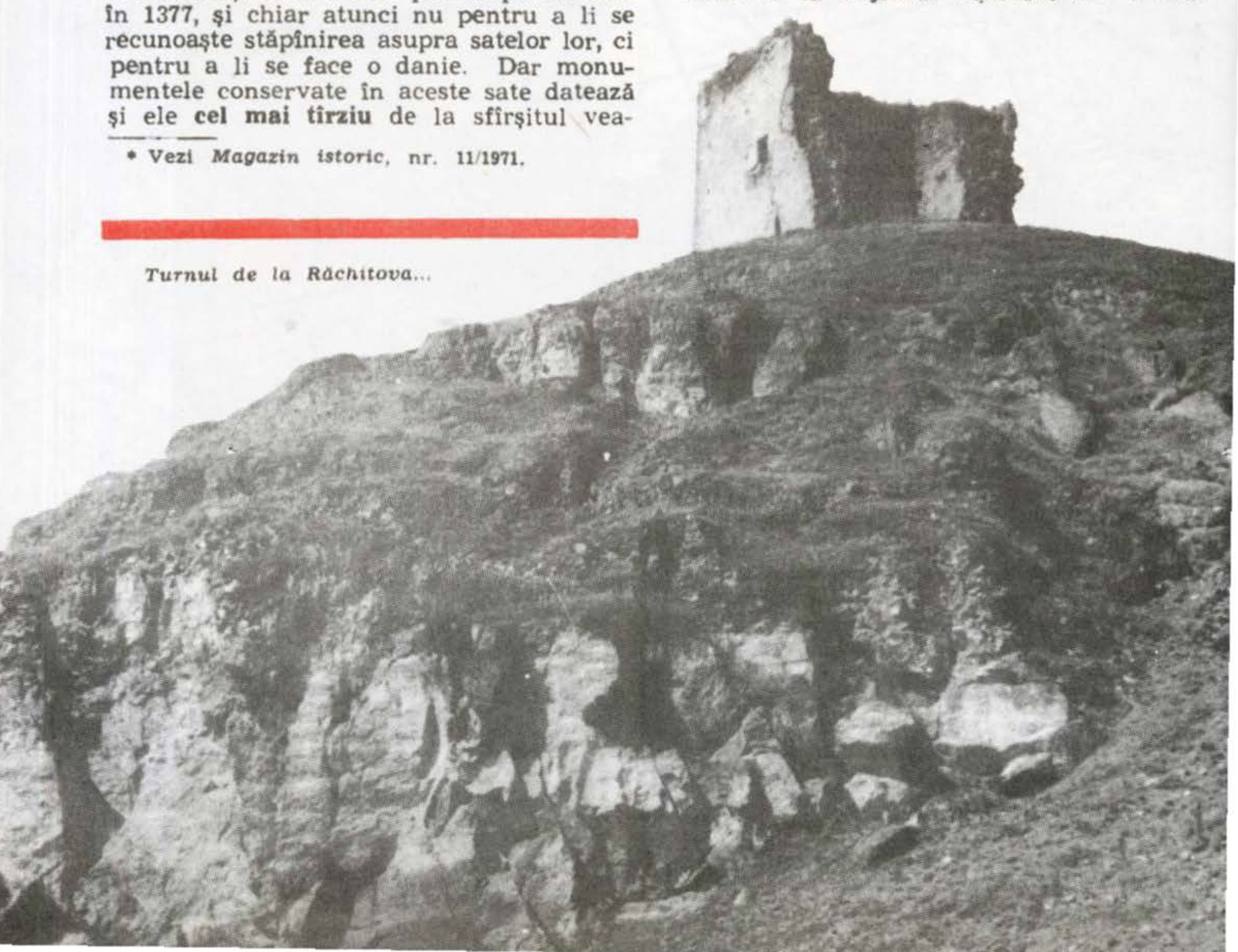

Turnul de la Răchitova...

fost înălțat cu un etaj și i s-a adăugat un zid de incintă de plan circular.

Chiar și la cunoscuta cetate Colț, folosită pînă în veacul XVII de familia Kendefy, în mijlocul zidurilor de incintă, al clădirilor și al bastioanelor adăugate în veacul XV sau mai tîrziu, se poate distinge existența inițială a unui masiv turn izolat, care a fost înălțat de această familie pe vremea cînd se mai numea Cîndea.

Turnurile-locuință datează de la cumpăna dintre veacurile XIII și XIV. Pledează, în acest sens, atît datarea generală, pentru întreaga Transilvanie, a tipului de monument sau criteriile stilistice, cît și existența, în aceeași vreme, a condițiilor istorice favorabile construirii unor asemenea monumente în Țara Hațegului.

Construindu-și biserici de Curte din piatră și înălțîndu-și cetățui familiale de refugiu, **cnezii hațegani se afirmă ca niște adevărați feudali, cu mult înainte de a fi atestați documentar sau de a fi recunoscuți ca atare de către regii maghiari.** Această situație se poate întrevedea și din diplomele analizate. Dar pentru a rămîne în domeniul mărturiilor oferite de monumente, ne putem întreba : ce fel de construcții au precedat, pe aceleași locuri sau în altele, învecinate, apariția acestui grup de monumente din piatră ? Se știe doar că, în toată Transilvania, sec. XIII a fost caracterizat prin înlocuirea unor monumente din lemn și pămînt prin monumente **de piatră.**

Răspunsul la multe din întrebările puse aici vor trebui să-l dea, fără îndoială, viitoarele cercetări arheologice. Există în pămîntul Țării Hațegului multe pagini de istorie ce așteaptă să fie scoase la lumină și cunoscute. Nu ne îndoim de faptul că în acest fel se vor putea realiza progrese consistente în cunoașterea trecutului acestei regiuni, în reconstituirea rădăcinilor locale ale cnezilor și, bineînțeles, în atestarea întregului proces de evoluție a obștilor sătești din Țara Hațegului.

MICROFIȘIER BIBLIOGRAFIC

Szabo K., A Kendefiek, în Századok, 1868 ; V. Motogna, Familia nobilă Cînde..., în Revista istorică, 1926 ; M. Holban, Deposedări și judecăți în Hațeg..., în Studii, 5, 1960 ; Idem, În jurul publicării recente a unor documente... în Studii, 4, 1966 ; Idem, Despre raporturile lui Basarab cu Ungaria angevină..., în Studii, 1, 1967 ; Șt. Pascu, Voievodatul Transilvaniei, I, Cluj, 1971 ; P. P. Panaitescu, Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova, București, 1964 ; R. Popa, Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea, București, 1970 ; Idem, Cetățile din Țara Hațegului în Buletinul monumentelor istorice, 3, 1972.

„Aveţi o misie în Europa“

MAZZINI ŞI ROMÂNII

VASILE NETEA
Doctor în istorie

Italia a comemorat în acest an un secol de la moartea unuia dintre marii săi fii: revoluţionarul republican Giuseppe Mazzini.

Timp de o jumătate de secol, Mazzini — născut la 22 iunie 1805 la Genova — a fost una din personalităţile care, de pe poziţii burghezo-democratice, au încarnat mai dîrz şi mai puternic ideea de revoluţie şi republică, luptînd cu aceeaşi înflăcărare şi energie atît pentru unitatea şi independenţa Italiei, cît şi pentru libertatea tuturor popoarelor împilate din Europa. Rînd pe rînd, începînd din anul 1827, cînd a intrat în organizaţia carbonarilor italieni, el a fost tovarăşul de luptă şi susţinătorul revoluţionarilor din Piemont şi din Lombardia, din regatul de la Neapole şi din Statul Papal, din Toscana şi din Veneţia, din Spania, din Franţa, din Germania, din Elveţia, din Ţara Românească, Moldova şi Transilvania, din Ungaria, din Polonia, din ţările balcanice, scrisul său incandescent şi verbul său tumultuos îmbrăţişînd cu o adevărată frenezie — şi cu preţul propriei sale libertăţi — idealurile de libertate ale tuturor.

Exilat din Genova, unde a făcut excelente studii de filozofie, de istorie şi retorică, el întemeiază la Marsilia, în 1831, societatea revoluţionară Italia giovine **(„Italia Jună“), care va fi urmată apoi de** Germania jună, **de** Elveţia jună, **de** Polonia jună **şi de alte societăţi şi organizaţii revoluţionare, care, îmbibate de spiritul eroic al lui Mazzini, vor împînzi, sub numele de** Europa jună, **întreg continentul, combătînd Sfînta Alianţă a împăraţilor şi regilor.* Baza ideologică a tuturor acestor organizaţii a fost patriotismul, democraţia şi republica.**

În 1837, se stabileşte la Londra, unde desfăşoară o intensă activitate publicistică cu caracter antimonarhic şi editează periodicele revoluţionare Apostolato popolare

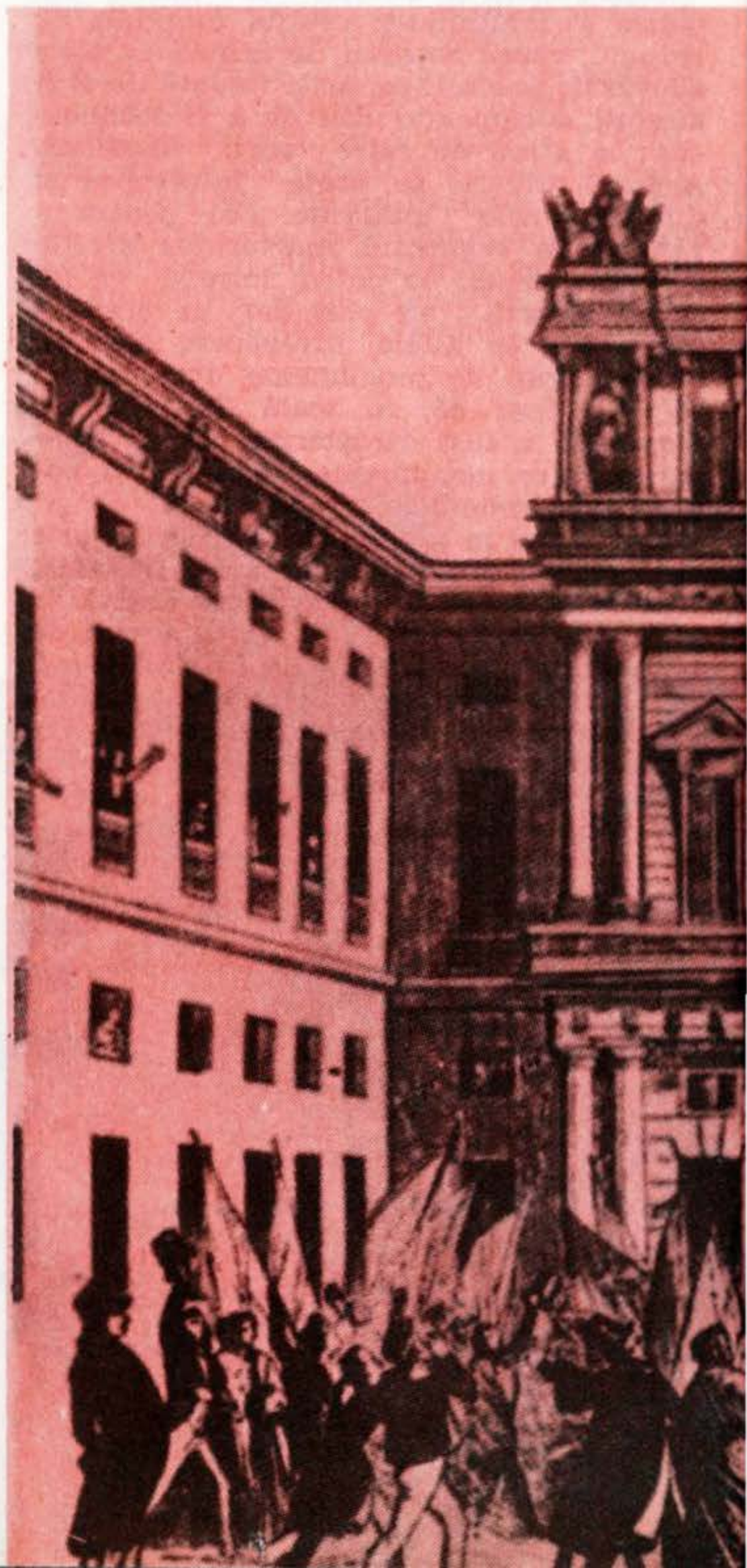

* Vezi şi *Magazin istoric*, nr. 1/1972. Conform dorinţei autorului, folosim de data aceasta titulatura românească a organizaţiilor respective, aşa cum circula la noi în epoca respectivă.

(1841) — a cărui deviză este libertate, egalitate, comunitate, independență, unitate —, Il Pelegrino și Educatore.

Anul 1848 îl găsește pe baricadele Parisului, unde transformă Italia jună în Asociația națională italiană (5 martie 1848) și de unde pleacă apoi la Milano, pentru a lupta, împreună cu voluntarii lui Garibaldi, împotriva asupririi austriece. După înfrîngerea trupelor piemonteze la Custozza (25 iulie 1848), se retrage pentru scurt timp în Elveția, la începutul anului 1849 plecînd apoi la Roma, unde forțele revoluționare aveau să răstoarne guvernul papal și să proclame Republica romană (29 martie 1849). Mazzini este ales prim triumvir al ei. Sub scurta sa guvernare, se introduce în Roma administrația laică și se procedează la redistribuirea domeniilor eclesiastice. Intervenția trupelor franceze pune însă capăt tinerei republici (4 iulie 1849) și îl constrînge pe Mazzini să ia din nou drumul exilului.

Stabilit la Londra, el devine sufletul comitetelor revoluționare aflate în exil, al căror scop era declanșarea unei noi revoluții.

Înalt, uscățiv, cu o frunte larg boltită și cu privirile pătrunzătoare, apare la numeroase consfătuiri revoluționare clandestine la Paris, Geneva, Lausanne, Bruxelles, combătînd fără încetare regimurile tiranice. În jurul său se adună exilații și emigrații din țări care au cunoscut taifunul revoluției, el fiind un adevărat simbol și apostol al ideilor de libertate și unitate pe care, francezii, germanii, polonezii, românii, maghiarii îl caută cu fervoare.

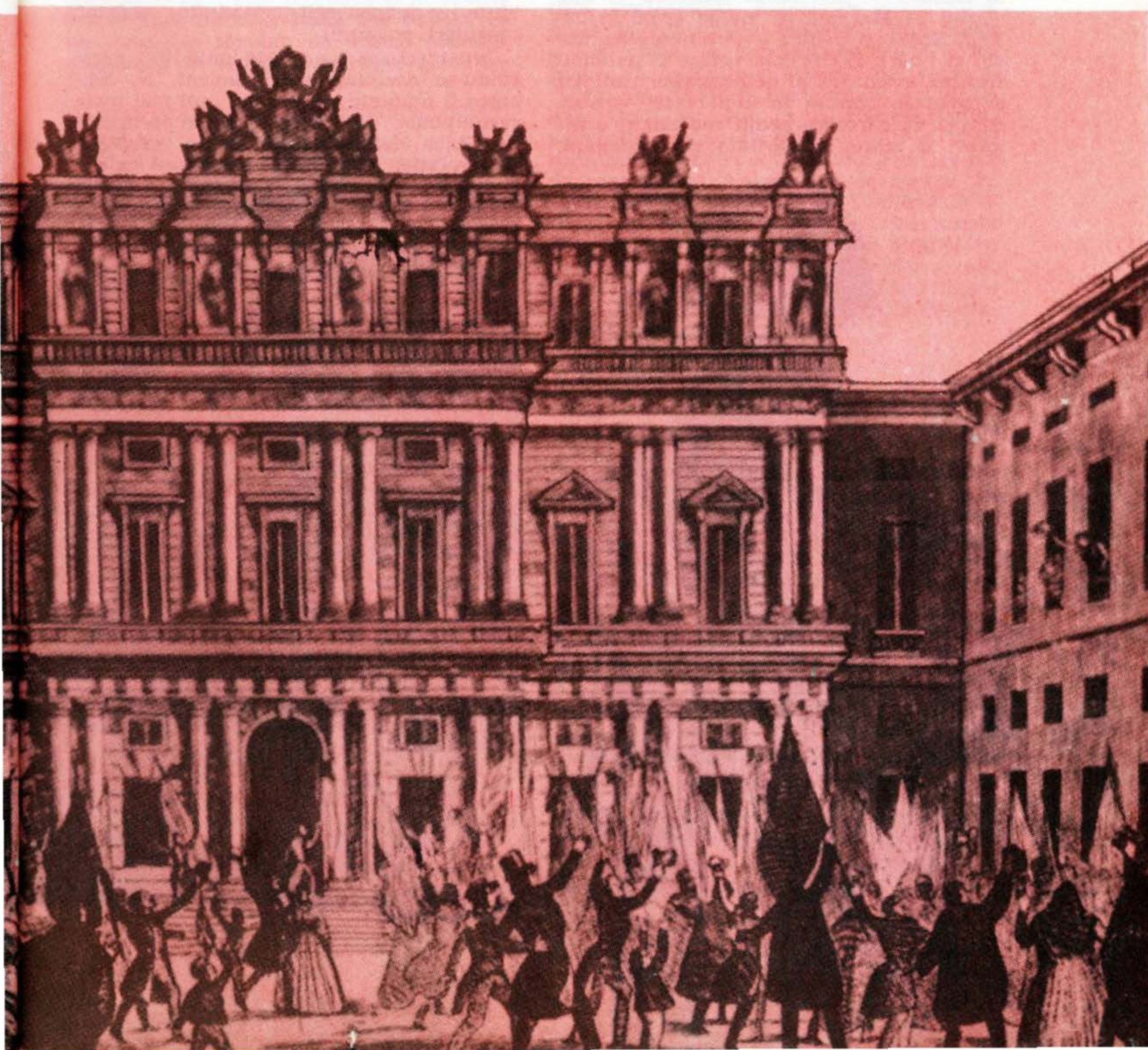

Bălcescu despre Mazzini

Printre primii români care caută să intre în contact cu Mazzini este Nicolae Bălcescu, care l-a cunoscut, probabil la Paris în toamna anului 1849. La începutul anului 1850, aflîndu-se la Londra, Bălcescu încearcă să-l întîlnească în acest oraș, unde revoluționarul român a intrat în relații cu d-na Milner Gibson, una din devotatele lui Mazzini, în salonul căreia acesta se întîlnea cu amicii și colaboratorii săi. La 13 ianuarie 1850, Bălcescu îi scrie lui I. Ghica, aflat la Constantinopol, că a participat la „o soirée" organizată de d-na Gibson, unde l-a cunoscut pe Louis Blanc, stabilit și el la Londra, dar de la care a lipsit Mazzini, plecat între timp în Italia.

La sfîrșitul lunii, Bălcescu se află din nou la Paris, de unde la 16 februarie îi trimite o nouă scrisoare lui Ghica, informîndu-l că intenționează să se reîntoarcă la Londra pentru a se întîlni cu revoluționarul italian. „Ceea ce mă silește a merge la Londra — precizează Bălcescu — este faptul că Mazzini va merge acolo în curînd. Socot că trebuie a ne înțelege cu dînsul și Ledru Rollin [om politic și publicist francez, exponent al democraților radicali, emigrat la Londra în anul 1849 — **n.a.**], cum și cu oarecare nemți radicali și a întocmi o mare solidaritate revoluționară. Știu că acestea sînt și opiniile lui Mazzini."

La 23 februarie 1850, Bălcescu îi scrie din nou lui Ghica, anunțîndu-l că așteaptă vești de la Londra „despre ziua adunării ce știi" — adunarea revoluționarilor emigrați — lucrul fiind iminent, întrucît e informat că, „Mazzini ar fi trecut acolo". „El — adaugă Bălcescu — a făcut un proiect despre o solidaritate revoluționară a tuturor națiilor Europei. Propune o adunare a delegaților tuturor emigrațiilor sau naționalităților, spre a se înțelege și a adopta un plan [comun] de operații".

Neconfirmîndu-se sosirea lui Mazzini în capitala Angliei, la 6 martie 1850 Bălcescu îi comunică amicului său de la Constantinopol că a scris pentru a întreba „dacă Mazzini a sosit acolo", mărturisindu-și, totodată, convingerea că „cu dînsul, cu Ledru Rollin, cu Manin [revoluționarul venețian — **n.a.**] pe care l-am cunoscut mai dăunăzi aici, și alții, de fiecare nație cîte unul, să facem un **Comitet democratic revoluționar european,** conservînd totodată Comitetul Europei Orientale", care trebuia să reprezinte pe exponenții emigraților români, maghiari, polonezi.

Într-o scrisoare de la 16 iunie 1850, adresîndu-se aceluiași corespondent, N. Bălcescu îl numește pe Mazzini „cel mai mare revoluționar din Europa" și împărtășește lui Ghica ideile acestuia despre insurecție și revoluție, acceptînd, în legătură cu organizarea emigrației românești, formula mazziniană de a se numi la conducerea emigrației un **dictator** — cum preconiza și Ghica propunînd pe C. Negri — sau, la nevoie, un **triumvirat.**

În urma stăruințelor lui Mazzini, la începutul verii anului 1850 se constituie mult așteptatul **Comitet democratic revoluționar european,** alcătuit din Giuseppe Mazzini [Italia], Ledru Rollin [Franța], Arnold Ruge [Germania], A. Darasz [Polonia], care de la 5 iulie urma să editeze și publicația **Le Proscrit,** ce se considera **Journal de la République universelle.**

Bălcescu, din teama de a nu se mai putea întoarce la Paris — activitatea comitetului revoluționar de la Londra fiind rău văzută în capitala Franței — și din dorința de a sfîrși monografia consacrată lui Mihai Viteazul, nu pleacă însă la Londra, legătura cu Mazzini și cu comitetul urmînd să se facă prin Dimitrie Brătianu, care, în aprilie 1851, a trecut Marea Mînecii, ducînd cu sine o scrisoare de recomandație din partea lui Edgar Quinet, și o a doua, semnată de Michelet, către Ledru Rollin.

In pp. 10-11 : *anul 1848 — demonstrație revoluționară la Genova*

◀ ***Giuseppe Mazzini, prim triumvir al Republicii romane...***

Hora democrației europene

Prima întîlnire dintre reprezentantul emigrației române pașoptiste și marele revoluționar italian are loc la 25 aprilie 1851 și deschide porțile unei accentuate simpatii și încrederi reciproce. La 21 mai 1851, după ce între timp apăruse la Paris revista **Junimea română,** Dimitrie Brătianu îi scrie lui Dumitru G. Florescu, secretarul redacției, că a oferit un exemplar din noua publicație românească și lui Mazzini, căruia, pentru a-i înlesni lectura, i-a dat și o lecție de limba română. „O parte din-tr-însa — precizează Brătianu — am citit-o împreună". Cu această ocazie Dimitrie Brătianu felicită și revista, care a ajuns a fi citită și apreciată de „cel mai mare bărbat al secolului".

În urma dispoziției lui Mazzini, anunță în continuare D. Brătianu, articolul program al **Junimii române,** în jurul căreia s-au adunat tinerii George Crețianu, Alexandru Odobescu, A. Sihleanu și alții, și care milita cu înflăcărare pentru „unirea românilor", este reprodus și în revista democrației italiene, **Italia del popolo,** cu un comentar semnat de însuși Mazzini, precum și în revista emigrației poloneze, **La Pologne,** cu o notă a lui A. Darasz. Impresia produsă asupra lui D. Brătianu de întîlnirile sale cu Mazzini este atît de puternică, încît în aceeași scrisoare acesta transmite tovarășilor săi de la Paris entuziastul îndemn : „Bucurați-vă, frații mei ; fiți voinici de preget, să lucrăm bărbățește, fraților, căci vremile grăbesc. De azi pînă mîine poate începe hora voinicească, hora democrației europene ; și românul caută să înceapă el danțul, căci hora voinicească este danțul românului".

Informat în mod concret despre scopurile și modul de lucru al **Comitetului democratic revoluționar european,** la 10 mai 1851 Brătianu comunică în scris lui Mazzini aderiunea emigraților români de la Paris, comitetul de la Londra fiind considerat de către delegatul român ca o imagine a „marii fraternități care va uni în curînd toate popoarele devenite libere". Revoluționarii români, precizează Dimitrie Brătianu, pentru a sublinia similitudinea de idei dintre aceștia și comitetul lui Mazzini, au înscris pe drapelele lor încă de la 1848 cuvintele **Justiție, Fraternitate.** Principiile comitetului, arată în continuare Brătianu, sînt astfel și ale românilor, care sînt fericiți a fi solidari cu „națiunile eroice" pe care le reprezintă membrii comitetului. În încheiere, Brătianu cere ca și reprezentantul emigrației românești să fie primit în sînul comitetului, pentru a lucra la marea „operă de regenerare" întreprinsă de acesta. În urma adresei menționate, Dimitrie Brătianu este cooptat în comitet, iar acesta adresează, la 29 iunie 1851, sub semnătura lui Mazzini și a celorlalți tovarăși ai săi, un manifest către poporul român, redactat în limba italiană, intitulat **Alle popolazioni Rumene.**

... și în exil, un deceniu mai tîrziu

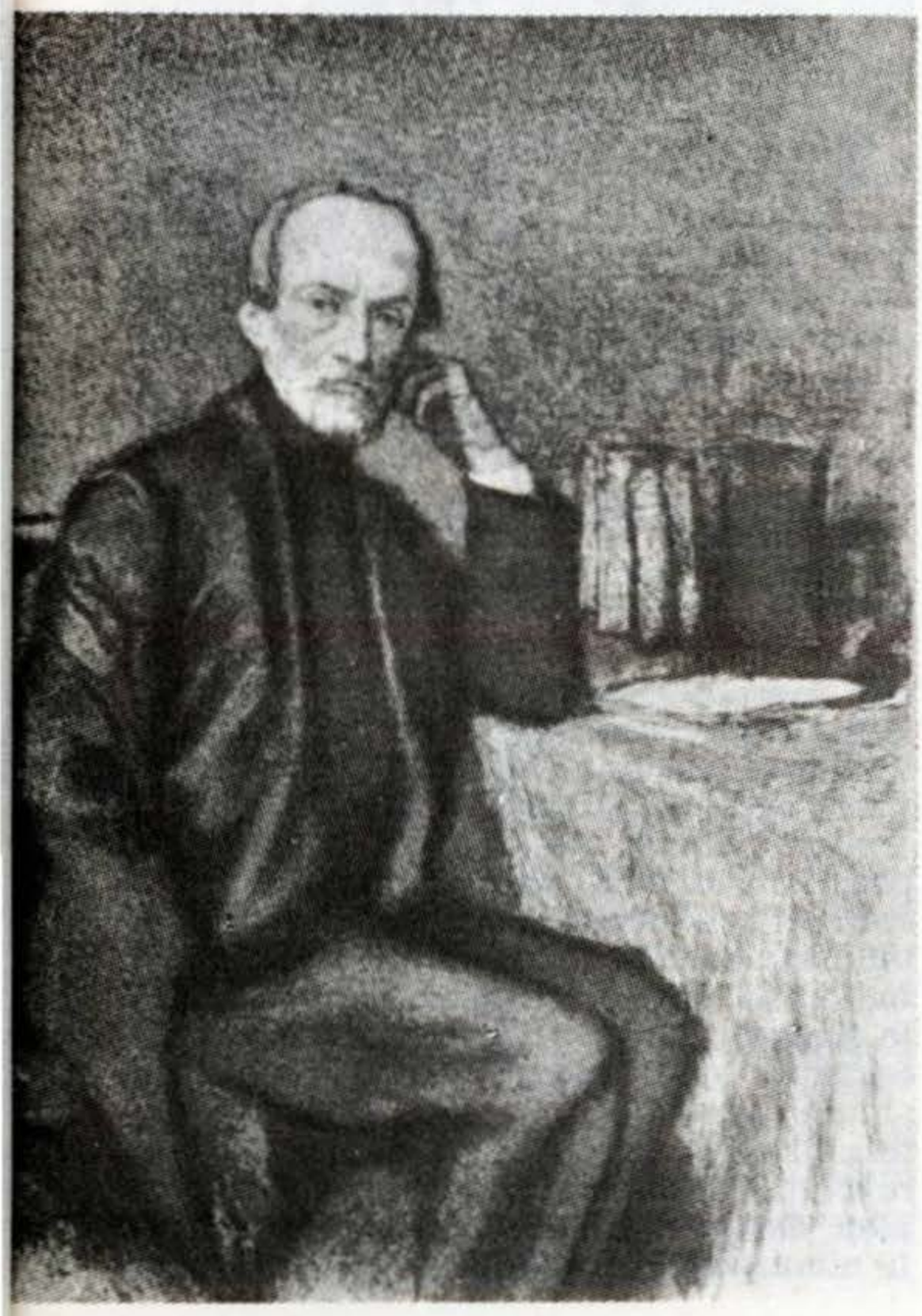

„Sînteți avangarda gintei latine"

„Români — se declară în acest manifest, într-o traducere de epocă — sînteți din ginta acelora ce nu pier. Numele ce-l aveți de la părinții voștri, limba, tradițiile, tendințele, totul v-aduce aminte că sînteți din populul acela carele, acum douăzeci de seculi, însemna lumea cu lucrări uriașe, pe calea cea mare a civilizației europene. Astăzi populul acela trăiește iarăși, și voi asemenea trebuie să trăiți, căci și voi aveți o misie în Europa, a cărei conștiință instinctivă niciodată nu s-a șters din inima voastră.

[...] Sînteți avangarda gintei latine ; și trebuie să fiți una din verigile de unire ursite a relega [a lega — n.a.] activitatea ei cu aceea a gintelor slavă și maghiară. Conștiința misiei voastre vă constituie și vă chezășuiește naționalitatea !

Dezvoltaţi-o — se îndeamnă în continuare — cu credinţă şi nepregetare, suferiţi, luptaţi, combateţi pentru dînsa. Este datoria voastră către omenire ; este dreptul vostru naintea naţiilor ce o compun [...]

Fiţi fraţii noştri, precum noi sîntem ai voştri [...] Populii sînt indivizii umanităţii. Intraţi dar în familia cea mare ; în căminul ei veţi găsi titlurile viitoarei voastre naţionalităţi. Să ne strîngem mîna pe deasupra mormintelor martirilor noştri. Acelaşi pămînt ne susţine ; acelaşi cer se destinde deasupra capetelor noastre ; aceeaşi gîndire de amor să ne înfierbînte inimile, acelaşi semn şi naintea lui Dumnezeu şi a oamenilor să dovedească frăţia noastră. Unul pentru toţi, toţi pentru unul, această deviză sfîntă, prea mult timp uitată de populi şi uzurpată de împilatorii noştri, pentru scopurile lor cele fără de lege, ea singură ne va aduce mîntuirea noastră.

O bătălie mare se va deschide în lume între duhul împilării, or şi de unde va veni, şi-n această bătălie se va sfinţi fie ce stindard naţional. El va fi binecuvîntat de fraţii săi după biruinţă. Fiţi gata şi săriţi la cel dintîi semnal [...] Slavul şi maghiarul, italianul şi grecul sînt fraţii voştri. Împăratul [Austriei — **n.a.**] şi ţarul sînt vrăşmaşii lor, ca şi ai voştri.

Nu veţi avea nici neatîrnare, nici libertate, nici dreptate decît prin căderea lor şi ei vor cădea numai prin unirea frăţească şi cu bună inimă a tuturora celor ce suferă, se închină, şi vor combate împreună îndoita împilare."

Proclamaţia, îndată după elaborarea ei, este tipărită, la recomandaţia lui Mazzini, şi în publicaţiile **Italia del popolo** (Geneva 2 iulie 1851) şi **Il Progresso** (Torino, 3 iulie 1851).

Cum e şi firesc, proclamaţia provoacă o vie satisfacţie printre emigraţii români de la Paris, care se grăbesc să o publice şi în numeroase ziare franceze din Paris şi provincie, printre care **La Presse, L'Evénement, Le Siècle, Le National** etc. Odată cu reproducerea manifestului, **L'Evénement** publică şi un entuziast articol pentru cauza poporului român, semnat de ziaristul Paul Meurice. Aşa cum rezultă în mod concludent din **Notele** sale, C.A. Rosetti traduce proclamaţia şi în limba română, pentru a putea fi introdusă şi citită în Principate, sub forma unor foi volante.

Colaborarea cu comitetul de la Londra produce un mare entuziasm printre luptătorii emigraţi. „Prin trimiterea lui Dimitrie Brătianu la Londra — scrie C.A. Rosetti la 29 iunie 1851 în **Notele** sale — izbutirăm a intra şi noi în **Comitetul democratic revoluţionar european,** şi astăzi comitetul a publicat un manifest către români". „Treburile noastre politice — scrie din nou Rosetti la 9 iulie — merg binişor. Intrarăm în comitetul de la Londra şi reîntocmirăm comitetul revoluţionar de la 1848. Acum, de vom lucra cu hărnicie, putem face mult". Speranţa lui Rosetti şi a tuturor tovarăşilor săi de luptă într-o Românie „liberă, unită şi puternică" — aşa cum o vede el în **Notele** sale — străluceşte astfel din nou la orizont.

La 11 septembrie 1851, **Comitetul naţional român** de la Paris răspunde proclamaţiei lui Mazzini, iar la 24 septembrie răspunsul este înmînat de D. Brătianu marelui revoluţionar.

Pentru o înţelegere cu revoluţionarii maghiari, dorind să ralieze în jurul **Comitetului democratic revoluţionar european** şi emigraţiei maghiară, Mazzini se arată preocupat şi de necesitatea şi posibilităţile unei înţelegeri româno-maghiare. Pentru realizarea acesteia, cunoscînd prea bine divergenţele dintre cele două emigraţii, el poartă o intensă corespondenţă cu Kossuth — conducătorul revoluţiei şi emigraţiei maghiare — care se afla la Kutahia, în Turcia. Într-o scrisoare trimisă acestuia în august 1850, el îl face atent asupra necesităţii unei reconcilieri româno-maghiare, pentru a se ajunge astfel, în ipoteza unei noi revoluţii, la ceea ce n-a avut revoluţia de la 1848 : **une organisation, un plan d'ensemble, une direction commune, la simultanéité d'action** („o organizare, un

Dimitrie Brătianu, colaborator apropiat al lui Mazzini

plan de ansamblu, o conducere comună, simultaneitatea acțiunii"). În cele din urmă, pentru a facilita colaborarea celor două emigrații și, în același timp, pentru a consolida autoritatea și puterea de acțiune a comitetului, el propune, la 1 iulie 1851, exponenților acestora să amîne dezbaterea litigiului pînă la „victorie" și pînă la întrunirea unui congres democratic european și acceptarea de ambele părți a sufragiului universal — așa cum au preconizat revoluționarii români — pe baza căruia urma să se soluționeze diferendul.

Printr-o scrisoare adresată lui Dimitrie Brătianu la 21 august 1851, Mazzini invoca totodată necesitatea unei înțelegeri mai largi între cele două tabere, pentru ca „bătălia împotriva despoților" să se dea astfel cu puteri unite.

Cum la această dată se găseau numeroși emigrați români și în Italia, mai ales la Torino, Mazzini îi solicită lui D. Brătianu referințe asupra lor și îndeosebi asupra lui Constantin Racoviță și a lui Alexandru Manu, destinați să facă propagandă revoluționară printre ostașii români transilvăneni aflați în regimentele austriece din Lombardia.

Ca membru al **Comitetului democratic revoluționar european,** D. Brătianu semnează totodată, alături de Mazzini, numeroase acte și proclamații ale acestuia, și face adeseori legătura între președintele comitetului și aderenții săi francezi, printre care se afla și Jules Michelet.

În toamna anului 1854, în preajma intrării Franței și Angliei în războiul ruso-turc, Mazzini organizează la locuința sa o întrevedere între Kossuth, care se afla acum la Londra, și D. Brătianu, care era pe punctul de a pleca la Constantinopol. La rezervele românului față de întîlnirea propusă, Mazzini îi replică cu energie : „Kossuth dorește să te vadă ; trebuie să vă vedeți. I-am dat rendez-vous la mine, vino negreșit. Răul pe care l-a putut face Kossuth în alte timpuri românilor nu te dispensă de a-ți face datoria, și ai datoria de a căuta să te înțelegi cu dînsul, să luăm o deciziune înainte de a pleca, căci nu știm ce întindere poate lua acest război, care are un caracter european."

„Mazzini — avea să destăinuiască Dimitrie Brătianu mai tîrziu — ne-a întrunit la dînsul, și cu concursul lui stăruitor am convenit că, de vor avea ocaziunea să ia armele și ungurii și românii din Imperiul Austriei, să le adresăm un manifest în limba maghiară și română, subscris de Kossuth și de mine, prin care să-i chemăm a avea o acțiune comună, combătînd fiecare națiune sub propriul său drapel." Se prevedea, drept condiție expresă ca, după victorie, transilvănenii să-și decidă soarta printr-un plebiscit liber, votat de toți.

„Iubea frumosul, iubea justiția, iubea libertatea"

Acțiunile militare proiectate nu s-au putut realiza, dar legăturile lui Mazzini cu emigrații români se păstrează și după întoarcerea acestora în patrie și înfăptuirea Unirii Principatelor.

Atît C.A. Rosetti cît și Dimitrie Brătianu nutresc pînă la moarte o caldă afecțiune și un viu sentiment de admirație pentru impetuosul revoluționar care a sprijinit cauza română cu atîta însuflețire. În semn de omagiu pentru amintirea sa, C.A. Rosetti îi așază portretul, împreună cu al lui Giuseppe Garibaldi, în biroul său din redacția ziarului **Românul,** iar fiii săi, Mircea și Vintilă C. A. Rosetti, sînt crescuți în cultul pentru ideile mazziniene.

La moartea lui Mazzini, survenită la 10 martie 1872 la Pisa, D. Brătianu publică în ziarul **Românul** unul din cele mai vibrante articole pentru evocarea celui dispărut : „L-am iubit — mărturisește D. Brătianu în acest articol — și m-a iubit. Am dar dreptul și datoria să consacru cîteva cuvinte de regretare și de admirațiune — nu pot face mai mult — genialul[ui], omului de bine și marelui patriot, care și-a consacrat toată viața Italiei și întregii omeniri [...] Lucrarea acestui om gigante a avut ceva supranatural ; de aceea acțiunea lui a fost imensă, incomensurabilă. Pentru generațiunile viitoare, Mazzini va fi o legendă, un mit. Avea o imaginațiune vie, o mare memorie, un bun simț admirabil, o judecată sănătoasă ; avea spirit și prezență de spirit ; multă finețe [...] Mazzini era un adînc cugetător, era poet, era artist în toată puterea cuvîntului, și totodată era omul cel mai pozitiv, cel mai practic, cel mai analitic ; cele mai mici amănunțimi nu-i scăpau din vedere. Mazzini iubea frumosul, iubea justiția, iubea libertatea, iubea Italia [...] avea credința unui profet, a unui om inspirat ; și același om era calculator, scrupulos, minuțios ca un comptabil ; era precis, energic, absolut ca un comandant pe cîmpul de bătaie."

MICROFIȘIER

C.A. Rosetti Note intime, 1844-1859, I. București, 1903 ; E. Kastner **Mazzini e Kossuth,** Florența, 1929 ; Arhiva lui Dumitru Brătianu. **Acte și scrisori din perioada** 1840–1870, vol. I, București, 1933 ; Al. Balaci **Legăturile lui Nicolae Bălcescu cu Giuseppe Mazzini** (în **Studii de literatură universală,** 1956) ; N. Bălcescu **Opere** vol. IV **Corespondență,** București, 1964 ; Marin Bucur **Documente inedite din arhivele franceze privitoare la românii în sec. al XIX-lea,** București, 1969 ; Aldo Masullo **Mazzini filosofo della communita umane,** Napoli, 1967 ; Giuseppe Tramarollo **Nazionalita e unita europea nel programma mazziniano,** Napoli, 1970 ; Giuseppe Santanastasso, **Giuseppe Mazzini,** Napoli, 1971 ; Aurelio Saffi, **Giuseppe Mazzini,** Pisa, 1972.

Republica în conștiința românilor

„În epoca orînduirii socialiste s-a înfăptuit principiul domniei poporului în stat, s-a realizat profeția atît de îndrăzneață a lui Nicolae Bălcescu, care visa la o vreme cînd poporul să nu mai aibă stăpîni pe cap. Astăzi, toți cei ce muncesc, de la orașe și de la sate, cu brațele și cu mintea, sînt adevărații stăpîni ai avuției naționale, ai tuturor bunurilor pe care le creează prin efortul lor constructiv".

NICOLAE CEAUȘESCU

Dr. ION SPĂLĂȚELU

Sărbătorim în acest an împlinirea a 25 ani de la proclamarea Republicii — eveniment istoric care a marcat cucerirea întregii puteri politice de către clasa muncitoare, aliată cu țărănimea și intelectualitatea progresistă și trecerea României într-o nouă etapă de dezvoltare — etapa revoluției socialiste.

În acești 25 ani, țara noastră a străbătut un drum glorios, schimbîndu-și din temelii înfățișarea. Transformări înnoitoare profunde au fost înfăptuite în toate domeniile vieții sociale prin hărnicia și lupta revoluționară a minunatului nostru popor. Sub conducerea Partidului Comunist Român, Republica Socialistă România urcă necontenit pe noi trepte de progres și civilizație. Expresie a cerințelor firești în această direcție sînt hotărîrile Conferinței Naționale a partidului, care a trasat un amplu program de dezvoltare și înflorire a patriei.

„Suveranitatea poporului"

Lupta îndelungată și aspră dusă de poporul nostru pentru păstrarea ființei sale naționale, pentru libertate și independență, pentru democrație și progres, a constituit principalul stimul al gîndirii românești, inspirînd valoroase idei devenite la rîndul lor forțe dinamizatoare ale maselor, generatoare de curaj și încredere în propriile puteri.

În decursul veacurilor, sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, „exprimînd aspirațiile de libertate și independență ale poporului nostru, patrioții cei mai luminați au năzuit către o formă de stat democratică, progresistă, care să asigure libertate și dreptate socială pentru cei mulți, neatîrnarea politică și înflorirea economică a țării, să înfăptuiască dreptul sacru al poporului nostru, de a fi singur stăpîn în patria sa strămoșească".

Căutarea unei forme statale de organizare menite să asigure poporului român ființa sa națională, mersul înainte, s-a concretizat în forme incipiente încă din timpul orînduirii feudale, cînd se punea problema întăririi domniilor centralizate care să constituie o stavilă în calea abuzurilor marii boierimi, și în același timp să ofere posibilități mai bune de rezistență în fața tendințelor expansioniste ale marilor imperii ale vremii. Cu excepția unor perioade, domnitorii țărilor române erau aleși după obiceiurile strămoșești, fiind

REPUBLICA

considerați cetățeni de frunte ai poporului și urmați atît în vremuri de liniște, cît și de restriște cu încredere și înflăcărat devotament. Numai așa au putut să fie înscrise în cartea de aur a istoriei neamului nepieritoare pagini de eroism legendar.

Mișcarea socială și gîndirea antifeudală din țările române, urmăreau pe lîngă obiective social-economice și înfăptuirea unei organizări statale mai drepte. În anul 1514, Gh. Doja, aflat în fruntea maselor de români și maghiari, ridicați la luptă pentru rînduieli sociale mai drepte, „proclamă la Cenad Republica, desființarea nobilimii și suveranitatea poporului". La 1802 * o delegație de moldoveni și munteni, în ciuda vicisitudinilor impuse de jugul otoman și regimul fanariot, a ajuns la Napoleon Bonaparte, solicitîndu-i sprijinul ca „în țările române să se formeze o republică în care puterea executivă să fie încredințată unui comite... iar puterea legislativă să fie încredințată unei adunări elective".

Maturizarea condițiilor care au făcut posibilă cristalizarea ideilor republicane este indiscutabil legată de procesul descompunerii feudalismului și al dezvoltării capitalismului, al formării națiunii române și a statului național unitar. Astfel, încă de la sfîrșitul secolului XVIII și începutul sec. XIX, o seamă de intelectuali din țările române, printre care Alecu și Ienăchiță Văcărescu, Grigore Alexandrescu și alții și-au însușit ideea de Republică, idee de o mare influență după Revoluția franceză din 1789 și pe care au popularizat-o în scrierile lor.

Dintre reprezentanții „Școlii ardelene", promotoare a năzuințelor și ideilor naționale, un loc aparte ocupă Ion Budai-Deleanu, care situîndu-se pe poziții antimonarhice, considera republica „o dulce mamă", „o stăpînire unde, precum norodul așa și cei aleși din norod să aibă cuvînt și sfat la trebile țării de obște".

Răspîndirea ideii de Republică în țările române, în accepțiunea modernă a cuvîntului, a avut loc în prima jumătate a sec. XIX, ** perioadă în care se adîncește și devine atotcuprinzător procesul crizei feudalismului, cînd încep să se concretizeze, în programe, ideile democrației și ale libertății națiunilor. Un moment de puternică afirmare a ideii republicane a avut loc în preajma și în timpul Revoluției burghezo-democratice din 1848.

În pofida împrejurărilor grele în care se desfășura lupta de emancipare, greutăți determinate în parte de faptul că țările române se aflau în imediata vecinătate a trei imperii absolutiste și în raza dominației acestora, marii gînditori și conducători ai luptei pașoptiste au militat cu ardoare pentru ideile de libertate și progres, înscriind — sub diferite forme — în programele de acțiune ale mișcării revoluționare ideea de Republică. Printre primele acțiuni care au precedat evenimentele de la 1848, a fost și mișcarea revoluționară din Țara Românească (1840), condusă de D. Filipescu, care a avut, printre altele, drept scop, așa cum reiese din program, să instaureze, „o republică românească, pe care s-o organizeze guvernul revoluției — directoratul". Ideile republicane au căpătat o formulare mai concretă și o răspîndire mult mai mare în condițiile desfășurării Revoluției burghezo-democratice de la 1848.

Astfel în perioada luptelor revoluționare din 1848-1849 din Transilvania, ideea de Republică s-a materializat în mod original. Nucleul noii organizări statale avea toate caracteristicile unei adevărate „republici țărănești" — constituită în teritoriul liber din Munții Apuseni, apărat cu arma în mînă de către moți, sub conducerea lui Avram Iancu, Ion Buteanu, Simion Balint și alți prefecți și tribuni eroi, — prima de acest fel din Europa. Nicolae Bălcescu în însemnările sale amintește despre „republica țărănească" a moților, care avea administrație proprie, armată proprie, o gîndire politică proprie și o diplomație specifică conjuncturii europene a epocii.

Maiestatea Sa — poporul

Dezvăluind incompatibilitatea dintre monarhie și libertatea reală a poporului, marele patriot și revoluționar Nicolae Bălcescu scria : „Cea mai mare dobitocire ar fi ca românii, după ce își vor cîștiga cu sîngele libertatea lor, căci altfel nu se poate cîștiga libertatea, să meargă de bunăvoia lor să se dea pe vecinicie sau pe viață unui domn, crai sau împărat, care să-i joace, să-i chinuiască și să-i despoaie după cum i-o fi voia și după firea cea rea a domnitorilor, a crailor și a împăraților..." Nicolae Bălcescu nu se gîndea decît la o formă republicană de stat cînd sublinia : „Singurul suveran sau stăpîn e națiia întreagă adecă poporul și poporul își

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1969 și nr. 9/1972.
** Vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1969, nr. 9/1971 și nr. 9/1972.

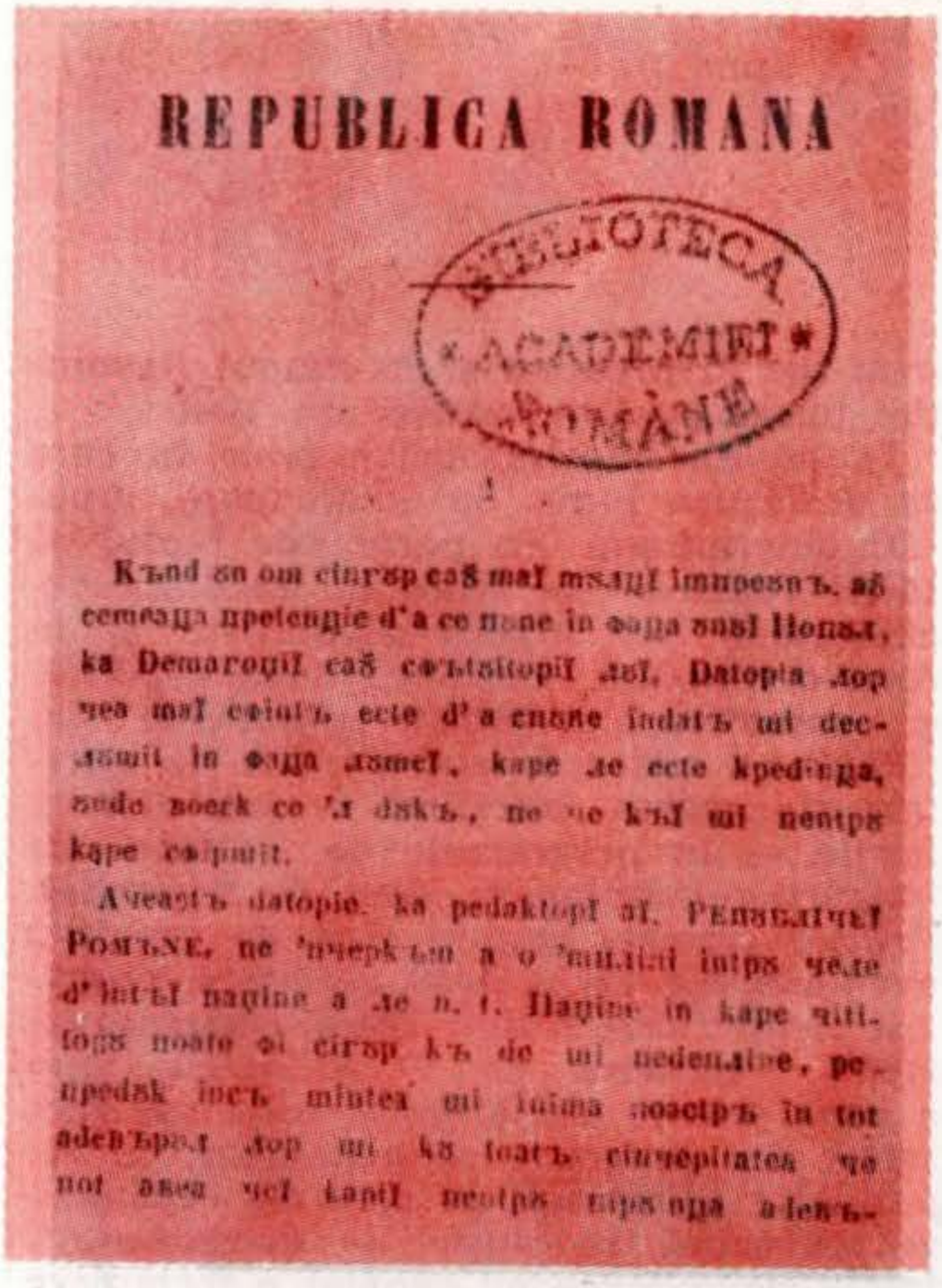
REPUBLICA ROMANA

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

Кънd ви ом cinrsp caŝ maĭ mълцĭ împrezнъ, aŝ cemeaцa прelenцie d'a ce нone in фaцa zuaĭ Homaĭ, ka Demaroцiĭ caŝ cъtъitopiĭ aшĭ. Datopia лop чea maĭ cpiaĭъ ecte d'a cuone indatъ ui dec-лзuit in фaцa лzmeĭ, kape лe ecte kped-цa, zudo zoerk ce 'ъi dskъ, ne ue kъĭ ui nentps kape ca'puit.

Aveaцъ datopie. ka pedaktopĭ aĭ. Pemълaĭчъĭ Pomъne, ne 'nuepk-un a o 'nuлiaĭi intps чeze d'intъĭ naцine a лe n. t. Haцine in kape цitъ-togъ noate ŝi cirsp kъ de uĭ nedenaine, pe-upedsk inek minteĭ uĭ iuima noscipъ in tot adebъpaĭ лop uĭ ka toatъ cinuepitatea чe not aaea чeĭ kapiĭ nentps tups oцa aienъ-

După înfrîngerea revoluţiei paşoptiste, emigranţii români aflaţi la Paris au desfăşurat o amplă activitate propagandistică pentru transpunerea în viaţă a nobilelor idealuri din 1848. In 1851 ei au editat, printre altele, şi această revistă cu titlul simbolic

pune în lucrare puterea prin slujbaşii aleşi de dînsul. Poporul are încă datori[i] a împlini către cetăţeni ca şi cetăţenii către dînsul. Poporul este puternic, cînd este unit şi de aceea, cînd este unit şi puternic, nu trebuie a întrebuinţa rău puterea sa". Dezvoltînd aceeaşi idee, a relaţiei dintre republică şi suveranitatea poporului, Simion Bărnuţiu scria în aceeaşi epocă: „În republică trebuie să domine şi să guverneze numai dreptul şi dereptatea, pentru ca naţiunea română să poată vieţui în etern liberă şi nedependentă supt scutul acestora, să-şi poată esplica [dezvolta — *n.r.*] şi apăra viaţa fizică şi spirituală şi a se bucura de una pace şi prosperitate comune. Maiestatea poporului român e însăşi potestatea [puterea — *n.r.*] supremă, ceea ce i se cuvine lui şi numai lui în toată întinderea teritoriului lui, a indivizilor săi, a scopurilor şi a negoţiilor sale naţionale".

Sintetizînd obiectivele luptei ce trebuia desfăşurată după înfrîngerea revoluţiei de la 1848, C.A. Rosetti arăta: „Libertate sau robie, Republică sau monarhie, muncă sau exploatare, iată toată lupta de astăzi". Edificatoare pentru poziţia lui C.A. Rosetti, care după ce susţinuse în timpul revoluţiei de la 1848 necesitatea „proclamării republicii române independente şi sociale", este şi reafirmarea acestui înalt ideal politic în anul 1881, anul proclamării României regat, cînd el spunea: „Nu visăm regat, ci voim o republică română".

Deosebit de puternic s-a manifestat curentul republican-antimonarhic în timpul acţiunilor întreprinse de cercurile reacţionare burghezo-moşiereşti pentru impunerea monarhiei prin înscăunarea dinastiei Hohenzollernilor. Amintim discursul lui I. Eliade Rădulescu ţinut în cadrul Constituantei de la 1866. Adresîndu-se legiuitorilor el arăta că „a da unei dinastii, din tată în fiu, suveranitatea, este a înstrăina o proprietate a naţiunii, este a uzurpa un drept al poporului". Preocupat de soarta ţării, a dreptului sacru al poporului de a fi singurul stăpîn al propriilor destine, el avertiza: „Voiţi a urca pe tronul ţării pe un străin căruia îi daţi ţara moştenire din tată în fiu? Nu vă jucaţi cu viaţa şi viitorul unei naţiuni. Ea nu poate fi moştenită decît de ea însăşi". Exprimîndu-şi hotărîrea de a lupta contra monarhiei pe care o considera „un ce fatal din toate punctele de vedere, — Eliade Rădulescu arăta că dinastia — este nu numai un rău ci şi o absurditate. Dinastia la noi este contrară tradiţiunilor. Dinastiile au cauzat întotdeauna suferinţe şi nenorociri naţiunilor. Dinastia este o uzurpaţiune a proprietăţii naţionale..."

Plin de indignare în faţa actului săvîrşit de reprezentanţii claselor dominante în legătură cu „împămîntenirea" principelui Carol de Hohenzollern, Cezar Bolliac scria în publicaţia *Trompeta Carpaţilor*: „Oricare naturalizare, p-a mică sau p-a mare, veţi oferi-o maiestăţii ce voiţi să creaţi, nu-i poate fi de nici un folos şi va mai adăuga un ridicul asupra voastră care nu recunoaşteţi nici destinele, nici natura, nici religiunea, nici legile ţării voastre".

Păturile largi ale poporului au primit cu puternică ostilitate aducerea în ţară şi instalarea pe tron a lui Carol. Radu Rosetti notează în acest sens în amintirile sale un episod grăitor petrecut în timpul plebiscitului, la Căiuţi (jud. Bacău). „Ţăranii s-au strîns la primărie şi au silit pe notar să scrie următorul text oficial modificat: «Noi, subsemnaţii locuitori ai comunei Căiuţi, nu alegem ca domnitor pe principele Carol-Ludovic de Hohenzollern, care va domni sub numele de Carol I» — sub care text şi-au pus degetele pe crucea însemnată de notar în dreptul numelui fiecăruia. Întrebaţi asupra motivelor hotărîrii lor au răspuns că... «nu vor să aleagă pe Hopînţol, un neamţ pe care nu-l cunoaşte nimeni»!"

Aşa cum scria şi Al. V. Beldiman, antimonarhismul „a existat din ziua în care Carol I a pus piciorul pe pămîntul românesc", monarhia fiind considerată, potrivit exprimării lui Constantin Bacalbaşa,

o „patentă netrebuință socială". Semnificativ este și faptul că, la numai cîțiva ani de la introducerea acesteia, a avut loc cunoscuta mișcare antidinastică din august 1870 de la Ploiești *, iar anul următor, în luna martie, la București, „felinarele au fost sparte, clopotele bisericilor... sună alarma și în stradă se aud strigăte de: «Trăiască Republica!, La Palat!»**". — cum s-a notat de altfel, chiar în memoriile regelui. Cererea populară era alungarea monarhului. „Ne-am convins — arăta în 1871 Al. V. Beldiman — că cea mai mare parte din acei care sînt pentru răsturnarea domniei străine nu voiesc să revină la un regim pămîntean sub formă monarhică, ci preferă înlocuirea dinastiei străine prin «Republica Română»".

„Noi nu credem — scria la rîndul său Gh. Panu în 1888 — în oameni providențiali, reformele pe care le așteptăm, nici le dorim să vină din partea vreunui liberator așezat pe tron și purtînd titlul de rege... Noi așteptăm emanciparea politică și economică de la partide și mai cu seamă de la masele însăși populare... Prin urmare în loc să umblăm după paliative sau după schimbarea unui rău prin altul, părerea este ca să începem a prepara spiritele pentru o altă formă de guvernămînt în care rege și dinastie să lipsească".

Socialism înseamnă și republică

Concepțiile republicane, antimonarhice au cunoscut o dezvoltare calitativă datorită prețioaselor contribuții ale socialiștilor români de la sfîrșitul veacului trecut, care au abordat problema republică sau monarhie în lumina tezei marxiste despre caracterul de clasă al statului.

Elementele înaintate din rîndul socialiștilor, cît și o serie de simpatizanți ai mișcării socialiste arătau prin cuvîntări ținute la diferite întruniri, prin articole publicate în presă, că monarhia reprezenta un anacronism. Pe baza unei analize temeinice a situației existente era scoasă la iveală complicitatea monarhiei și a claselor dominante, comunitatea lor de interese în exploatarea maselor.

„Noi, socialiștii-democrați — scria eminentul gînditor socialist Constantin Dobrogeanu-Gherea — dacă vroim sincer dezrobirea muncitorilor, dacă vroim desființarea monarhiei fie în capul ei un rege sau un președinte, atunci trebuie să căutăm să distrugem rădăcinile, temeliile acestor instituțiuni. Dacă noi vom putea organiza pe muncitori și a-i face să capete stăpînirea politică, dacă prin această stăpînire politică vom putea reuși ca mijloacele de producere, unelte și pămînt să nu fie în mîna unei singure clase, ci în mîna națiunii întregi, atunci, nici o clasă nu mai atîrnă de alta, nici o clasă nu mai poate stăpîni prin silnicie pe alta, atunci domnia burgheză va dispărea, domnia silniciei și a jafului nu vor mai fi, alcătuirea societății de azi va pieri cu toate instituțiile ei".

Bun cunoscător al realităților vremii, înzestrat cu un ascuțit spirit de analiză a neregulilor săvîrșite sub oblăduirea regelui, Gh. Panu arăta că: „Astăzi, mai mult ca oricînd, este constatat că izvorul tuturor relelor, omul care comite abuzuri și permite guvernului să facă totul, este regele. El este samsarul, el este sufletul blestemat al regimului ce ne guvernează".

Demascînd complicitatea dintre monarhie și clasele exploatatoare, socialiștii remarcau faptul că din această cauză regele se afla într-un conflict permanent cu poporul român, „deoarece n-a făcut nimic pentru el, n-a ținut nici o socoteală de nevoile și aspirațiile lui, ci l-a considerat totdeauna ca pe un material bun de exploatat...". Iată de ce, conchidea Al. V. Beldiman, „cînd nelegiuirea purcede de sus, revoluțiunea devine o datorie sfîntă, un act de patriotism", iar Al. G. Radovici sublinia, la rîndul său: „suveranul în adevăr nu poate fi decît însăși națiunea, numai ea rezumă totalitatea inteligențelor și forțelor sociale".

Unii socialiști români au văzut în clasa muncitoare și în țărănime, principalele forțe sociale capabile să ducă unite, în mod organizat, o luptă dîrză, vehementă împotriva monarhiei și a tuturor exponenților acesteia. „Noi trebuie să organizăm muncitorii agricoli și muncitorii industriali într-o partidă puternică și să dăm asaltul cel mare...", scria Ioan Nădejde. În concepția lor, lupta contra monarhiei era strîns legată de realizarea unor ample reforme sociale și politice, vizîndu-se în perspectivă transformări radicale, socialiste astfel încît „forma și fondul economic să fie schimbate din individual în social".

Pentru socialiștii români, forma de stat cea mai adecvată înfăptuirii idealului lor, nu putea fi alta decît republica. „Cine zice socialism, nu poate să nu înțeleagă și republică" — arătau ei. Această idee a fost înscrisă la loc de cinste și în primul program al P.S.D.M.R., din 1893, republica fiind apreciată drept „singura formă de stat posibilă și compatibilă cu socialismul".

Prin înfăptuirea formei de stat republicane, socialiștii români vedeau asigurate totodată condiții pentru rezolvarea problemei naționale. Ei considerau că „idealul nostru în ce privește chestiunea națională" este a crea „o Românie liberă și alcătuită din cetățeni liberi economicește și politicește".

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1972 și nr. 9/1972.
** Vezi *Magazin istoric*, nr. 10/1972.

Desen de A. Dragoș, publicat în ziarul Chemarea din 1920

Socialiștii români s-au manifestat în același timp nu numai ca înflăcărați patrioți ci și ca internaționaliști consecvenți. În cadrul unei adunări publice ținute în fața Parlamentului din Budapesta, cu prilejul proclamării Republicii Ungare din 16 noiembrie 1918, socialistul român Avramescu arăta: „Nu ne vom odihni pînă atunci pînă cînd nu vom înfăptui și noi republica română. Ne vom uni, români, și cu puteri unite vom rupe în țăndări tronul, vom goni familia guvernatoare Hohenzollern... și vom întrona și noi domnia poporului și vom sărbători libertatea".

Influențați de ideile republicane ale mișcării socialiste, personalități de seamă ca: I.L. Caragiale, G. Coșbuc, C. Mille, N.D. Cocea, T. Arghezi, O. Băncilă, I. Isser, A. Murnu, C. Ressu și alții au susținut cu pasiune și combativitate o intensă activitate antimonarhică. Edificatoare în această privință este campania prilejuită de jubileul regal din 1906. Împlinirea a patru decenii de la instaurarea dinastiei de Hohenzollern la cîrma țării a prilejuit mișcării socialiste și democratice o analiză profundă a realității, o viguroasă demascare a regimului burghezo-moșieresc cu tot cortegiul său de împilări și suferințe. Un vehement rechizitoriu asupra monarhiei a fost făcut în manifestul *40 de ani de sărăcie, de robie și rușine* al cercului socialist România Muncitoare. I. L. Caragiale a demascat mascarada jubiliară în pamfletul: *Mare farsor, mari gogomani.* Evenimentul a prilejuit reflecții dintre cele mai zguduitoare. „Cei 40 de ani din urmă nu sînt decît 40 de ani de mizerie, de exploatare, de suferință, de înjosire, 40 de ani de barbară exploatare capitalistă", — arăta M. Gh. Bujor. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1912, N. D. Cocea dezvăluind caracterul parazitar al monarhiei, contrastul izbitor între opulența de la Palat și sărăcia în care se zbăteau milioanele de asupriți, scria: „Sub regele Carol s-a înjghebat și întărit cea mai lacomă și nemiloasă oligarhie bugetară. Sub regele Carol s-au ferecat lanțurile încătușării a șase milioane de robi. Sub regele Carol au izbucnit patru răscoale țărănești. Sub regele Carol satele au fost bombardate, 11 000 de țărani asasinați. Sub regele Carol s-a înfrînt avîntul țării spre democrație".

„...Nu există regi ai poporului"

Crearea P.C.R., eveniment de cea mai mare importanță în istoria proletariatului și a întregului popor român, triumf al gîndirii social-politice românești înaintate, a

marcat ridicarea pe o treaptă şi mai înaltă a luptei maselor muncitoare împotriva regimului burghezo-moşieresc, pentru doborîrea monarhiei. În noile condiţii, activitatea antimonarhică s-a integrat într-un mod mai cuprinzător în lupta generală a proletariatului şi a tuturor oamenilor muncii împotriva regimului burghezo-moşieresc, pentru desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi instaurarea dictaturii proletariatului.

P.C.R. şi-a îndreptat tot mai mult atenţia spre demascarea monarhiei. Într-un manifest din 1933 P.C.R. preciza cu deplină claritate că: „...nu există regi ai poporului! Regele e al burgheziei şi moşierimii ale căror interese le reprezintă şi le serveşte, interese care sînt una cu ale lui. Reclama pe care burghezia şi moşierimea o fac regelui are ca scop să creeze în masele exploatate şi asuprite iluzii că regele e apărătorul lor şi astfel să amorţească indignarea acestor mase şi pornirea lor la luptă, să apere astfel pe capitalişti şi moşieri".

Calea emancipării politice, sociale şi economice a poporului, se arăta într-un alt document al partidului, este „calea luptei pentru doborîrea stăpînirii de foamete şi de sînge a capitaliştilor şi boierilor şi, o dată cu ea, a monarhiei, sub purpura căreia se ascund cele mai murdare interese şi crime...".

Demascînd coaliţia dintre monarhie şi partidele burgheze, *Lupta de clasă* scria în 1927: „Împotriva acestei manevre periculoase trebuie opusă lozinca republicii. Contra monarhiei brătieniste, contra monarhiei carliste! Republică populară! O republică a ţăranilor şi muncitorilor care să apere interesele tuturor celor ce muncesc şi care să garanteze înăuntru puterea în mîinile poporului prin măsuri economice. politice şi militare, iar în afară pacea şi prietenia cu Uniunea Sovietică!"

Lupta împotriva monarhiei, pentru republică a fost astfel strîns corelată cu lupta pentru înfăptuirea unor deziderate majore ale întregului popor, ceea ce avea un puternic ecou în mase. „Am văzut sate întregi de plugari — scria în 1931 pînă şi ziarul de dreapta *Curentul* — cu privirile întristate şi cu pumnii încleştaţi, în care toţi obştenii cereau cu îndărătnicie «republică»... Comunismul în ţara noastră este mirajul spre care se îndreaptă dorinţele de trai mai omenesc ale unor plugari ajunşi la sapă de lemn, este idealul de ultimă extremitate al unei muncitorimi exasperate de şomaj şi de mizerie".

Condusă de P.C.R., lupta poporului român pentru republică, împotriva monarhiei a purtat totodată amprenta apărării

TEXTUL LEGII PRIN CARE ROMANIA DEVINE REPUBLICA POPULARA

ART. 1. — Adunarea Deputaţilor ia act de abdicarea Regelui Mihai I pentru el şi urmaşii săi.

ART. 2. — Constituţia din anul 1866, cu modificările din 29 Martie 1923 şi aceleia din 1 Septembrie 1944 şi următoarele, se abrogă.

ART. 3. — România este Republică Populară. Denumirea Statului Român este: Republica Populară Română, prescurtat R.P.R.

ART. 4. — Puterea legislativă va fi exercitată de Adunarea Deputaţilor până la dizolvarea ei şi până la constituirea unei Adunări Legislative Constituante, care se va face la data ce se va fixa de Adunarea Deputaţilor.

ART. 5. — Adunarea Constituantă va hotărî asupra noului Constituţiuni a Republicei Populare Române.

ART. 6. — Până la intrarea în vigoare a noului Constituţiuni, puterea executivă va fi exercitată de un Prezidium compus din 3 membri, aleşi cu majoritate de Adunarea Deputaţilor dintre personalităţile vieţii publice, ştiinţifice şi culturale ale Republicei Populare Române.

ART. 7. — Membrii Prezidiumului Republicei Populare Române vor depune în faţa Adunării Deputaţilor jurămînt de credinţă poporului român după următoarea formulă:

„Jur a apăra drepturile şi libertăţile democratice ale poporului român şi independenţa şi suveranitatea Republicei Populare Române, precum şi legile sale".

ART. 8. — În termen de 3 zile dela apariţia prezentei legi, armata şi funcţionarii publici vor depune jurămînt de credinţă.

Formula jurămîntului pentru funcţionarii publici este:

„Jur a fi credincios poporului şi de a apăra Republica Populară Română împotriva duşmanilor din afară şi dinăuntru. Jur a respecta legile Republicei Populare Române şi de a păstra secretul în serviciu".

Pentru Armată, Grăniceri şi Jandarmi formula jurămîntului este:

„Jur de a fi credincios poporului şi de a apăra Republica Populară Română împotriva duşmanilor din afară şi dinăuntru. Jur de a respecta legile Republicei Populare Române şi de a păstra secretul în serviciu. Jur supunere legilor şi regulamentelor militare în toate acestea".

Art. 9. — Promulgarea prezentei legi se va face de către Preşedintele Consiliului de Miniştri.

„...Denumirea Statului Român este: Republica Populară Română...", citim în Articolul 3 din textul legii adoptată în şedinţa Parlamentului, ale cărei lucrări au avut loc în ziua de 30 decembrie, 1947, începînd de la orele 18

drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, contra pericolului fascist, pentru consolidarea păcii şi suveranităţii ţării. Ţinînd seama de complexitatea situaţiei istorice în care se afla ţara, la pregătirea şi înfăptuirea insurecţiei naţionale armate de la 23 August 1944, P.C.R. a realizat colaborarea cu toate forţele şi grupările politice — inclusiv cu monarhia — care dintr-un motiv sau altul erau contra dominaţiei Germaniei hitleriste, pentru doborîrea dictaturii militaro-fasciste şi alăturarea României coaliţiei antihitleriste. Naţiunea noastră, care s-a eliberat de sub jugul străin, prin istoricul act de la 23 August 1944 a ajuns în urma procesului transformărilor revoluţionare iniţiate şi conduse de comunişti ca la 30 Decembrie 1947 să instaureze Republica. Evenimentul, încununare legică a unei îndelungate năzuinţi populare, a determinat la Bucureşti şi în ţară impresionante manifestaţii la care au luat parte zeci şi sute de mii de cetăţeni.

Pentru Maiestatea Sa: salariile a 20 000 muncitori

ION COMAN

Doar în cinci versuri, marele poet a sintetizat magistral evoluția lui Carol I, primul Hohenzollern instalat pe tronul României. O evoluție deosebit de fructuoasă pentru cel sosit, în 1866, cu cîteva geamantane în mîini, dar cu o mare dorință de înavuțire în suflet. Urmașii săi au preluat apoi, unul de la altul, un patrimoniu regal tot mai mare, mai bogat, făurit din munca și sudoarea milioanelor de truditori ai acestei țări. Bani, acțiuni, moșii, castele, bănci, întreprinderi industriale, păduri, s-au adăugat mereu averii dinastiei.

Toți Hohenzollernii au fost setoși de avere, dar, dintre aceștia, cel mai avid a fost Carol II, purtător al coroanei regale între anii 1930-1940. Investit cu mari prerogative într-un regim social-politic infestat de politicianism *, el a profitat fățiș de toate posibilitățile oferite de situația sa în stat. Dacă Carol II s-a putut detașa printr-o uimitoare rapacitate, chiar într-o lume caracterizată prin egoism feroce, lucrul s-a datorat însăși orînduirii ce l-a creat și pe care el, ca și antecesorii săi, a patronat-o de la înălțimea tronului regal. Cel mai mare capitalist și moșier al țării a înțeles perfect legea mediului în care s-a format și a trăit : a te îmbogăți mereu, oricît de mult, prin orice mijloace.

* In dorința de a obține grația monarhului, partidele și grupările politice ale burgheziei și moșierimii au supralicitat în acordarea de către stat a diferite avantaje materiale pentru Casa Regală. In perioada interbelică s-a ajuns ca totalul sumelor înscrise în listele civile plătite de stat persoanelor membre ale Casei Regale și al diferitelor dotații, să reprezinte cea mai mare sumă acordată de vreun stat european unei familii regale — raportat la nivelul venitului național. La acestea s-au adăugat nenumărate facilități financiare și materiale (scutiri de impozite, de vamă, diferite daruri, subvenții pentru călătorii etc.) reprezentînd alte mari sume de bani.

REPUBLICA

25 ANI

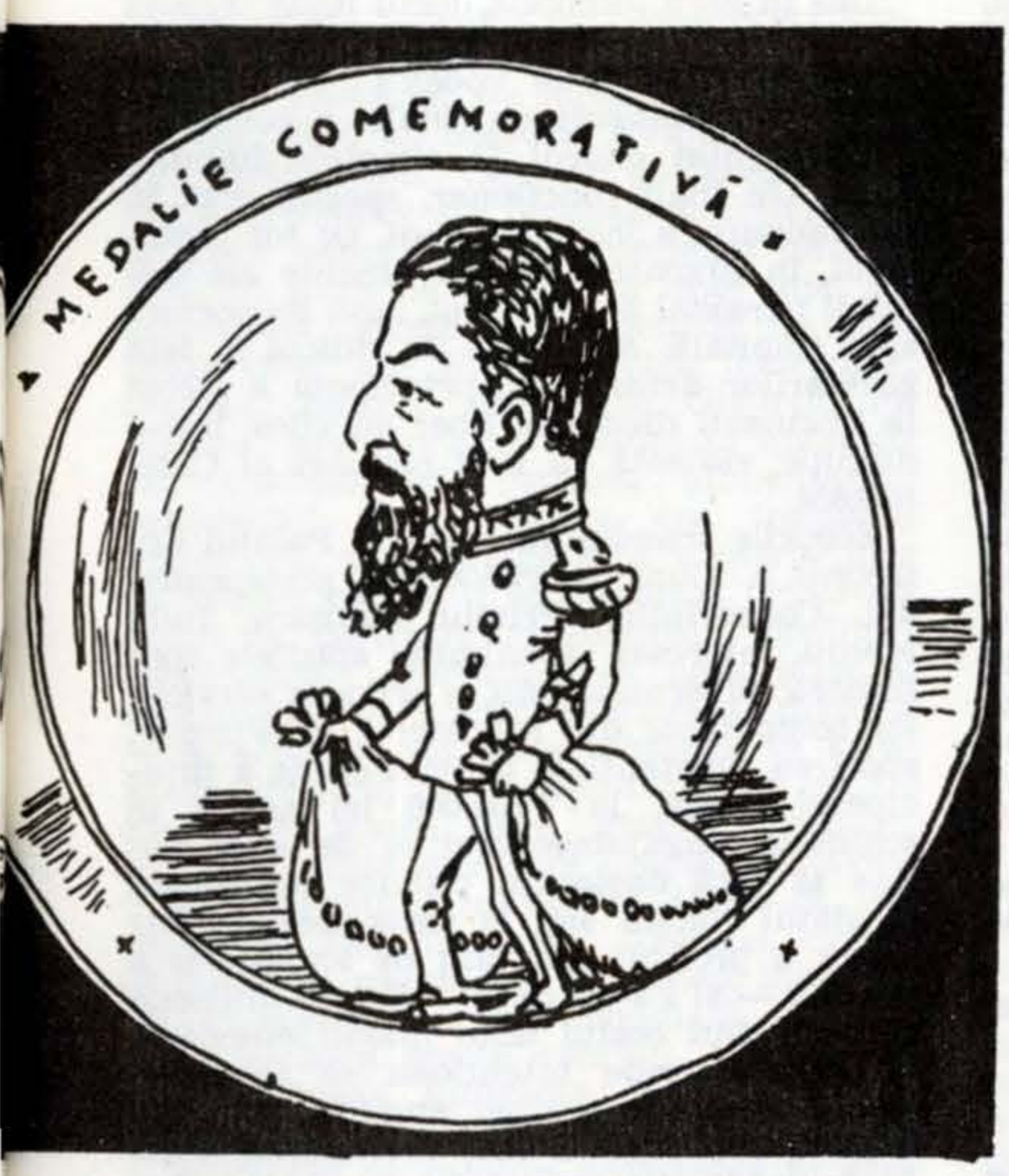

„Al venit la noi golan
Fără ţară, făr-un ban,
Fără neam şi nume
Şi-astăzi, cîne,
al meu duşman
Vreai s-orbeşti o lume."

G. COŞBUC

Carol iubeşte, statul plăteşte

De fapt, Carol s-a înfruptat din banul public încă înainte de a fi fost uns rege. Pe seama fondurilor publice a făcut acel costisitor voiaj în jurul lumii, trimis de familie, pentru a uita pe Zizi Lambrino, cu care se căsătorise în august 1919 * şi aceasta într-o perioadă deosebit de grea, în anii imediat următori primului război mond al, cînd ţara se găsea într-o situaţie economică extrem de dificilă. Erau anii lipsei cronice a pîinii pentru milioane de oameni, anii plini de sacrificii ai refacerii unei ţări pîrjolite de jarul conflagraţiei şi de jaful trupelor germane de ocupaţie. Toate acestea nu au împiedicat însă monarhia să plătească din fondurile publice călătoria odraslei îndrăgostite, iar lui Zizi Lambrino să-i asigure, din aceeaşi sursă, 100 000 franci francezi pe an, cu condiţia stabilirii ei în străinătate, împreună cu copilul rezultat din regeasca aventură.

Tot din banii statului s-au plătit încurcăturile iscate de divorţul lui Carol de principesa Elena a Greciei, cu care se căsătorise în 1921, ca şi cheltuielile determinate de refugiul prelungit în străinătate al lui Carol, în compania Elenei Lupescu. Părăsită de Carol, principesa Elena s-a îndrăgostit, la rîndul ei, de un membru al familiei regale italiene, ducele d'Aosta. În 1928, la data pronunţării divorţului de Carol, ea avea deschisă această nouă alternativă. Iniţial, proiectata căsătorie a fost privită, la Roma, cu bunăvoinţă.Spre necazul principesei, însă, Vaticanul s-a opus ferm cununiei unui catolic cu o femeie divorţată. Prăbuşirea acestui vis a determinat-o să-şi întoarcă din nou privirile spre România : în calitate de mamă a prinţului moştenitor Mihai (din 1927 pînă în 1930 rege minor, tutelat de o regenţă), ea a obţinut dreptul la o importantă sumă plătibilă anual din partea Casei Regale şi a statului român.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1972.

Farsa de la Jimbolia și urmările ei...

Divorțul Carol-Elena a impus în continuare destule sacrificii finanțelor publice.

Pe lîngă aceasta, relațiile dintre cei doi au dat naștere și la un șir de scandaluri, reținute de cronica mondenă a vremii. Într-o zi, după instalarea lui Carol ca rege, un gazetar străin, amator de noutăți mondene, a întrebat-o pe principesă, aflată în acel moment în Occident : „De ce preferați să stați în exil și nu la București, lîngă copilul Alteței Voastre ?“ Din spirit de bravadă, sau poate conform unui plan dinainte întocmit, „exilata“ a răspuns, că intrarea ei în România ar fi fost interzisă și, dacă ar face-o, cu siguranță că regele ar da ordin să fie arestată. Scontînd scene senzaționale de scandal public între ea și autoritățile române, reporterii fotografi ai unor reviste ilustrate americane i-au propus să încerce împreună traversarea frontierei. Înarmată cu un revolver, s-a urcat în Orient-Express hotărîtă, după propriile-i declarații, să împuște pe primul ofițer român ce ar fi manifestat intenția s-o oprească.

Dar în gara Jimbolia, locul unde trebuia să se producă presupusa înfruntare, s-a petrecut o scenă de vodevil : pe peronul decorat cu steaguri naționale, o companie i-a prezentat onorul în sunetele imnului regal. Un înalt funcționar, special sosit în întîmpinare, a invitat-o apoi, cu tot protocolul, în luxoasele compartimente ale trenului personal al lui Carol, gata de pornire spre Capitală. Acoperită de ridicol în fața gazetarilor dezamăgiți, principesa a plecat la București dînd frîu liber nervilor, într-o discuție violentă cu unii membri ai Casei Regale.

Ecourile scandalului iscat în Palatul Cotroceni a ajuns la cunoștința protipendadei. Consecința ? Primul ministru, Iuliu Maniu, interesat să calmeze spiritele spre liniștea guvernului său, a ordonat serviciilor competente din Ministerul de Finanțe, sporirea substanțială a listei civile a principesei Elena, la 7 200 000 lei anual, în schimbul angajamentului ei de a se abține să facă declarații publice referitoare la statul român sau la Casa Regală. Dar Elena a profitat din plin de situație și a pretins — și i s-au dat — încă 30 milioane reprezentînd costul unui imobil cumpărat în Franța, unde intenționa să se stabilească. Statul a preluat atunci sarcina de a plăti, din bugetul său, cheltuielile iscate de încurcăturile menajului regal. N-a fost nici pentru prima și nici pentru ultima dată.

In pp. 22-23 : **medalie comemorativă pentru primul Hohenzollern** (*caricatură publicată în Tocila din 1891*)

Caricatură publicată în revista Furnica (1909)

Cine se umilește... (La palat)

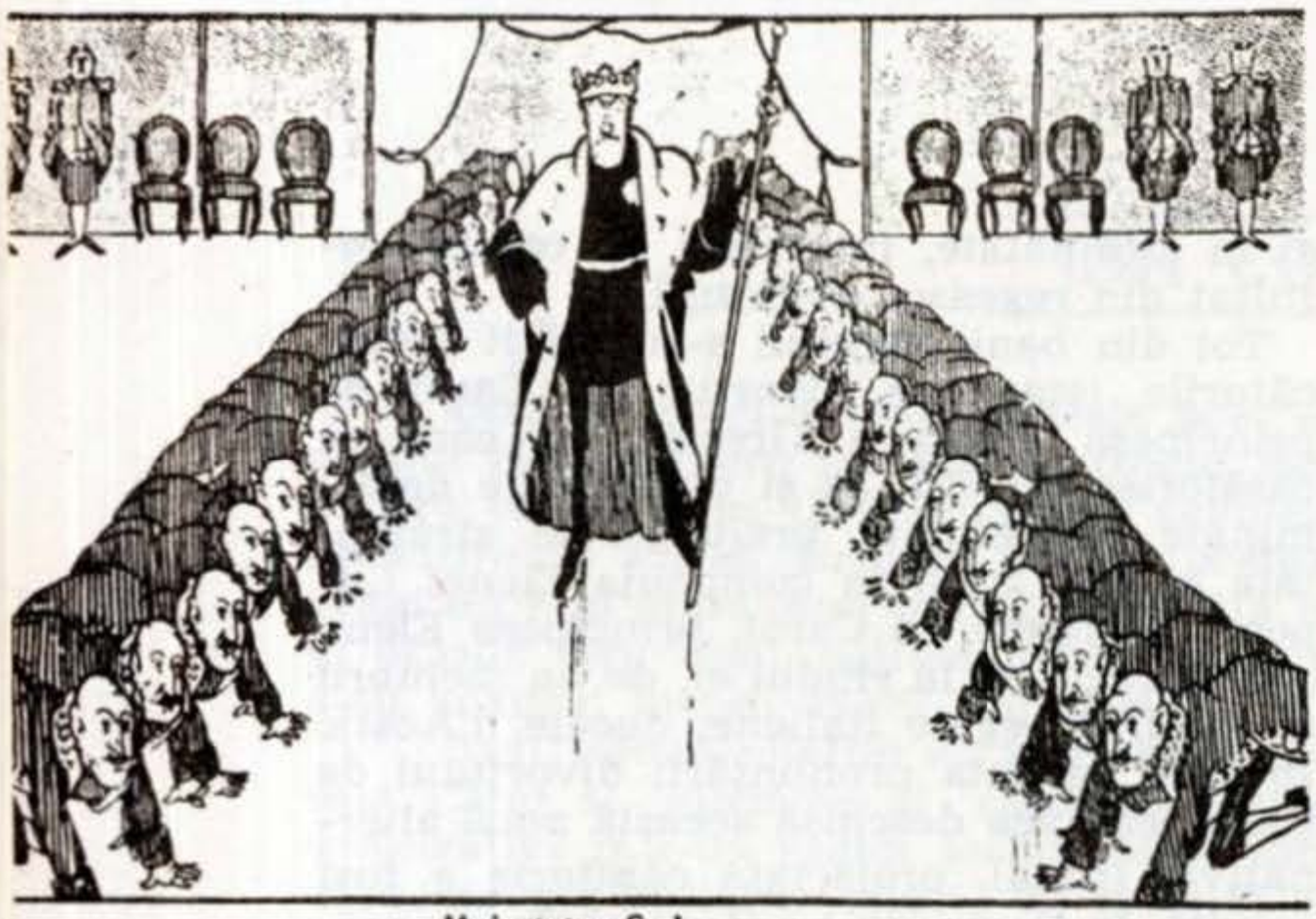

Majestatea Sa !

... se înalță !... (Pe domeniile coroanei)

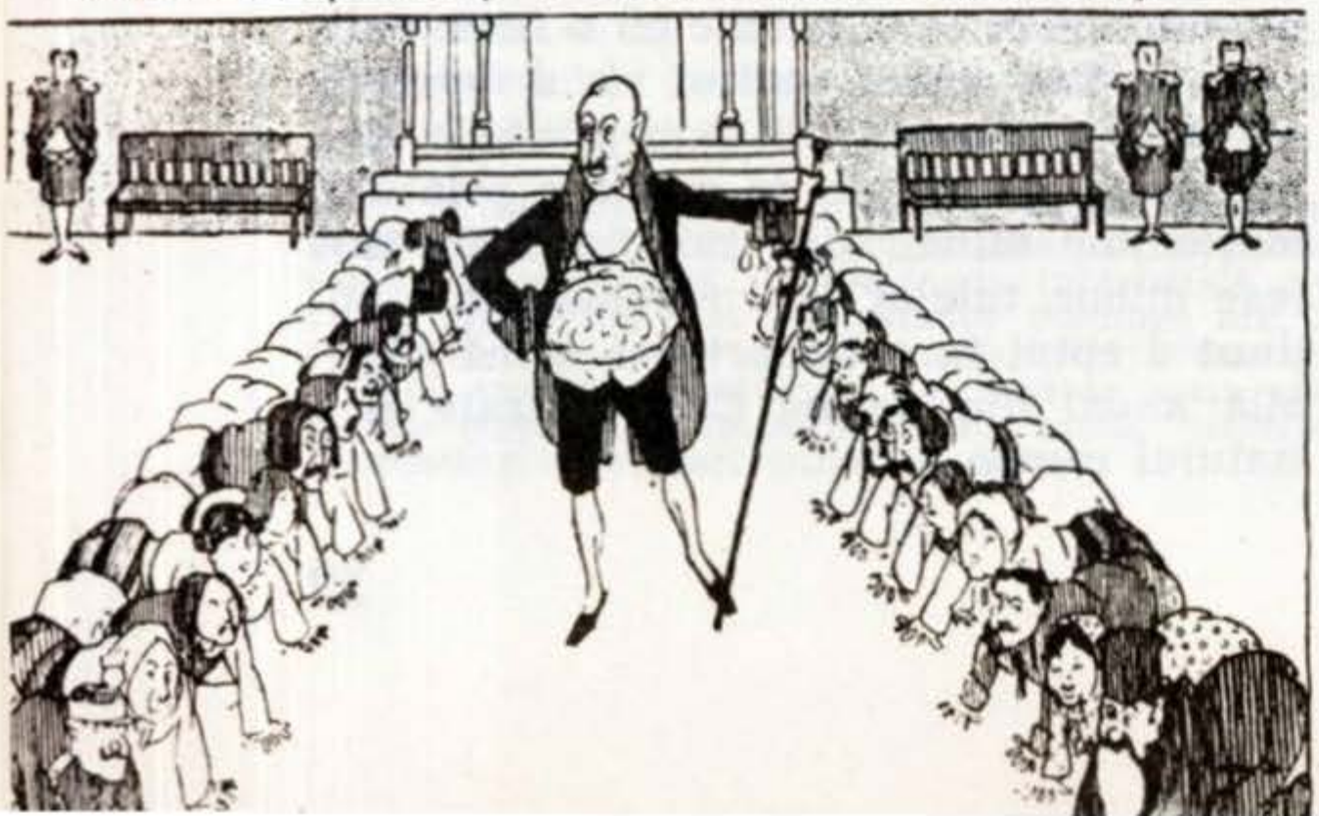

„Maiestate... primiți această sută de milioane...“

Relația financiară directă dintre stat și Casa Regală o reprezenta lista civilă *. La începutul domniei lui Carol I, totalul ei se ridica la 2 milioane lei aur anual. În 1923 însă, numai pentru rege se prevăzuseră în buget 10 milioane lei aur, iar în 1926 — 40 milioane lei aur. Spre sfîrșitul deceniului trei, lista civilă a familiei regale echivala, valoric, cu salariile lunare a peste 20 000 muncitori ! Cîțiva ani mai tîrziu, după instalarea lui Carol II, contribuția statului a fost majorată, deși țara se găsea în plină criză economică. În timp ce clasa muncitoare și toți salariații statului suportau povara curbelor de sacrificiu, diferite subvenții de stat și alocații bugetare au rotunjit, în mod simțitor, fondul de cheltuieli al unei camarile din ce în ce mai pofticioase.

Și, totuși, lista civilă a rămas un izvor minor de îmbogățire. Dacă pînă în 1930

* **Suma de bani acordată anual prin Constituție sau prin legi ordinare, monarhului unui stat. — *n.r.***

familia regală a acaparat, spre propriul profit, numeroase surse de venituri într-un mod oarecum întîmplător, după înscăunarea lui Carol III acumularea de averi a devenit o preocupare predilectă. Jaful organizat de camarila regală în economia națională s-a sprijinit pe împrejurări specifice. După marea criză economică mondială, în România s-a înregistrat, începînd cu anul 1934, un oarecare avînt al dezvoltării industriale. Centrul de greutate al vieții economice s-a deplasat din sfera capitalului bancar liberal, dominant pînă în 1929, în sfera de acțiune a unor clici de industriași, legate de comenzile de stat. Noile stele ale firmamentului economic, Malaxa, Bujoiu, Auschnitt, Gigurtu, nu „lucrau" decît în mică măsură în industriile „tradiționale" (ușoară, alimentară); principalul lor domeniu era industria extractivă, metalurgică și a construcțiilor de mașini, cărora li se asigurau, printr-un regim de cartelare monopolistă, profituri exorbitante. „Operațiile — nota pînă și Pamfil Șeicaru, ziarist de extremă dreaptă — se efectuau cu toate măsurile de siguranță, [pentru] ca dedesubturile să nu fie cunoscute. Statul făcea, asupra furniturilor, plăți anticipate care acopereau investițiile magnaților industriei, astfel ca riscurile să fie înlăturate. Trebuia cineva să fi fost un cunoscător al tehnicii industriale, la curent cu piața mondială, ca să fi putut verifica aceste operații, toate aranjate în Aleea Vulpache, în casa Elenei Lupescu".

Indiferent de ramura economică în care acționa, nici un mare industriaș nu și-a putut permite să nu-l cointereseze pe Carol în afacerile sale. La Uzinele Malaxa, de pildă, regele deținea 30-34 la sută din totalul acțiunilor; cam la același nivel se ridicau pachetele regale de acțiuni aflate în portofoliile altor magnați. Dintre toți, Malaxa a realizat cele mai puternice lovituri. El a izbutit să-și construiască o serie de fabrici și uzine utilizînd aproape numai capitaluri ale statului, în condiții financiare ieșind cu totul din cadrul legii. „Secretul" reușitelor sale a devenit repede cunoscut lumii de afaceri: daruri în acțiuni și proprietăți către rege, Elena Lupescu și alți membri ai camarilei.

Dealtfel, acumularea și traficarea de acțiuni a constituit un mijloc foarte mănos de îmbogățire. Prin intermediul unor masive pachete de acțiuni „dăruite" de diferite societăți industriale, comerciale și bancare, sau cumpărate la prețuri derizorii, regele realiza mari cîștiguri, atît din încasarea redevențelor, cît și prin vînzări-cumpărări speculative. Sfera firmelor la care a devenit acționar cuprindea cele mai diferite sectoare economice, fie autohtone, fie ținînd de investițiile străine în România: Uzinele Titan-Nădrag-Călan, Întreprinderile forestiere „Cloșani", Fabrica Banloc, S.A.R. Telefoane, Navigația Fluvială Română, Fabrica de celuloză Piatra Neamț, Uzinele Reșița, Exploatarea auriferă „Mica", Societatea Generală Petroliferă, „Concordia", Banca de Credit Român, Fabrica de postav Azuga, Royal Dutch-Shell, A.E.G., Deutsche-Bank etc. În total, acțiuni în valoare de 600 milioane, la 41 întreprinderi diferite din țară, și zeci de mii de acțiuni, titluri și obligațiuni în străinătate, în valoare necunoscută.

Malaxa a oferit regelui și bani lichizi. Este semnificativ, între altele, un episod petrecut la începutul domniei: prin intermediul secretarului particular al lui Carol, Malaxa și Auschnitt au tatonat posibilitatea înmînării unui dar substanțial regelui, prezentat ca o ofrandă de recunoștință pentru protecția acordată marilor industriași. Pretextul ales a fost mai mult decît transparent: sprijinirea activității... filantropice a lui Carol II. Cei doi voiau, de fapt, să-și asigure nestînjeniți, pe mai departe sprijinul monarhiei în afacerile lor veroase. După un scurt expozeu ținut de Auschnitt în fața monarhului, Malaxa a pus pe masă o servietă: „Maiestate, industria grea vă este profund recunoscătoare pentru tot ce-ați făcut și vă roagă să primiți această sută de milioane de lei, ca o modestă contribuție pentru operele de asistență ale Palatului". Deși totul fusese aranjat, Malaxa a avut, totuși, un moment de suspense. Se aștepta să fie dat afară: chiar și pentru el era greu de imaginat că un rege poate primi mită într-un mod atît de direct. În secunda următoare însă, teama i-a dispărut. Carol i-a întins mîna, ca și lui Auschnitt, apoi i-a decorat, iar seara au jucat împreună bridge, fără a mai pomeni ceva de cele întîmplate. Mai tîrziu, la alte partide de bridge, magnații aveau să-l vadă pe rege aprinzîndu-și trabucul cu hîrtii de o mie de lei! Pentru o astfel de hîrtie un muncitor calificat lucra 20 zile.

Cuplul și camarila

Trăsătura de unire a tuturor marilor învîrteli a reprezentat-o cuplul Carol II-Elena Lupescu. Contemporanii nu și-au putut prea bine explica ascensiunea acestei „eminențe roșcovane" în viața instabilului monarh. Caracterizarea pe care i-a făcut-o regelui un memorialist — „felul molatec de a da mîna, arta seducției, inconstanța, lipsa de voință, lipsa de memorie afectivă, folosirea, cu mult rafinament, a minciunii, oroarea de acte eroice" — nu răspunde prea bine la întrebare. Elena Lupescu, supranumită „Cucoana", „Duduia", „Madame du Barry a României", s-a instalat atît de solid în viața suveranului, încît, în fața sa

Oglinda Zilei

Impozitele

Pe cine apasă

Desen apărut în ziarul Dimineața *din 3 octombrie 1920*

au căzut în dizgrație prieteni din „exil" și oameni politici, s-au prăbușit guverne și s-au creat complicații politice, dar ea nu și-a pierdut nici un moment influența asupra monarhului. Această „femeie superior înzestrată cu instinctul de pradă", dispunea de un grup de consultanți format din specialiști în afaceri, agenți de bursă, oameni calificați în lovituri de amploare, capabili să realizeze zilnic, pe baza unei atente urmăriri a vieții economice și a unor intervenții ilegale, cîștiguri de sute de mii sau milioane lei.

Dacă în afacerile acestui cuplu Carol reprezenta influența, iar Elena Lupescu concepția, prefectul Capitalei, Gabriel Marinescu, se afirma ca unul din executanții de mare încredere. În umbra afacerilor regelui, șeful ordinei publice, în asociație cu tatăl Elenei Lupescu, patrona, la rîndul său, un număr de tripouri din Capitală și de pe litoral. Este semnificativ episodul petrecut în 1933, cînd Ion Mihalache, ministru de Interne, pe baza unor probe incontestabile, a decis demiterea lui Gabriel Marinescu. Elena Lupescu a alergat la rege, iar regele a respins hotărîrea luată de ministrul său. Afectat, acesta și-a depus demisia, iar șeful guvernului național-țărănist, Maniu, s-a solidarizat cu el. Regele a renunțat la tot guvernul, dar nu a acceptat îndepărtarea omului său.

Un rol nu mai puțin însemnat în administrarea și sporirea averii din țară și străinătate a monarhului, l-a avut ministrul Curții Regale, Ernest Urdăreanu. Bineînțeles, s-a înfruptat și el din plin, aranjîndu-și mari afaceri, ca membru al consiliilor de administrație a unor importante întreprinderi. Dar, spre sfîrșitul domniei lui Carol, Urdăreanu a pierdut încrederea regelui, la fel cum au pierdut-o mai înainte chiar și unii din membrii fondatori ai camarilei, după epuizarea rolului lor.

Generalul adjutant Ernest Baliff, capitalistul A. Mocsony, mareșalul Curții Regale C. Flondor, Al. Scanavi, administratorul averii reginei Maria, completau fauna decăzută, venală și coruptă, menținută fățiș sau ocult în spatele unor guverne „parlamentare", sau prin regimul dictaturii regale. Pe lîngă ei, o armată de slugi nesățioase, instrumente la dispoziția Maiestății-Sale — primul capitalist și moșier al țării : maeștri de ceremonii, administratori de domenii, maeștri de vînătoare, secretari particulari, doamne de onoare etc.

„...unde sînt banii de pe taxa timbrului, Sire ?"

Nu s-a putut încă stabili la cît se ridică totalul fondurilor deturnate *. Oricum, varietatea și amploarea afacerilor regale

* Vezi și *Magazin istoric*, nr. 9/1967.

impresionează. Elisabetei, fosta regină a Greciei, aflată la Bucureşti, i-a venit odată poftă să cumpere o moşie. Costa 32 milioane, dar ea n-a plătit decît opt. Restul a fost completat prin contribuţia statului, obţinută printr-o manevră bancară. Voiajul în străinătate al reginei Maria, în 1933 — ultimul an de criză economică — a costat 1 800 000 lei ; bineînţeles, o parte importantă din această sumă a fost suportată de către stat.

După ce matrapazlîcurile Maiestăţii-Sale Carol II, au devenit mai binecunoscute, mulţi contemporani s-au arătat uimiţi că în augustele sale buzunare şi-au făcut loc chiar şi fonduri a căror destinaţie iniţială era socotită inalienabilă. Aşa a fost înzestrarea aviaţiei, prezentată oficial ca o cauză demnă de obolul fiecărui cetăţean. Prin multiple mijloace — şi mai ales printr-un timbru obligatoriu — s-au strîns sume însemnate într-un „Fond al aviaţiei", menit procurării de aparate şi utilaje moderne. Dar, pentru că administrarea fondului i-a fost încredinţată regelui, nimeni nu a îndrăznit să controleze modul cum se cheltuiau sumele respective. An de an, sub efigia atît de cunoscută a pilotului de pe „timbrul aviaţiei", tipărit într-un mare număr de exemplare, s-au strîns milioane peste milioane, cu credinţa că sacrificiile consimţite nu vor fi inutile. Pînă cînd, în 1940, la lucrările Consiliului de Coroană convocat în zilele tragice ale Dictatului fascist de la Viena, conducerea armatei a făcut cunoscut că, în faţa unei eventuale forţe de invazie străine, România nu ar putea opune, în principal, decît clasicile arme ale infanteriei şi cavaleriei. Înzestrarea tehnică a armatei nu permitea purtarea unui război modern : „nu avem blindate şi aviaţie" — au afirmat generalii. Străfulgerat de o bănuială, Nicolae Iorga a izbucnit : „Dar unde sînt banii de pe taxa timbrului, Sire ?" La care regele a lăsat ochii, spăşit, spre scumpele covoare de sub picioarele Măriei-Sale. Opinia publică n-avea atunci de unde să ştie că deturnarea „Fondului aviaţiei" fusese pentru rege, doar un început, pe lîngă sumele stoarse din comenzile de avioane făcute Uzinelor I.A.R. Braşov, la care tot el deţinea o treime din totalul acţiunilor.

Bilanţul a „zece ani de domnie glorioasă" a fost, pentru rege, cît se poate de rentabil. Exploatarea muncii oamenilor şi a roadelor pămîntului României i-au permis să ridice totalul averii sale — numai în titluri, devize şi acţiuni — de la 196 milioane, cît se cifra în 1927 (la moartea lui Ferdinand), pînă la un miliard ! Un alt miliard a fost transferat în străinătate de membrii familiei regale, pînă în 1940.

„...omul cel mai impopular..."

Cînd Carol II a plecat din ţară, în septembrie 1940, în cele 12 vagoane ale trenului său au fost îmbarcate un mare număr de valize. În grabă, a fost uitată doar una. Cei ce au deschis-o au aflat în ea 120 milioane lei, în devize străine. Şi era vorba doar de o valiză ! Nimeni nu a putut evalua, nici măcar aproximativ, valoarea aurului, bijuteriilor, hîrtiilor de preţ, tablourilor etc. scoase din ţară. Dar toate acestea nu reprezentau decît o parte din averea familiei regale. Restul a rămas în mare parte cu castelele, moşiile, banii, aurul şi toate celelalte bogăţii. Abia în 1947, odată cu abolirea monarhiei, avea să se facă inventarul : 150 000 ha pămînt arabil, păduri, păşuni şi bălţi, 29 palate şi castele, 5 întreprinderi industriale, 114 clădiri diferite, 2 iachturi, obiecte de artă în valoare de 175 milioane, acţiuni în valoare de peste 3 miliarde, diferite proprietăţi în străinătate etc.

Cînd a fost forţat să abdice şi să plece în străinătate, Carol II a lăsat o ţară lovită de consecinţele unui jaf economic fără precedent, ciuntită teritorial, izolată pe plan extern. Regele, se arăta în broşura **România sub domnia lui Carol al II-lea Hohenzollern,** editată de P.C.R. în 1940, „a devenit omul cel mai impopular, cel mai nesuferit din ţara lui. Afară de o clică restrînsă de profitori ai regimului dictaturii regale, toată populaţia muncitoare din România priveşte cu adîncă ură şi revoltă, prezenţa de 10 ani a lui Carol Hohenzollern la cîrma ţării".

Din motive de tactică politică, regimul dictaturii militare fasciste, care a urmat dictaturii regale, a iniţiat, în 1940, o comisie guvernamentală de anchetă, în scopul clarificării unora din marile lovituri financiare ale regelui. De la început, însă, comisia nu şi-a propus să ajungă prea departe. Monarhia continua să existe, iar girul său era necesar noului regim instituit de generalul Ion Antonescu şi de legionari. Răspunderea factorilor politici ai regimului burghezo-moşieresc a fost, de aceea, înmormîntată în vagi concluzii acuzatoare, doar la adresa ex-regelui. A urmat perioada unor procese purtate de statul român cu cel plecat pentru totdeauna în cabaretele din străinătate.

Indisolubil legată de rînduielile capitaliste, istoria instituţiei monarhice în România a reflectat veridic decăderea unei lumi bazată pe exploatare şi asuprire. Motiv pentru care, atunci cînd mersul victorios al revoluţiei populare a creat condiţii necesare, poporul romîr a fixat pentru totdeauna locul monarhiei, în rîndul vestigiilor istorice, definitiv depăşite

Noua adresă a Clopotului Independenţei

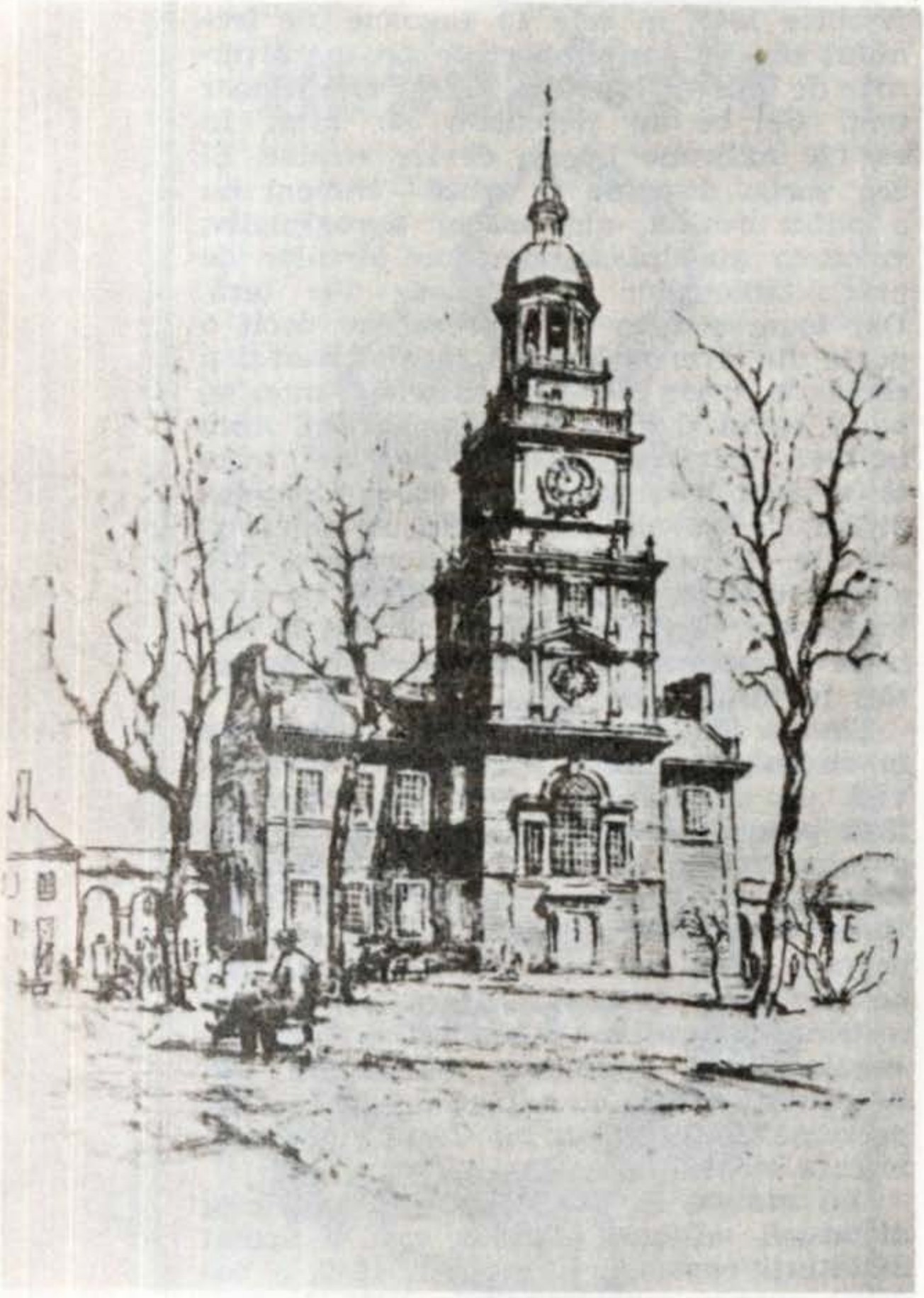

In 1753, principalul subiect de discuţie al locuitorilor oraşului american Philadelphia era noua achiziţie pe care o făcuse guvernatorul coloniei Pennsylvania, una dintre cele 13 posesiuni britanice din America de Nord: un clopot de dimensiuni impresionante, care cîntărea aproape o tonă.

Douăzeci şi trei de ani mai tîrziu, în clădirea construită în 1732-1741 şi care găzduia colosul de aramă, a avut loc un eveniment istoric: delegaţii tuturor coloniilor şi-au proclamat neatîrnarea faţă de metropola de peste ocean. La 4 iulie 1776, dangătul clopotului a vestit cetăţenilor naşterea Statelor Unite ale Americii de Nord. De atunci, el a rămas cunoscut sub numele de Clopotul Independenţei, iar reşedinţa sa a devenit, pentru toţi „rebelii" nord-americani: Casa Independenţei.

Dar numai peste un an, cele 1 000 kg de metal au părăsit în mare grabă Philadelphia — capitala S.U.A. în anii 1776-1800. Corpul expediţionar englez, care avea misiunea de a înăbuşi revoluţia burgheză americană, se apropia de oraş şi americanii se temeau că inamicul va topi clopotul pentru a face dintr-însul piese de artilerie. In consecinţă, el a fost îmbarcat într-una din cele 700 căruţe ale unui tren de aprovizionare al armatei răsculaţilor şi transportat pînă în localitatea Allentown, unde a fost îngropat sub pardoseala unei biserici.

Din nou a trecut un an şi, după alungarea britanicilor, clopotul s-a înapoiat la domiciliul său iniţial. De atunci, el nu s-a mai deplasat decît în ocazii deosebit de solemne. Astfel, în 1915 a împodobit expoziţia organizată la San Francisco în cinstea inaugurării Canalului Panama. In 1917, o altă călătorie — ultima — a fost mult mai scurtă: pînă la colţul unei străzi din Philadelphia, unde avea loc o paradă militară, prilejuită de intrarea S.U.A. în primul război mondial.

Glasul de aramă al libertăţii nu a mai răsunat de peste cinci pătrare de veac. Ultima oară a fost auzit în 1846, la aniversarea zilei de naştere a lui George Washington. O fisură apărută puţin mai înainte a devenit tot mai pronunţată în deceniile următoare, astfel încît, de teama unei avarii grave, s-a luat hotărîrea de a i se aplica un regim de repaus desăvîrşit.

Consemnul tăcerii va fi respectat şi în viitor. Dar vara aceasta începe construcţia unui nou lăcaş pentru Clopotul Independenţei: un turn de cărămidă aparentă, situat nu departe de vechea sa adresă, în perimetrul complexului muzeal denumit Parcul Naţional al Independenţei din Philadelphia.

Mutarea, care va avea loc probabil peste doi ani, este o consecinţă indirectă a popularităţii de care se bucură istorica relicvă. Numărul vizitatorilor săi creşte de la an la an, atingînd numai în 1971 un total de 1 200 000. Din cauza modestelor dimensiuni ale clădirii care-l adăposteşte acum, fluxul acestei enorme mase de oameni se loveşte de serioase dificultăţi şi stranguările provoacă adesea aşteptări de cîteva ore.

Se prevede că în 1976, cînd Statele Unite îşi vor sărbători bicentenarul independenţei, venerabilul herald de bronz va primi omagiul emoţionat a cel puţin 20 000 000 persoane. Se speră că noul sediu va permite acestui pelerinaj să se desfăşoare în condiţii mulţumitoare.

Clişeul: *Casa Independenţei, prima „reşedinţă" a colosului de aramă*

Doina MOTAŞ

Prof. univ. dr. docent D. M. PIPPIDI
directorul Institutului de arheologie al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice

La sursa activităţii istoricului — interesul pentru om

● Marea colonizare greacă ● M-aş fi închinat cu precădere Afroditei ● Primul şi ultimul împărat roman zeificat ● Cronica epigrafică a României ● A doua „întemeiere" a Histriei ● Capul lui Decebal ● Sînt fericit că am fost studentul lui Pârvan

— Sînteţi cunoscut ca unul dintre cei mai străluciţi epigrafişti, traducător şi interpret al epocii vechi din istoria României. Ce-a fost mai întîi : pasiunea pentru istorie sau curiozitatea pătrunderii tainelor textelor antice ?

— Intrebarea dv. se înscrie, mă tem, în rîndul ghicitorilor născocite de spiritul popular de-a lungul vremilor, şi din care cea mai cunoscută priveşte anterioritatea oului sau a găinii...

In cazul la care vă referiţi, mi se pare evident că la orice istoric, mare sau mic, interesul pentru om — vreau să zic pentru trecutul acestuia mai apropiat sau mai depărtat — a trebuit să preceadă dorinţa pătrunderii textelor lăsate de succesivele civilizaţii şi care reprezintă, dacă nu singura, cea mai explicită cale de cunoaştere a celor care ni le-au transmis. Firește, această curiozitate odată satisfăcută, informaţiile dobîndite contribuie, la rîndul lor, la sporirea şi la adîncirea interesului pentru trecut, în variatele-i aspecte, ceea ce nu rămîne fără urmări pentru înţelegerea şi interpretarea textelor — şi aşa mai departe...

Un sfert de veac consacrat cercetării trecutului Dobrogei

— Vă mai preocupă istoria coloniilor greceşti de pe litoralul Mării Negre ? Sau, dacă vreţi, „istoria Dobrogei" ? Cîte cărţi i-aţi închinat ?

— Răspunsul la întrebarea privind Dobrogea e : *da*. După aproape un sfert de veac de lucru în acest domeniu, problemele ridicate de importantul fenomen istoric care e „marea colonizare greacă", în Mediterana şi în Marea Neagră, continuă să mă pasioneze. E vorba de un moment capital în formarea civilizaţiei Europei, e vorba şi de un aspect de cel mai viu interes al evoluţiei societăţilor omeneşti de pe teritoriul României, în general, şi al Dobrogei, în particular. Ca să mă exprim ca dv., acestui însemnat capitol al istoriei naţionale (şi europene !) i-am „închinat" pînă acum — pe lîngă numeroase studii de amănunt, nestrînse încă în volum — mai multe cărţi în limba română : o întinsă contribuţie la volumul *Histria I* (apărut în 1954), *Contribuţii la istoria veche a României* (prima ediţie 1958, a doua revăzută şi mult sporită, în 1967) ; *Geţii şi grecii la Dunărea de jos, din cele mai vechi timpuri pînă la cucerirea romană* (în colaborare cu D. Berciu, Bucureşti, 1965) ; *Studii de istorie a religiilor antice, texte şi interpretări* (Bucureşti 1969). O culegere de studii epigrafice mi s-a publicat în 1962 de Academia din Berlin, sub titlul : *Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit* ; o versiune italiană a istoriei coloniilor de pe litoralul dobrogean — *I Greci nel Basso Danubio* — s-a tipărit în 1971 de Editura Mondadori din Milano, într-o colecţie condusă de Ranuccio Bianchi Bandinelli, colaborator, după cîte ştim şi al *Magazinului istoric*.

— Aveţi în lucru şi altele ?

— Orice cercetător care-şi iubeşte meseria vă va spune că n-a încheiat niciodată socotelile cu problemele sau cu documentele care i-au reţinut atenţia — în unele cazuri, decenii de-a rîndul. In ce mă priveşte n-aş vrea să mor înainte de a fi publicat culegerile inscripţiilor greceşti şi latine din Histria şi Callatis. Le-am făgăduit de mult, pregătirea lor este destul de înaintată, dar tocmai în anii cînd aş fi putut să mă ocup mai intens de ele, m-am găsit angajat în alte treburi, şi ele urgente, chiar dacă de altă natură...

— De curînd, ţara noastră a fost gazda celui de-al IX-lea Congres internaţional al limesului. Să „uităm" că dv. aţi fost preşedintele comitetului de organizare. Ca simplu participant, ce ne puteţi spune despre această importantă reuniune internaţională ?

— Studiile asupra frontierelor romane sînt de origine relativ recentă şi reprezintă o ramură specializată a istoriei Imperiului roman — în special a istoriei sale militare — sub raportul recrutării şi organizării corpurilor de trupă în diferite epoci, al distribuţiei lor de-a lungul frontierelor ameninţate, al sistemelor de fortificare folosite de la provincie la provincie etc.

In ce ne priveşte putem fi foarte satisfăcuţi de modul în care s-au desfăşurat lucrările congresului, organizat sub patronajul Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice din ţara noastră. Pe lîngă străluciţi specialişti — prof. Erik Borley din Anglia, prof. Hans Schönberger din R.F.G., prof. J.E. Bogaers din Olanda — invitaţi din mai bine de 20 ţări au venit să dea un substanţial aport ştiinţific. Comunicările şi rapoartele — cîte au putut încăpea în patru zile de dezbateri — au fost în număr de 70. Din acestea, mai mult de 20 au reprezentat contribuţiile româneşti, restul — cele ale specialiştilor veniţi din alte ţări europene, din Statele Unite, din Canada etc. Sperăm să putem tipări toată această masă de informaţii într-un volum care va cuprinde „Actele" congresului.

Afrodita şi Apollon

— Aţi scris o carte intitulată, Studii de istorie a religiilor antice. *Dacă aţi fi fost cetăţean al Histriei în sec. III î.e.n., de pildă, la care cult sau credinţă aţi fi aderat ? Mă refer la relaţia om-divinitate în acea epocă. Sub ce optică priviţi acele vremi ?*

— Ştiu şi eu ? Dacă la o glumă se poate răspunde cu o glumă, aş spune că în tinereţe m-aş fi închinat cu precădere Afroditei (al cărei templu sîntem pe cale să-l dezgropăm în anii aceştia la Histria), iar la bătrîneţe mi-aş fi încredinţat beteşugurile lui Apollon „tămăduitorul" (de care, de asemenea, am vrut să mă ocup în multe din studiile mele...). La a doua parte a întrebării nu pot spune decît că orice istoric, din orice vreme, nu se întoarce spre trecut decît cu mentalitatea epocii lui şi pornind de la probleme care sînt şi ele ale vremii în care trăieşte. Dacă ar fi altfel, istoria antichităţii (ca să mă refer numai la ea) ar fi fost scrisă de mult, odată pentru totdeauna. In realitate, lucrurile nu stau aşa şi fiecare generaţie de cercetători contribuie la mai buna cunoaştere a trecutului, fie prin documentele noi pe care se îndeamnă să le scoată la iveală, fie printr-o metodă de interpretare a fenomenului istoric, tot mai pătrunzătoare şi care ţine seama de progresele realizate şi în alte domenii ale ştiinţelor sociale. In aceste condiţii, înţelegerea trecutului devine tot mai nuanţată şi mai cuprinzătoare, ajungînd să îmbrăţişeze întreaga planetă, ceea ce nu s-a putut întîmpla pînă nu de mult, cînd istoria zisă „universală" nu era de fapt decît istoria Europei şi a Răsăritului Apropiat.

In ce priveşte datoria istoricului de a fi un veşnic căutător şi descoperitor al adevărului, nu pot să nu-l citez pe Polibiu care afirma : „Căci, precum o vită de povară, dacă i se scot ochii, nu mai e bună de nimic, tot aşa, dacă din istorie se lasă la o parte adevărul, ceea ce rămîne e o simplă poveste nefolositoare."

Semnificaţia cultului cîrmuitorilor romani

— O preocupare constantă a activităţii dv. de cercetător a fost şi rămîne — după cîte ştim — elucidarea formării şi dezvoltării cultului cîrmuitorilor în Imperiul roman. Este vorba chiar de un adevărat cult, şi de ce ? Care ar fi primul şi care ar fi ultimul cîrmuitor al imperiului roman zeificat ?

— E adevărat că religia cîrmuitorilor în lumea veche a constituit o preocupare aproape statornică în activitatea-mi de cercetător. Prima mea carte, apărută în 1939, se intitula : *Recherches sur le culte impérial*. De atunci, la intervale mai lungi sau mai scurte, mi s-a întîmplat să revin asupra acestui gingaş subiect, care între timp a reţinut atenţia şi altor istorici ai religiilor, suscitînd o bogată literatură. Pe vremea cînd a apărut lucrarea amintită, cred că nu exagerez afirmînd că nu erau în lume mai mult de trei-patru specialişti interesaţi în asemenea probleme : prietenii mei E. J. Bickermann şi Jean Gagé (unul profesor la Universitatea Columbia, celălalt la Collège de France), şi un al treilea, american, Kenneth Scott, pe care nu l-am cunoscut personal şi a cărui urmă am pierdut-o de la război încoace. Astăzi numărul celor ce scriu despre cultul cîrmuitorilor la greci şi la romani e de-a dreptul copleşitor. Dar puncte de vedere noi nu mi se pare că s-au adus în discuţie, dacă se exceptă lucrarea lui Christian Habicht, profesor la Heidelberg : *Gottmenschtum und griechische Städte*.

Acum, cu privire la întrebările dacă e vorba de un adevărat cult şi în ce fel se explică, firesc, nu pot răspunde decît cu cea mai mare concizie. Da, e vorba de un adevărat cult, însufleţit de un sentiment sincer, cel puţin în momentul cînd ia fiinţă. Explicaţia lui variază de la societate la societate — din Mesopotamia, trecînd prin Egipt şi Grecia, pînă la Roma imperială — comună fiind, în toate cazurile, credinţa că stăpînitorul adorat (oricare i-ar fi fost titlul exact) era de o natură superioară comunului muritorilor şi că, în această calitate, se învrednicea de puteri nelimitate. La greci şi la romani, îndeosebi, asemenea omagii s-au adus unor personalităţi politice (dar şi culturale : poeţi, gînditori, legislatori), ale căror acţiuni au impresionat puternic pe contemporani prin isprăvi fără precedent sau prin curmarea unor suferinţi îndurate de omenire vreme îndelungată. Primul roman divinizat (fie şi într-o formă neoficială, dar cu atît mai directă) a fost Caius Iulius Caesar. Cu urmaşul şi fiul său adoptiv, Augustus, începe şirul canonic al împăraţilor ridicaţi în rîndul zeilor *(divi)*, ultimul din această serie fiind Anastasius (491-518 e.n.). Fără îndoială, cu trecerea vremii, şi această manifestare religioasă, ca atîtea altele în istorie, s-a golit de conţinut şi de autenticitate, devenind un simplu mod de exprimare a lealismului faţă de şeful statului sau de ataşament la un anumit sistem de valori cetăţeneşti.

O cronică epigrafică a României

— Se poate alcătui o cronică epigrafică a României din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre? Care ar fi primele semne alfabetice cu care ați deschide această carte?

— O astfel de „cronică" (eu i-aș zice *corpus* sau culegere) se poate desigur întocmi, și chiar trebuie întocmită. Ea e de altfel în pregătire, cum mi s-a întîmplat s-o spun și altădată, figurînd în planurile de lucru ale Institutelor de arheologie din București și Cluj. Echipa bucureșteană (căci e vorba de o lucrare colectivă) se ocupă în special de inscripțiile grecești și latine din Dobrogea, echipa clujeană de inscripțiile latine (și de puținele inscripții grecești) din provincia Dacia. Evident, sub raport cronologic, inscripțiile grecești sînt cele ce ne reținem în primul rînd atenția și, dintre ele, cele din Histria, a căror serie începe în sec. V î.e.n. și se încheie în sec. IV e.n. E vorba de o masă impunătoare de texte de o inestimabilă valoare istorică, multe din ele interesînd nu numai trecutul Histriei sau al Dobrogei în antichitate, dar și istoria Greciei metropolitane în epocile clasică și elenistică, și istoria Imperiului roman în primele veacuri ale erei noastre. Editarea, traducerea și comentarea acestor documente constituie pentru mine și colegii mei o sarcină de onoare, de care sperăm să ne putem achita la o dată nu prea depărtată.

— Ce-ar mai trebui făcut la ora actuală pentru întregirea istoriei vechi a României? O vedeți într-un volum de sine stătător și neapărat „de autor" — de un singur autor vreau să spun?

— O extindere și o adîncire a cunoștințelor despre istoria veche (și străveche) a României nu se poate aștepta în zilele noastre decît de pe urma viitoarelor descoperiri epigrafice și arheologice. Textele literare au fost de mult trecute prin sită și anevoie ne-ar mai putea rezerva surprize. Fără să fie cu totul exclusă, editarea vreunui papirus care să sporească numărul fragmentelor ajunse pînă la noi din anumiți istorici greci sau latini (să zicem Polibiu sau Dion Chrisostomul sau Criton sau Dion Cassius) e puțin probabilă. În schimb, pe calea săpăturilor arheologice, sînt oricînd posibile fie localizarea unei așezări atestate, dar încă neidentificate, fie descoperirea unui monument semnificativ sau a unei așezări cu totul necunoscute, fie precizarea caracterului unei anumite culturi materiale (eventual apartenența ei etnică) și așa mai departe. La fel, descoperiri epigrafice — nu numai din țara noastră, dar și din alte colțuri ale lumii antice — pot aduce pe neașteptate știri noi cu privire la oameni sau la împrejurări interesînd de aproape trecutul național. Ca să dăm doar cîteva exemple: o inscripție histriană publicată în 1959 ne-a făcut cunoscute amănuntele unui război între Mesambria și Apollonia Pontică, în prima jumătate a sec. II î.e.n. în care a fost amestecată și Histria, ca aliată a Apolloniei; o altă inscripție histriană, editată în 1968, ne-a adus știrea senzațională că în sec. I î.e.n. cetatea de pe țărmul lagunei Sinoe a cunoscut o „a doua zidire" (sau „întemeiere"), desigur ca urmare a pustiirii ei de geții lui Burebista. Se cunoaște, de altă parte, vîlva stîrnită între specialiști, și chiar în opinia noastră publică, de descoperirea, într-un muzeu din nordul Greciei, a pietrei de mormînt a unui ostean roman, despre care ni se spune că ar fi tăiat și înfățișat lui Traian capul lui Decebal, surprins în locul unde acesta încercase să-și dea moartea. În altă ordine de idei, o importantă inscripție latină aflată în Africa de Nord și de curînd prezentată Academiei de Inscripții din Paris — așa-numita *Tabula Banasitana* — aduce specialiștilor informații de preț cu privire la condiția juridică a peregrinărilor din imperiu (deci și din Dacia și Dobrogea), în a doua jumătate a sec. II e.n.

Nedumeriri pentru „omul de pe stradă"

— Care este, în cîteva cuvinte, contribuția arheologilor de azi la strădania unanimă a istoriografiei noastre de acoperire a lacunelor lăsate de intervalul dintre sec. III și sec. X e.n.?

— Contribuția la care vă referiți e prea vastă pentru a putea fi evocată aci, fie și „pe scurt", cum mă îndemnați. Trebuie să mă mulțumesc să arăt că, de fapt, această perioadă nedeslușită a trecutului național *abia acum* începe a ne fi cunoscută — și numai pe calea săpăturilor arheologice care s-au desfășurat în ultimii douăzeci de ani cu o intensitate neobișnuită, pe tot întinsul țării. Aceste săpături continuă (ocupă chiar, în planul nostru de lucru, un loc prioritar, în sensul că, proporțional, numărul lor e mai mare decît al celor privind alte orînduiri) ceea ce ne îndreptățește să sperăm că nu peste multă vreme cunoștințele noastre în materie ar putea spori considerabil. Pînă atunci, discuțiile — uneori aprige — care se poartă între specialiști și care nedumeresc pe „omul de pe stradă" reprezintă o chezășie de progres și nu trebuie să ne neliniștească. Adevărul de toți acceptat va rezulta cîndva din asemenea ciocniri de idei și, firește, din revelațiile aduse de descoperiri viitoare, pe care le așteptăm cu încredere.

— Mergeți des pe șantier? De ce?

— Nefiind arheolog de formație, n-am desfășurat o activitate de teren decît în ultima fază a carierei mele științifice. Începînd din 1949, ca membru al colectivului histrian, am luat parte activă la lucrările de pe acest șantier, unde am avut chiar norocul să fac unele descoperiri importante, în așa-zisul Sector T — una din zonele sacre ale cetății. Mai tîrziu, din motive care nu interesează pe cititorii dv., am încetat de a mai lua parte la lucrări. În ultima vreme am revenit totuși la Histria, ca responsabil al șantierului de care continui să mă simt legat. Dincolo de activitatea de cercetare științifică pe care o desfășoară întregul colectiv, atenția mea se îndreaptă și spre unele aspecte organizatorice, prea multă vreme neglijate. Am în vedere restaurarea monumentelor scoase la lumină în ultimii cincizeci de ani de săpături, zidirea unui muzeu și a unor depozite de materiale demne de acest mare șantier, în sfîrșit, îmbunătățirea condițiilor de viață ale cercetătorilor, care au dreptul la un tratament mai bun decît acela de care au avut parte decenii de-a rîndul. În toate aceste privințe ne bucurăm de sprijinul necondiționat al statului prin diferite instituții care nu cruță nici bani, nici asistența tehnică necesară pentru ca, în scurtă vreme, Histria și Adamclisi, între altele, să devină două șantiere fruntașe în ansamblul activității arheologice din Republica Socialistă România.

Primul mare dascăl al tinereții mele

— Ce amintire îi păstrați marelui nostru istoric și arheolog Vasile Pârvan? I-ați fost elev, student?

— Impreună cu colegul și prietenul Ion Nestor, împreună și cu regretatul Constant Grecescu, cunoscutul editor de texte medievale, fost profesor la Școala superioară de arhivistică, fac parte din ultima serie de studenți ai lui Pârvan, intrați în Facultatea de litere în toamna lui 1923, aflați în preajma licenței în 1927, anul morții neașteptate a Magistrului. Cît a trăit, i-am urmat lecțiile cu sfințenie, fiind poate singurul, dintre foștii mei profesori bucureșteni, de la cursurile căruia n-am lipsit vreodată. In aceste condiții, înrîurirea pe care a exercitat-o asupră-mi a fost profundă, nu în sensul că aș fi deprins de la el metode de lucru infailibile sau îndemnul de a mă angaja într-un sector precis de cercetare (în acei ani, dealtminteri, interesul lui mergea mai curînd spre „preistorie", decît spre istoria lumii clasice, de care mă simțeam atras), ci în înțelesul că, pentru întîia oară, a dezvăluit omului tînăr care eram ceea ce, mai tîrziu, pe alte meleaguri și alți dascăli de mare clasă, aveau să contribuie să-mi sădească în suflet : pasiunea pentru cercetare, respectul pentru o viață închinată năzuinței de a cunoaște... Ca toți profesorii autentici, Pârvan a fost un trezitor de vocații, și aceasta explică numărul mare de elevi pe care i-a lăsat și care, pînă astăzi, îi continuă munca în feluritele sectoare ale antichităților naționale. In ce mă privește, vicisitudinile unei cariere destul de zbuciumate m-au făcut să mă angajez abia mai tîrziu și sub alte înrîuriri în domeniile cultivate de Pârvan în tinerețe : istoria lumii romane, istoria coloniilor pontice, epigrafia histriană și callatiană. Ostenelile mele în acest din urmă domeniu continuă nemijlocit publicațiile lui de texte, întrerupte în 1925. La fel și cercetările de teren în cuprinsul Histriei, unde, la treizeci și mai bine de ani după începerea săpăturilor, mi-a fost dată mulțumirea de a atinge pentru întîia oară un nivel *grec*, clasic, în cetatea pînă atunci cunoscută numai prin monumente de epocă romană tîrzie. Firește, în mai multe rînduri, în cursul acestor activități de un fel sau altul, mi s-a întîmplat să mă depărtez de rezultatele de el obținute sau să propun soluții proprii unor probleme lăsate de el nedezlegate. Am făcut-o, de fiecare dată, cu respectul cuvenit unui mare înaintaș, fără de a cărui muncă greu ne-am putea mîndri cu succesele de astăzi. Cum m-am simțit dator să scriu în prefața unei cărți apărute în 1958 : „Dacă în mai toate problemele luate în examen atitudinea ucenicului se deosebește de a fostului său dascăl, explicația trebuie căutată în progresul înregistrat în curs de o generație în cunoștințe și în metode și care n-ar fi fost posibil fără pilda impresionantă și munca plină de abnegație a celui ce și-a legat numele de cea mai veche istorie a pămîntului dintre Carpați și Marea Neagră." Ca profesor, la rîndu-mi, și ca îndrumător al atîtor generații de tineri pe cărările științei și ale omeniei, nu-mi doresc răsplată mai mare decît aceea ca — peste douăzeci sau treizeci de ani — vreunul din ei să scrie despre mine ceea ce, într-un ceas de cumpănă, m-am îndemnat să scriu despre primul mare dascăl al tinereții mele studioase.

Interviu consemnat de
Ioan I. DIACONU

PLANȘELE NOASTRE

① Ștefan Greceanu, comandantul Corpului de voluntari valahi în războiul ruso-turc (1768-1774). Pictură din Muzeul de Istorie al R.S.R. **(Enigmistică — „...Armia română"**, p. 37)

② O tapiserie de la Muzeul de Arte Frumoase din Dijon reprezintă pe Carol cel Mare asistînd la construcția capelei din orașul pe care l-a ales ca reședință. În medalion : bust — relicvar din aur al lui Carol cel Mare **(Aachen — prima capitală medievală europeană**, p. 38)

③ Elena Ghica, cunoscută ca scriitoare sub numele de Dora d'Istria, ardentă apărătoare a cauzei independenței albaneze. Pictură de Petre Mateescu, Muzeul de Artă al R.S.R. **(Un secol de lupte pentru un ideal de secole**, p. 50)

④ La începutul secolului XVIII, autoritățile austriece au colonizat în Banat numeroși locuitori, mai ales germani, din Alsacia, Lorena, Hessen etc. actuala populație șvăbească. Stampa — ce înfățișează o scenă din această acțiune — se găsește la Muzeul de Istorie al R.S.R. **(Sașii, șvabii, țipțerii și landlerii**, p. 62)

І. РЕЧЕНЪ,
ІР, ВЕЛПОСТЕЛНІК,
ОНТІР ІИ ХУСАРСКОЙ
ПОЛКЪ.

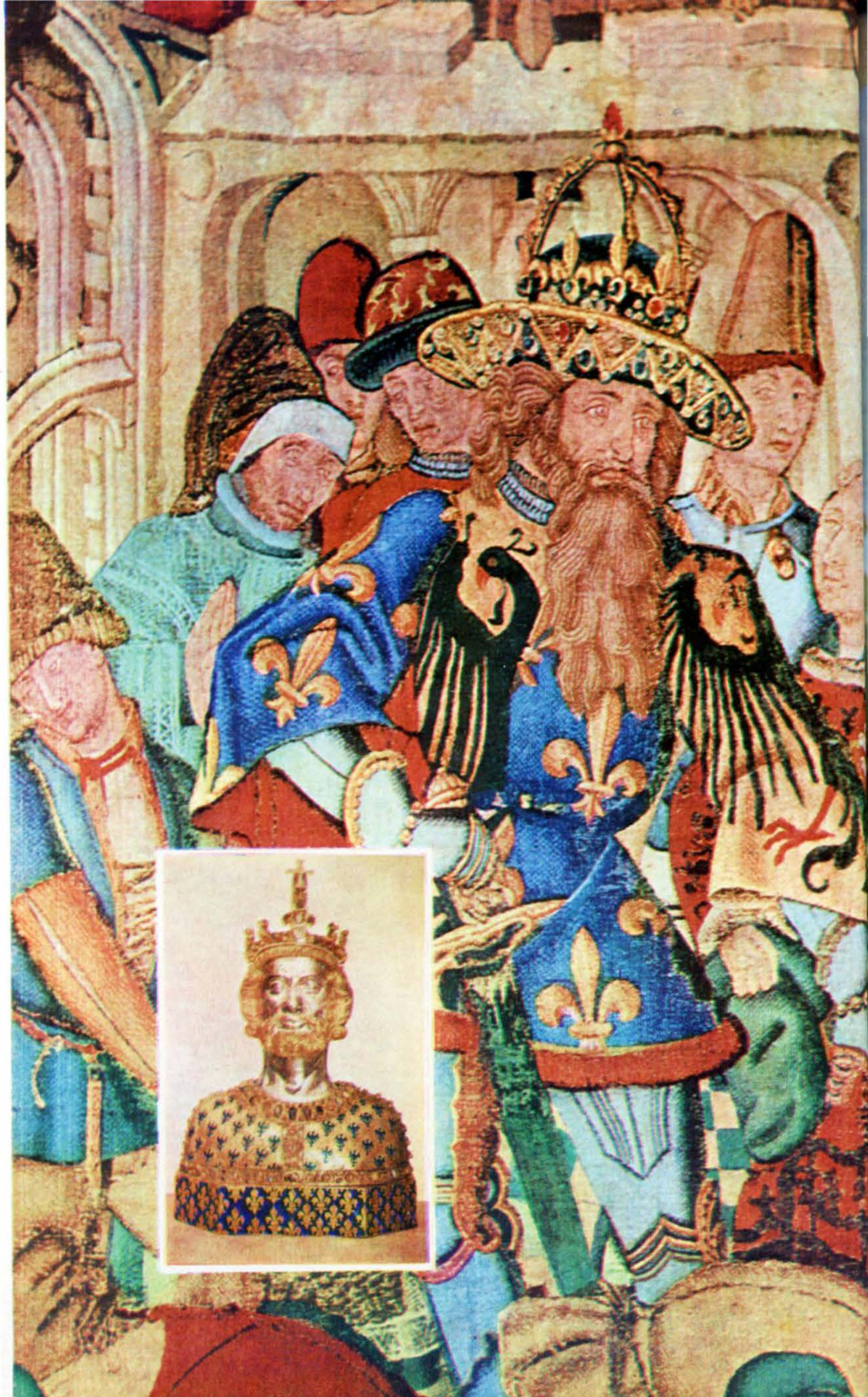

?!? ENIGMISTICĂ

„...ARMIA ROMÂNĂ“

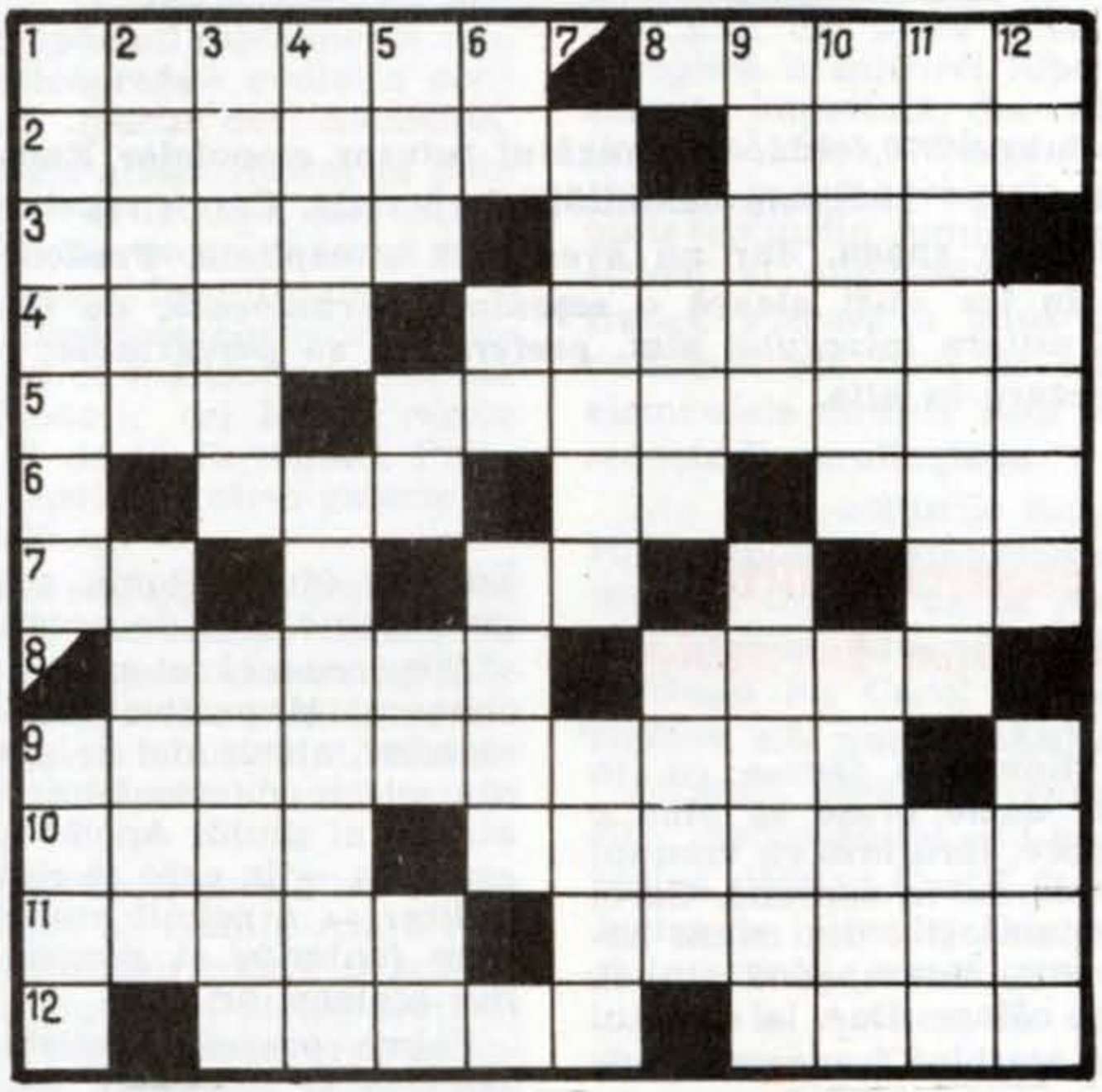

ORIZONTAL : 1) Spadă (pop.). — Unealtă agricolă folosită şi ca armă de luptă. 2) Luptători recrutaţi de obicei dintre boierii de ţară şi răzeşi (sg.). — Arcul ghioaga, buzduganul, securea... 3) Militari din cavaleria uşoară. — Denumirea tunurilor pe vremea lui Ioan vodă Viteazul. 4) Stolnicul lui Ştefan cel Mare, mort în bătălia de la Vaslui (1475). — Mari dregători moldoveni. 5) Cele domneşti erau păzite cu grijă. — Autorul unei celebre descrieri în versuri a bătăliei de la Rovine. 6) Specie de crustacee. — Titan. — Rîu în U.R.S.S. 7) Sînt (pop.). — Cămăşi. — Rea. 8) Domn al Ţării Româneşti, prieten şi aliat al lui Ştefan cel Mare. — Scobiţi. 9) Tunuri de calibru mare, utilizate şi de oştirile române în epoca feudală. 10) Apărut. — Stare socială a ţăranilor liberi din Moldova. 11) Sabie scurtă şi lată, cu care lupta în trecut pedestrimea. — Erau arse cîmd oştile străine invadau ţara, pentru a le lipsi de aprovizionare. 12) Lucrări în care evenimentele istorice sînt trecute cronologic. — Mare căpitan de dorobanţi în vremea domniei lui Radu Leon Tomşa (1664-1669).

VERTICAL : 1) Arme de apărare. — Ghioagă sau par. 2) Sabie lată cu două tăişuri, folosită de oştenii români. — Ţara Românească şi Moldova. 3) De culoarea bronzului. — Elisabeta în familie. 4) Naşă. — Comandant al plăieşilor. 5) Între alb şi negru. — Dînsa. — Elena Miclescu. — Calciu. 6) De două ori cea dintîi... — Post meridian. — Pictor şi grafician român (1881-1958). 7) Văruiţi. — Cămăşi confecţionate dintr-o ţesătură metalică. 8) A mişca din loc. — Domnul Unirii, organizatorul armatei române moderne. 9) Forţe armate (sg.). — Formau „grosul“ sau „gloata“ în oştile feudale. 10) Luptători de la... distanţă. — Însoţitor al somnului (art.). 11) Locuri ades alese pentru luptă de domnii români. — Rîu pe care era aşezată Sparta. 12) Diftong. — Vistiernic al lui Ştefan cel Mare, însărcinat şi cu unele misiuni militare. — Împletitură din scoarţă de copac, cu care oştenii îşi căptuşeau căciulile.

Cuvinte rare : UCA ; IUG ; TEIE.

I. PATRAŞCU

SOLUŢIILE CAREULUI DIN Nr. 10

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	M	O	A	R	A	■	B	E	I	L	I	C
2	A	I	N	S	L	I	E	■	C	U	Z	A
3	N	E	■	R	A	S	C	A	■	P	■	P
4	U	R	G	■	M	I	■	R	I	U	R	I
5	C	■	R	E	A	■	A	S	T	■	A	T
6	■	F	O	C	■	B	R	E	A	S	L	A
7	S	U	P	U	S	I	■	N	■	T	U	L
8	E	■	I	■	P	A	L	A	T	E	■	A
9	R	S	■	K	I	S	E	L	E	F	F	■
10	B	U	C	U	R	■	U	■	P	A	U	S
11	A	T	E	N	E	U	■	S	E	N	A	T
12	N	U	■	D	A	L	L	E	S	■	D	A

AACHEN — prima capitală medievală europeană

K. ERHARDT

La 25 decembrie 800, cînd, în dangătul tuturor clopotelor Romei, primea din mîinile papei Leon III * insignele demnității imperiale, Carol, regele francilor, avea un imperiu făurit cu spada, dar nu avea încă o capitală. Predecesorii săi, regii merovingieni, ** în loc să-și aleagă o reședință permanentă, de unde să-și poată exercita puterea asupra întregului stat, preferaseră să peregrineze, cu întreaga lor curte, dintr-o așezare în alta.**

Faimos castru militar și izvor de ape termale

Această viață itinerantă făcuse ca, în anumite perioade, unele orașe să aibă o importanță mai mare, fără însă ca vreunul din ele să se transforme în capitală. Carol risca să-și imite înaintașii : din cauza nenumăratelor războaie, fusese, pînă atunci, un suveran veșnic călare. Dar, la sfîrșitul luptelor, granițele statului franc erau atît de întinse, iar organizarea lui se anunța atît de complicată și dificilă, încît Carol cel Mare a înțeles că era timpul să se stabilească definitiv într-un oraș care să devină, de fapt, noua capitală imperială a Europei (după Roma antică), centrul organizatoric, atît de necesar, al statului.

Alegerea a căzut asupra orașului Aachen, cunoscut și prețuit încă din vremea romanilor, atrași aici de apele termale, a căror putere de tămăduire era socotită un atribut al zeului Apollo Granus ; de aceea, așezarea — în care se ridicase și un castru militar — a primit numele de **Aquis Granum** (anterior și germanii o prețuiseră, din aceleași pricini).

Faima orașului rezistase secolelor și-l atrăsese și pe Pepin cel Scurt, tatăl lui Carol cel Mare. Aici, strămoșul carolingienilor își construise un „palat" — mai bine-zis o vilă — în care nu este exclus să se fi născut și fiul său, viitorul împărat.

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1970.

** Din dinastia întemeiată de francul Meroveu (sec. V-VIII)

Ansamblul Curții imperiale de la Aachen (reconstituire)

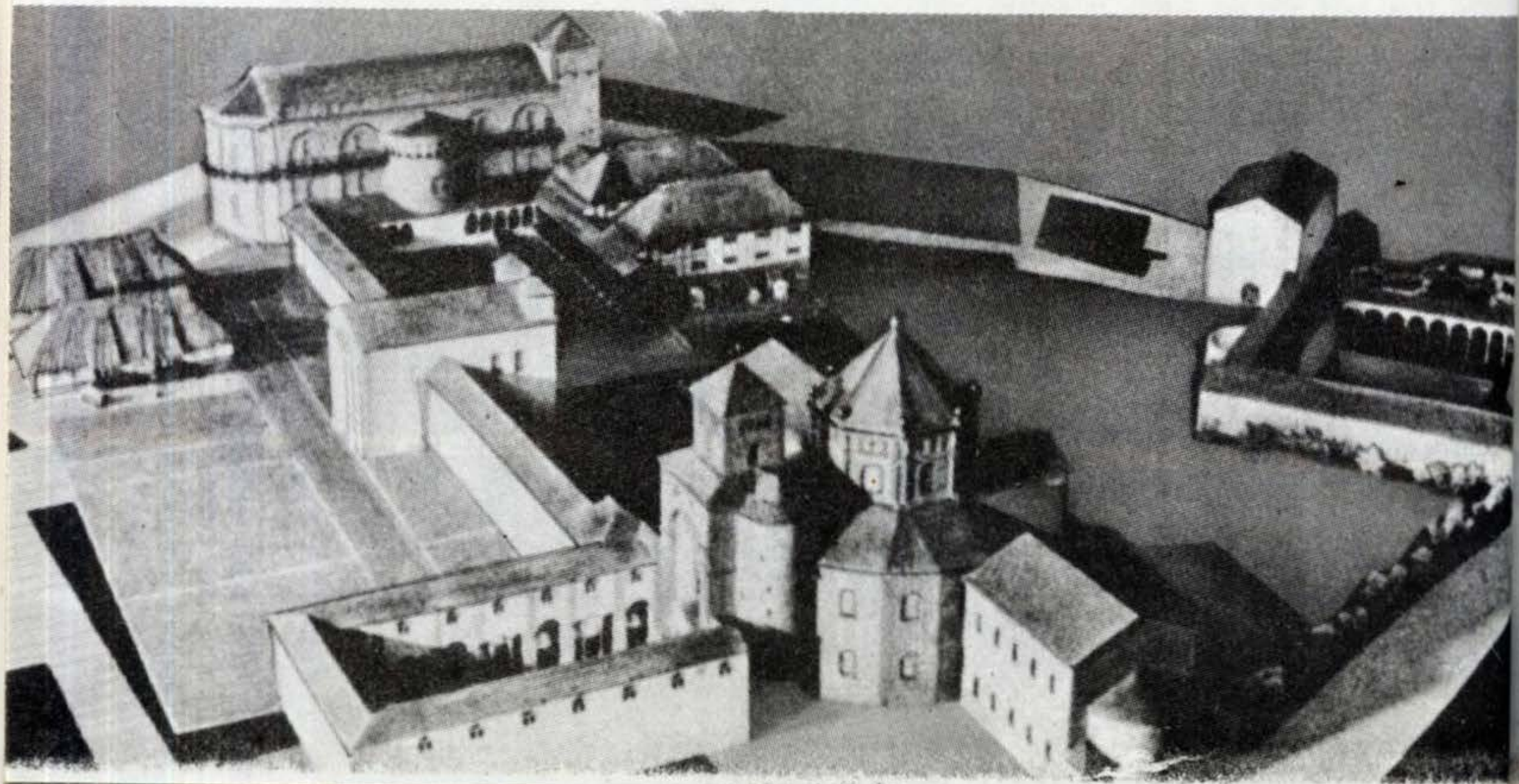

Aachenul a atras atenţia lui Carol încă din primii ani de domnie, dar ceea ce l-a determinat să-şi fixeze aici capitala a fost poziţia favorabilă a oraşului în cadrul Franciei secolului IX, la care s-a adăugat, poate, faima apelor termale.

Lucrările pentru noul centru imperial au început în jurul anului 800 şi s-au desfăşurat cu o iuţeală nemaipomenită. Din ruinele antice au fost luate numeroase pietre de construcţie. Vestigiile au fost distruse, în locul lor apărînd monumente noi. Carol urmărea îndeaproape evoluţia construcţiilor, vizitînd foarte des Aachenul.

Palatul propriu-zis a fost ridicat în partea cea mai înaltă a locului, iar capela imperială — în partea cea mai joasă. Palatul şi capela erau înconjurate de o curte vastă, cu numeroase porticuri şi pavilioane, în centrul ei înălţîndu-se statuia ecvestră a lui Teodoric cel Mare, regele ostrogoţilor (adusă de la Ravenna). Palatul comunica cu capela printr-o galerie de lemn, lungă de 100 m.

Viaţa de la curte era riguros organizată, în special serviciile palatului, cărora le erau destinate numeroase camere. Sălile de primire a ambasadorilor străini se remarcau prin lux şi frumuseţe. Camerele rezervate sfetnicilor imperiali se înşirau în jurul apartamentelor lui Carol.

Cît priveşte mobilierul, acesta nu se deosebea de cel curent al vremii. Alături de mese şi banchete, stăteau cufere şi scaune ornamentate cu sculpturi şi pietre preţioase ; paturile, puţin confortabile, erau împodobite cu cuverturi, draperii, brocarturi şi numeroase perne.

În exterior, palatul, construit în 16 colţuri, avea o terasă de unde Carol şi curtea sa puteau observa în voie împrejurimile Aachenului. În ansamblul arhitectonic imperial, un loc deosebit l-au ocupat biblioteca, arhiva, vistieria şi... piscina, căci o mare pasiune a lui Carol era înotul.

Capela, construită după planurile arhitectului Odo (Eudes) din Metz, a necesitat mari cheltuieli. Dar împăratul nu a economisit nimic, fiind la fel de hotărît şi eficient în opera sa de construcţie, ca şi în campaniile războinice. Concepută iniţial pe un plan pătrat, capela a avut pînă la urmă forma unui octogon.

Nova Roma

Aachenul trebuia să reprezinte — după o epocă de nesfîrşite lupte — oraşul „Păcii desăvîrşite". Capela era de o deosebită frumuseţe şi fusese construită după modelul bisericii San Vitale din Ravenna. Atrăgea atenţia cupola foarte înaltă, împodobită cu un mozaic cu temă religioasă, sprijinită pe două galerii dispuse una deasupra celeilalte.

Carol a împodobit construcţia cu aur şi argint, cu candelabre, balustrade şi porţi din bronz masiv. Coloanele din interiorul capelei au fost comandate în Italia, de unde s-au adus nu numai marmura, ci şi acele elemente noi, care ar fi făcut pe oricine să compare noua reşedinţă cu oricare din centrele lumii vechi : coloanele, capitelurile, mozaicurile, precum şi statuia ursoaicei. Dintotdeauna, ursul a fost simbolul seminţiilor germane, iar statuia ridicată de Carol cel Mare voia să fie, probabil, o replică a celebrei lupoaice romane. Reşedinţa imperială, din care Carol a intenţionat să facă o **Nova Roma**, a fost înălţată de o sumedenie de meşteri veniţi din toate colţurile lumii : longobarzi şi greci, sirieni şi anglo-saxoni, arabi, evrei şi franci. Fiecare a adus cu sine tradiţiile culturale ale ţării de baştină ; dar toate elementele străine s-au topit în creuzetul renaşterii carolingiene.

Din toate colţurile lumii, negustori, clerici, războinici, ambasadori, au vizitat permanent Curtea de la Aachen. Tot aici a fost, zice-se, adus şi darul trimis de Harun ar-Raşid lui Carol cel Mare* : celebrul elefant alb numit Abul-Abaz.

Străinii, animalele rare, costumele diferite, necontenitul du-te-vino, toate acestea dădeau Curţii de la Aachen o strălucire de basm, strălucire care s-a păstrat şi în secolele următoare.

Aici, la Aachen, în noua sa reşedinţă, şi-a petrecut Carol cel Mare ultimii ani ai vieţii şi tot aici, la 28 ianuarie 814, în capelă, s-a oficiat înmormîntarea ctitorului ei. Mormîntul său a purtat inscripţia : „Carlo Magno".

În anii care au urmat, Aachenul s-a conturat tot mai mult ca un oraş medieval. În secolul XII, în timpul domniilor împăraţilor Frederic I şi Frederic II, oraşul a fost înconjurat cu ziduri groase şi înalte şi i s-au acordat şi primele privilegii municipale.

Din sec. IX şi pînă în sec. XVI, aşezarea a fost locul de încoronare a tuturor regilor germani : peste 32 suverani au primit însemnele regale în capela carolingiană.

Declinul oraşului a început în sec. XVI, în perioada războaielor religioase. Aachenul se afla prea aproape de frontiera franceză ca să prezinte siguranţă, şi prea departe de inima Germaniei pentru a rămîne în continuare un centru important. De altfel, Aachenul a şi fost pus „sub interdicţie", căci aparţinea partidei protestante.

Tot la Aachen (căruia francezii îi spun Aix-la-Chapelle) s-au ţinut 17 diete şi

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 6/1972.

Portretul lui Carol cel Mare făcut de cronicarul său, Eginhard

Carol era înalt şi robust, cu ochii mari şi vii ; nasul era mai lung decît obişnuit, iar părul bogat îi albise complet spre bătrîneţe. Chipul îi era jovial, plăcut şi deschis. În ansamblu, avea un corp armonios şi proporţionat, cu alură bărbătească. În timpul vieţii, s-a dedicat cu asiduitate vînătorii, etichetei regale şi... înotului. Cît priveşte îmbrăcămintea, Carol purta costumul franc : pe corp o cămaşă de in ; deasupra — o tunică tivită cu mătase şi, bineînţeles, un pantalon. O jiletcă din piele de şobolan sau lutru îl proteja de frigul iernii. La şold îi atîrna întotdeauna un paloş al cărui mîner şi teacă erau din metal preţios. În zilele marilor sărbători sau cînd primea vizitele ambasadorilor străini — şi numai atunci — Carol se încingea cu o sabie împodobită cu pietre preţioase. În aceleaşi ocazii, purta un veşmînt ţesut cu fir de aur, pantofi împodobiţi cu pietre preţioase, o fibulă de aur care-i prindea tunica, iar pe cap îşi aşeza o diademă din acelaşi metal, ornată, de asemenea, cu pietre preţioase. În celelalte zile, cu greu îi deosebeai costumul de cel al unui om de rînd.

Carol era cumpătat la mîncare şi mai ales la băutură. Îi făcea oroare să vadă o persoană beată, indiferent cine era aceea. Benchetuia rar, foarte rar, numai la mari sărbători, şi atunci într-o companie numeroasă.

În timpul domniei sale, Carol şi-a consacrat mult timp studiului retoricii, dialecticii şi mai ales astronomiei. A încercat să înveţe să scrie şi obişnuia să-şi aşeze tăbliţe de scris sub pernă, pentru a le folosi în clipele de răgaz.

(Din : Eginhard, Vita Caroli Magni)

11 sinoade şi s-au încheiat două păci vestite : prima — la 2 mai 1668, în urma războiului purtat de Ludovic XIV pentru stăpînirea posesiunilor spaniole din Ţările de Jos, iar a doua, la 18 octombrie 1748 — în urma războiului de succesiune la tronul Austriei (1740-1748).

În fine, ultimul eveniment de seamă din cronica locală se leagă tot de încheierea unui război : Aachen a fost primul oraş german eliberat de aliaţii occidentali în timpul ultimului război mondial.

Capela în care s-au încoronat regii germani pînă în secolul XVI

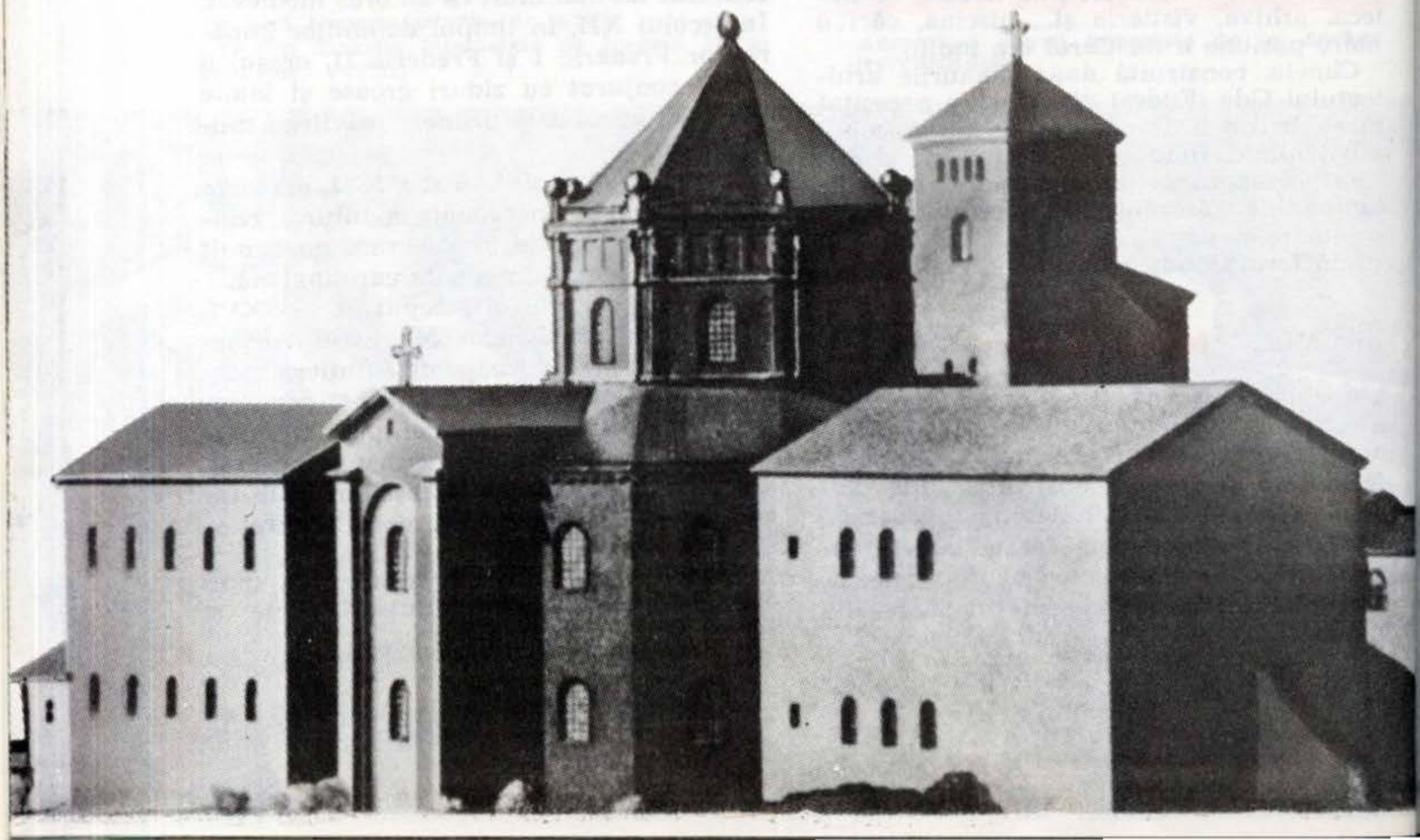

Dosarul Ossietzky

Un deținut al naziștilor, laureat al premiului Nobel

BRUNO FREI

MAI 1932. Un mic grup de rude, prieteni și simpatizanți îl conduce pe scriitorul și publicistul Karl von Ossietzky (1889-1938) pînă la poarta închisorii din Berlin. Are de ispășit o osîndă de 18 luni. Vina sa? Curajul și luciditatea cu care a denunțat primejdia militarismului german. Motivul imediat? Un articol publicat în Weltbühne, revista pe care o conduce, despre reînarmarea ilegală, potrivnică tratatelor, a Germaniei. Articolul a fost calificat drept „trădare de țară".

Riscul de a se opune generalilor

Înainte de a pătrunde în închisoare, Ossietzky mai adresează cîteva cuvinte celor care l-au însoțit: „Ca deținut, voi fi foarte incomod pentru autorități. Cele 18 luni vor constitui un protest viu, pe care-l datorez tuturor celor care m-au susținut în timpul procesului. Jurnalismul politic nu e o asigurare pe viață".

Omul scund, modest, cu înfățișare blajină, cu fruntea înaltă și bombată, dispare dincolo de poarta severă. Mult timp îi vor păstra oamenii imaginea în amintire, așa cum a pierit, cu geanta de acte sub un braț, cu haina de ploaie în brațul celălalt. Cu toții știu că i s-a propus să plece, așa cum au făcut atîția alți democrați și antifasciști, în străinătate. Dar el a refuzat să o facă.

Încă din tinerețe și-a asumat riscul de a se opune generalilor prusaci. În 1913, a dat pentru prima dată alarma, cînd un locotenent iunker a bruscat un civil în Alsacia. Apoi a cunoscut destinul cumplit al infanteristului în tranșeele primului război mondial, învățînd să urască marele măcel. În febra care a urmat în Germania, în anii Republicii de la Weimar, a militat de partea forțelor înnoirii și democrației, sprijinind totodată mișcarea inițiată de Henri Barbusse sub lozinca „Niciodată un nou război" și opunîndu-se forțelor de extremă dreaptă care ridicau capul. *

În anul 1927, luptătorul pentru pace a luat conducerea revistei **Weltbühne,** care a devenit curînd spaima militariștilor germani. Încă în primul an al editării ei, Ossietzky a suferit prima condamnare, pentru „calomnierea" armatei, deoarece demascase fără menajamente manevrele revanșarzilor și mai ales reînarmarea ilegală a Germaniei.

* Vezi și *Magazin istoric*, nr. 11/1970.

A urmat, după cîţiva ani, noul proces, în cadrul căruia judecătorii au considerat antimilitarismul său ca un grav cap de acuzare. „A fi pacifist înseamnă a fi trădător de ţară, după cum a fi comunist reprezintă înaltă trădare", rostise un magistrat : aceasta era poziţia criminală a oamenilor care aveau să împingă Germania în prăpastie.

Ossietzky ripostase ferm, arătînd că Republica de la Weimar capitulase în faţa generalilor ei, a acelora care „consideră războiul ca cel mai nobil mijloc de soluţionare a problemelor politice, care uită de grozăviile lui şi preamăresc numai «virtuţile soldăţeşti», iar dragostea pentru pace o socotesc echivalentă cu laşitatea".

În decembrie 1932, puţin timp înaintea venirii lui Hitler la putere, publicistul a fost pus în libertate, pe baza unei amnistii. Încă o dată i s-a propus să plece în străinătate. A refuzat din nou categoric. „Trebuie să împărtăşesc soarta poporului meu şi să lupt împotriva răului care se ridică", a fost răspunsul său.

În noaptea sinistră a incendierii Reichstagului, un detaşament SS a pus mîna pe el. Din nou, în închisoare...

In p. 41 : *un antifascist şi luptător pentru pace care a sfidat teroarea brună*

Generalul Luddendorf, ideolog al militarismului german, unul dintre cei vizaţi de publicistica lui Ossietzky

Prizonierul din Papenburg

Martie 1935. Ziarele anunţă că Hitler a introdus serviciul militar obligatoriu, încălcînd flagrant Tratatul de pace de la Versailles. Londra se mulţumeşte cu un protest solemn. Parisul cere ca Liga Naţiunilor să ia atitudine. Dar nici Anglia, nici Franţa nu sînt dispuse să acţioneze hotărît. Doar Führerul asigură, în discursuri, ca şi în contactele sale diplomatice, că nu urmăreşte alt scop decît pacea. Adversarii lui Hitler refugiaţi în afara Reichului avertizează zadarnic guvernele occidentale asupra făţărniciei şefului nazist.

La Paris, un comitet antifascist german ţine şedinţă în rue de Lafayette. Pentru membrii săi, sensul noii măsuri hitleriste este cît se poate de limpede : e primul pas al Germaniei spre război. Atmosfera pe malurile Senei e însă foarte paşnică ; pe terasele cafenelelor, rentieri respectabili îşi sorb aperitivul, iar pe băncile parcurilor perechile de îndrăgostiţi uită de tot ce e în jurul lor.

În rue de Lafayette. fumul ţigărilor a îmbîcsit încăperea. Glasurile se ridică ferme pentru a denunţa agresiunea care se pregăteşte, pentru a porni noi acţiuni care să vestească lumii marea primejdie. Pe urmă, vorbeşte un bărbat care tocmai vine din lagărul de concentrare nazist de la Papenburg. Comitetul i-a facilitat evadarea şi trecerea graniţei în regiunea Saarului. Istoriseşte despre condiţiile groaznice din lagăr, despre bru-

talitatea paznicilor SS, despre hrana mizeră şi munca istovitoare în ţinutul mlăştinos. De o dată, e pomenit un nume : Ossietzky. Şi el se află acolo. Deşi greu bolnav, este forţat să muncească şi supus unui regim deosebit de sever. Tovarăşii de lagăr încearcă să-l ajute pe cît pot, dar în ultima vreme este izolat în aripa de est a lagărului, în subterana destinată celor recalcitranţi. Şi zi de zi, sănătatea i se şubrezeşte tot mai mult.

În afara graniţelor germane, milioane de oameni recunoşteau tot mai mult pericolul fascist. În Franţa, muncitorii se unesc împotriva acestui pericol. În Spania, Frontul Popular înregistrează succese. Popoarele urăsc fascismul. Lupta pentru eliberarea deţinuţilor lui Hitler este o luptă împotriva războiului.

Comitetul hotărăşte să-şi ducă campania sub lozinca „Libertate pentru Thälmann, Maddalena *, Ossietzky, Mierendorff **, pentru toţi deţinuţii antifascişti". Aceşti patru reprezintă un simbol al „celeilalte Germanii".

Totodată se decide ca un medic francez, aflat în legătură cu comitetul, să încerce a obţine de la autorităţile germane permisiunea de a-l consulta pe Ossietzky. Şi este relansată campania — începută în 1934 — ca prizonierul lui Hitler să fie propus drept candidat al premiului Nobel pentru pace ; această mişcare va contribui la trezirea celor care mai sînt încă somnolenţi.

La 21 mai 1935, Führerul proclamă cu ipocrizie un adevărat „program de pace". Diplomaţia engleză şi franceză se întrec în amabilităţi faţă de Hitler şi Mussolini. În iunie se semnează chiar un acord naval anglo-german, prin care se fac importante concesii naziştilor.

Deţinuţii din lagărele şi închisorile germane constituie, în aceste împrejurări, un subiect dezagreabil pentru ziarele de mare tiraj din Franţa şi Anglia, înfeudate bancherilor şi industriaşilor. Şi totuşi, ele nu pot să ascundă cu totul grozăviile care se petrec în Germania. Tot mai numeroase sînt personalităţile care denunţă cumplita teroare brună. Parlamentari din Franţa, Anglia, Belgia, Olanda, Danemarca, Suedia cer la Bruxelles eliberarea deputaţilor germani întemniţaţi. În ziarul englez **Manchester Guardian,** un fruntaş laburist scrie : „Simplul fapt că luptătorul pentru pace Ossietzky este deţinut într-un lagăr de concentrare dovedeşte intenţiile războinice ale cancelarului german".

În 1934, campania pentru acordarea premiului Nobel curajosului luptător fusese pornită prea tîrziu. Dar acum era destul timp ca să izbîndească. Profesori de la Sorbonna şi de la Oxford i se alătură. Cuvîntul lui Romain Rolland şi al lui Heinrich Mann se face auzit.

---

* Fruntaş al mişcării sindicale germane *(n.r.)*.
** Fruntaş social-democrat german *(n.r.)*.

In noaptea incendierii Reichstagului, Ossietzky a fost arestat

Naziștii sînt îngrijorați

Martie 1936. Din nou Comitetul antifascist german ține ședință. Din nou se trece în revistă situația din Germania. De această dată, ziarele publică, sub titluri uriașe, o altă veste : Hitler a ordonat trupelor sale să pătrundă în Renania, încălcînd Tratatul de la Locarno. Franța cere la început să se aplice sancțiuni Germaniei, dar, în urma atitudinii mai concesive a Angliei, renunță la ele.

Iar premiul Nobel pentru pace ? Juriul nu l-a acordat lui Ossietzky, în ciuda cererilor insistente ale opiniei publice și ale intelectualității antifasciste din numeroase țări ! Nu a decernat deloc acest premiu. Ministrul de Externe al Norvegiei face parte din juriu * și guvernul de la Oslo s-a temut că va stîrni mînia lui Hitler.

Ce este de făcut ? Comitetul hotărăște să intensifice și mai mult campania în favoarea lui Ossietzky. Dar oare cît poate să mai reziste trupul măcinat de boală ? La 28 mai 1936, protestele cercurilor antifasciste din toată lumea contribuie ca Ossietzky să fie transferat din infernul de la Papenburg în spitalul de stat al poliției din Berlin. Un inspector al lagărului de concentrare i-a raportat la 3 aprilie lui Himmler, că, din datele medicale, rezultă că prețiosul ostatec nu mai are mult de trăit. „După părerea mea, scrie inspectorul, deținutul nu trebuie însă eliberat, pentru a nu fi folosit ca un martor de bază împotriva Germaniei național-socialiste". Și adaugă că a cerut comandantului de lagăr să noteze zilnic mersul bolii, pentru ca „în cazul unui deces, campaniei de atîțare a adversarilor să i se poată opune dovezi concrete". La 22 mai 1936, șeful adjunct al Gestapoului din Prusia îi comunică și el lui Heydrich că trebuie luate serios în considerare neplăcerile care vor surveni în cazul morții lui Ossietzky, deoa-

* Din cele cinci premii instituite de Alfred Nobel, patru erau atribuite, conform dorinței testamentare a acestuia, de instituții suedeze (știință și literatură), iar un al cincilea (pentru pace) de o comisie a Parlamentului norvegian — *n.r.*

Și iată ce a adus fascismul Germaniei : imagine de coșmar din Hamburgul sub bombe

rece acţiunile în favoarea lui n-au slăbit deloc în străinătate, dimpotrivă, „au devenit şi mai intense". Cel mai rău e faptul că mai multe organizaţii pentru pace din Suedia, Cehoslovacia, Franţa, Spania militează ca să i se acorde premiul Nobel pentru pace. Ce-o să se întîmple dacă deţinutul moare? Rezoluţia lui Heydrich: „Spitalul de stat al poliţiei". Bineînţeles, sub supravegherea Gestapoului. La boala de inimă agravată, s-a adăugat o tuberculoză acută.

1 septembrie 1936. La Bruxelles se întruneşte un mare Congres pentru pace. Sînt de faţă delegaţi din treizeci şi cinci de ţări. Congresul a fost convocat din iniţiativa lordului Robert Cecil şi a ministrului francez Pierre Cot. În Franţa, guvernul Frontului Popular a preluat puterea. În Spania, a izbucnit războiul civil. Cu cîteva zile înaintea congresului, s-a constituit nefasta Axă Roma-Berlin.

De la tribună vorbesc oameni cu convingeri foarte diferite: fruntaşi sindicali francezi, partizani ai lui Gandhi din India, comunişti germani, conservatori englezi, socialişti italieni, scriitori sovietici, preoţi danezi, senatori suedezi. Romain Rolland, Selma Lagerlöf, arhiepiscopul de York trimit mesagii. Pînă la urmă este rostit şi un jurămînt al păcii. Membrii Comitetului antifascist german se întrunesc şi ei, într-o încăpere separată a clădirii unde se ţine congresul. Ei au hotărît să-şi proclame crezul la marea reuniune şi o fac cu toată hotărîrea: „Libertate pentru Thälmann, premiul Nobel pentru pace lui Ossietzky". Aceasta înseamnă, în limbajul anului 1936: „Jos războiul".

Cifre, nume şi, în sfîrşit, o hotărîre

1 noiembrie 1936. Directorul Institutului Nobel din Oslo are în faţa sa un dosar cuprinzînd o statistică pe care trebuie s-o comunice celor cinci membri ai Parlamentului norvegian chemaţi să atribuie premiul Nobel pentru pace. Pînă la acea dată, s-au pronunţat pentru candidatura lui Ossietzky 125 parlamentari elveţieni, 60 deputaţi şi profesori cehoslovaci, 127 deputaţi şi senatori francezi, 7 membri ai Camerei Lorzilor şi 86 membri ai Camerei Comunelor, 69 membri ai Parlamentului suedez, toţi membrii Biroului internaţional al păcii. Printre personalităţile care îl susţin se numără: J. B. Priestley, H. G. Wells, Virginia Woolf, Bertrand Russell, Aldous Huxley, Thomas Mann, Heinrich Mann, Lion Feuchtwanger, Albert Einstein şi mulţi alţii. La Bruxelles, Congresul pentru pace se pronunţase, de asemenea, în favoarea sa. La Oslo, patruzeci de mii de demonstranţi au manifestat pentru el.

Din juriul celor cinci nu mai face parte, printr-o nouă reglementare, ministrul de Externe, aşa încît decizia nu mai angajează guvernul ţării. Preşedintele ţine o scurtă cuvîntare. „Nu sîntem răspunzători decît faţă de conştiinţa noastră. Dezbaterile sînt absolut secrete. Anul trecut n-am fost pe deplin liberi să hotărîm conform convingerii noastre, deoarece un membru al guvernului făcea parte din juriu. Acum situaţia s-a schimbat. Propun ca laureat al premiului pentru pace pe anul 1936 pe Carl von Ossietzky. Materialul documentar al secretariatului vă stă la dispoziţie în acest dosar....."

A doua zi, ambasadorul german la Oslo se prezintă ministrului de Externe Halvdan Koht pentru a protesta cu vehemenţă împotriva faptului că premiul Nobel pentru pace a fost acordat publicistului Ossietzky, aflat în detenţiune datorită activităţii lui îndreptate contra statului. E vorba — afirmă diplomatul — de o manifestare potrivnică Germaniei. Ministrul respinge pe loc protestul. Juriul, deşi ales de Parlament, a acţionat pe deplin independent în hotărîrea sa, iar guvernul nu are căderea să-l influenţeze în nici un fel. Riposta lui Hitler: printr-un decret, se interzice cetăţenilor germani să mai primească premiul Nobel!

26 noiembrie 1936. Ambasadorul nazist la Paris raportează Ministerului de Externe german că în Capitală şi în alte oraşe din Franţa au avut loc mitinguri salutînd premierea lui Ossietzky. Mai mult, a fost constituit un Comitet permanent pentru amnistierea tuturor deţinuţilor politici din Germania, sub preşedinţia de onoare a noului laureat.

De la prizonierul naziştilor răzbeşte acum un ultim mesaj „Sînt şi voi rămîne întotdeauna un combatant al păcii".

Boala i s-a agravat şi mai mult. Autorităţile sînt nevoite să accepte transferarea sa într-o clinică particulară, bineînţeles tot sub supraveghere.

4 mai 1938. Ossietzky moare, după ce Gestapoul a izbutit să-şi însuşească o mare parte din suma care îi revenea din premiul Nobel. Incinerarea are loc numai în prezenţa soţiei sale, a medicului curant şi a doi reprezentanţi ai Gestapoului. Cenuşa îi este pusă într-un zid al cimitirului Berlin-Niederschönhausen, interzicîndu-se însă aşezarea unei plăci mortuare cu numele său.

Abia după înfrîngerea lui Hitler, figura acestui neînfricat luptător pentru pace a cunoscut cinstirea care i se cuvine, ca una dintre cele mai luminoase personalităţi ale mişcării antifasciste şi antimilitariste europene.

Privind o fotografie...

NORA ZIZI-MUNTEANU

Iată o imagine veche de mai bine de nouă decenii. Despre ea, Constantin Mille nota în Adevărul *din 6 septembrie 1896 : „Am înaintea ochilor* fotografia *primului congres studenţesc ţinut în oraşul Focşani care a unit Principatele şi era menit să unească şi studenţimea celor două Capitale". Participant la acest eveniment, Mille publica, în ziarul condus de el, alături de fotografie, amintiri în legătură cu congresul care se ţinuse cu 16 ani în urmă, în 1880.*

Imaginea pe care o publicăm are o dublă valoare documentară : una — pentru evoluţia mişcării studenţeşti —, şi a doua, mai importantă, pentru legătura dintre activitatea studenţilor şi cea a cercurilor socialiste ale epocii.

Asociaţiile studenţeşti constituiau în acea vreme una dintre formele organizatorice utilizate de militanţii socialişti în vederea propagării ideologiei revoluţionare. Astfel, cu cîţiva ani înaintea congresului de la Focşani — în 1875 —, din iniţiativa şi sub conducerea socialiştilor, fuseseră înfiinţate, la Iaşi şi Bucureşti, primele orga-

nizaţii ale studenţilor. „Clubul studenţilor Universităţii din Iaşi" avea întreaga conducere formată din socialişti, secretarul ei fiind Eugen Lupu, membru marcant al mişcării revoluţionare din acea vreme ; cealaltă — „Societatea studenţilor în medicină din Bucureşti" întemeiată în acelaşi an 1875 — avea ca preşedinte pe C. Istrati, ca vicepreşedinte pe Al. Spiroiu, iar printre fondatori pe G.V. Manicea şi C. Stăuceanu, toţi socialişti.

În anii care au urmat a avut loc un proces de unificare atît al cercurilor socialiste cît şi al asociaţiilor studenţeşti conduse de socialişti. În acest sens, în 1879, au

avut loc — la 25 februarie, la Ploieşti şi la 27 februarie, la Bucureşti — şedinţe ale militanţilor socialişti care şi-au propus ca prim scop „unirea grupurilor socialiste din Bucureşti cu grupurile socialiste din Iaşi". Aproape simultan, la 28 februarie, s-a înfiinţat la Bucureşti o nouă organizaţie studenţească denumită „Unirea", care avea ca membri corespondenţi pe studenţii celor două asociaţii mai vechi din Bucureşti şi Iaşi. Fruntaşi ai studenţilor, socialiştii Eugen Lupu, G.V. Manicea, C. Stăuceanu. Al. Spiroiu, C. Gorănescu au aderat la proiectul de program elaborat de militanţii socialişti la Ploieşti şi Bucureşti, pe care l-au semnat.

Încununarea încercărilor de închegare a unei organizaţii studenţeşti unice s-a petrecut în 1880 prin crearea „Asociaţiei generale a studenţilor universitari din România", hotărîtă la congresul de la Focşani. Încă din perioada de pregătire, în comisiile de organizare a congresului au intrat o serie de studenţi socialişti: Paul Scorţeanu, C. C. Bacalbaşa, Al. Spiroiu (Bucureşti), Gh. Nădejde, C. Mille, Al. Bădărău (Iaşi). Congresul s-a desfăşurat sub semnul luptei dintre studenţii socialişti şi cei de alte orientări politice şi s-a soldat cu victoria primilor care şi-au impus candidatul la preşedinţie în persoana studentului medicinist Al. M. Pîcleanu; secretari asistenţi erau C. Mille şi Al. Spiroiu. Aşadar, congresul a fost condus numai de studenţi socialişti.

Proiectul de statut prevedea că scopul noii asociaţii studenţeşti trebuia să fie „a dezvolta şi întreţine spiritul de colegialitate şi solidaritate între studenţi". În revista Femeia română *(septembrie 1880), care apărea sub influenţa socialiştilor, într-o dare de seamă asupra lucrărilor congresului, Paul Scorţeanu definea mai clar acest scop, arătînd că „...e de trebuinţă ca junimea română să ştie a pune forţa ei în serviciul cauzelor măreţe. Sînt atîtea plăgi în societate..."*

Propunerea ca din noua organizaţie să facă parte şi studentele — idee înaintată la acea vreme — a fost acceptată de congres, constituind un alt succes al grupului socialist.

La puţină vreme după ţinerea congresului, autorităţile au luat o serie de măsuri represive împotriva unora dintre socialişti: înlăturarea din învăţămînt a fraţilor Nădejde, exmatricularea lui Mille etc. Cei mai mulţi dintre militanţii socialişti, printre care şi studenţi, s-au orientat spre publicistică, grupîndu-se în redacţia revistei Contemporanul, *apărut în 1881.*

• Clio anunţă • Clio anunţă • Clio anun

■ O centenară eroare judiciară

În urmă cu 107 ani, preşedintele Abraham Lincoln a fost ucis în timpul unui spectacol care avea loc la teatrul „Ford" din Washington. Imediat după comiterea crimei, atentatorul, John Wilkes Booth, a sărit de pe balustrada lojei şi s-a făcut nevăzut, profitînd de confuzia generală provocată de crimă. În cădere, însă, el şi-a agăţat un pinten de suportul drapelului de pe marginea lojei, fracturîndu-şi un picior. Ajutat de un complice, Booth a reuşit totuşi să parcurgă călare cei peste 45 km care despart Capitala de localitatea Bryantown (statul Maryland), unde a solicitat asistenţa medicală a doctorului Samuel A. Mudd.

În timpul celor cîteva ore cît a primit îngrijirile necesare, asasinul purta aceeaşi deghizare (inclusiv o barbă falsă) pe care o folosise pentru a comite atentatul. La un moment dat, însă, barba i-a alunecat într-o parte, dezvăluindu-i adevăratele trăsături ale chipului.

A doua zi, cînd a aflat de cele întîmplate la teatrul „Ford", dr. Mudd a adus la cunoştinţa autorităţilor trecerea ciudatului pacient prin cabinetul său. Cinci zile mai tîrziu, însă, el a fost arestat, sub învinuirea că ar fi făcut parte din grupul de complotişti care puseseră la cale uciderea preşedintelui.

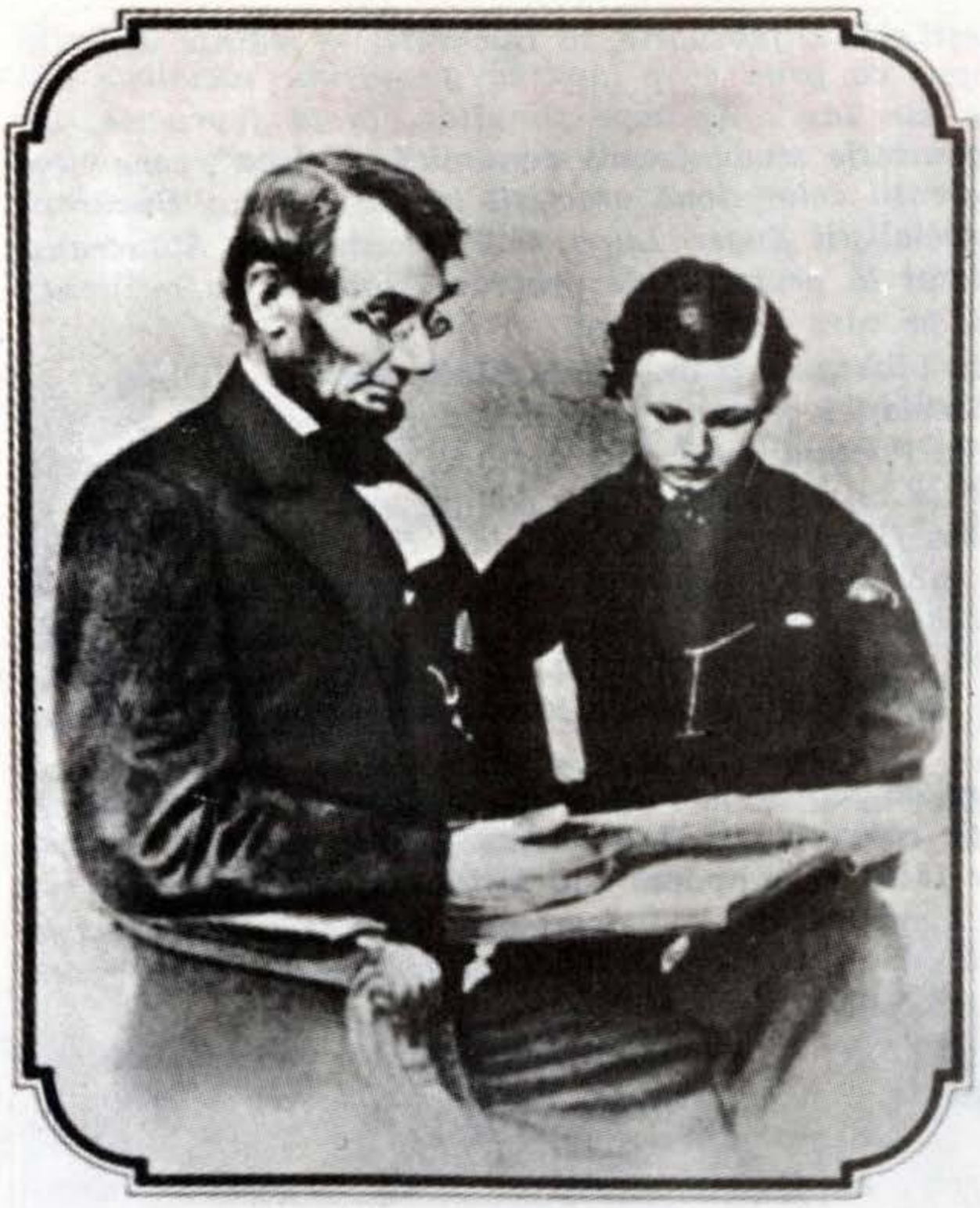

Richard D. Mudd, nepotul celui în cauză, medic şi el, în vîrstă de 71 ani. Acesta solicită o declaraţie oficială a Congresului şi a Casei Albe care să afirme că bunicul său „nu a avut nici o vină în legătură cu asasinarea lui Lincoln". In acelaşi sens se pronunţă şi unul dintre cei mai de seamă specialişti în istoria războiului civil, prof. Don E. Fehsenbacher, de la Universitatea Stranford, California.

„Dacă dr. Mudd ar fi fost unul dintre conspiratori, argumentează cei ce militează pentru reabilitarea lui, Booth nu ar fi păstrat deghizarea atunci cînd a recurs la serviciile lui. La rîndul său, medicul nu ar fi transmis autorităţilor suspiciunile trezite de omul pe care l-a îngrijit".

Rămîne de văzut în ce măsură descendenţii lui Mudd (acum în număr de 280) şi istoricii care le împărtăşesc părerea vor fi în stare să dovedească şi să rectifice o eroare judiciară mai mult decît centenară.

Dintre cei opt membri ai acestui grup, judecaţi de un tribunal militar, Booth şi alţi trei au fost condamnaţi la moarte prin spînzurătoare şi executaţi. Printre cei patru osîndiţi la detenţiune pe viaţă se afla şi doctorul Mudd, care a fost închis în temniţa de pe Insula Dry Tortugas, în largul Floridei.

In 1869 el a fost graţiat de preşedintele Andrew Johnson, ca urmare mai ales a devotamentului şi spiritului de sacrificiu cu care îngrijise pe deţinuţi cu prilejul unei epidemii de febră galbenă. In 1959 Congresul S.U.A. a aprobat instalarea în închisoare a unei plăci memoriale, care amintea de bravura medicului, fără însă a preciza dacă îl considera în continuare vinovat sau nu de participare la atentat.

In cursul secolului care s-a scurs de la uciderea lui Lincoln, s-au făcut numeroase încercări de a se reabilita memoria lui Mudd, atît din partea urmaşilor săi, cît şi a unor istorici americani de renume. O ultimă tentativă este cea a doctorului

Clişeul : *O rară fotografie a lui Abraham Lincoln împreună cu fiul său Thomas (Tad), născut în 1853*

■ Cînd arheologii se ceartă, de partea cui e dreptatea?

In toamna anului 1970, arheologa americană Iris C. Love a devenit celebră prin înverşunata polemică purtată împotriva experţilor de la British Museum în privinţa unui cap de statuie, aflat în depozitele din subsolul faimosului muzeu londonez. D-ra Love susţinea că piesa aparţine unei lucrări executate de Praxitele în jurul anului 350 î.e.n. şi o reprezintă pe Afrodita, în vreme ce specialiştii englezi erau de părere că statuia este mai veche cu un secol, neavînd nimic de-a face nici cu zeiţa dragostei, nici cu arta marelui sculptor al antichităţii eline.

Disputa nu şi-a găsit încă o soluţie, ambele părţi rămînînd cu fermitate pe poziţiile iniţiale. Dar iată că tînăra savantă americană a dat publicităţii noi descoperiri pe care le-au adus la lumină săpăturile efectuate în sud-vestul Turciei, pe litoralul Mării Egee, în locul unde s-a înălţat străvechea cetate grecească Cnidus şi de unde provine şi mult dezbătutul cap al Afroditei.

Spre deosebire de arheologii britanici, care consideră că elinii s-au statornicit la Cnidus în jurul anului 340 î.e.n., Iris Love apreciază vîrsta cetăţii la cel puţin un mileniu înaintea erei noastre. În sprijinul acestei teze, savanta americană aduce ca argument aşa-numitele fibule găsite de ea cu prilejul excavaţiilor — un fel de copci sau ace de siguranţă confecţionate din bronz şi datînd din sec. X-VIII î.e.n., aduse ca daruri votive pentru altarele zeilor.

O altă dovadă o constituie statuetele din terra-cotta, de dimensiuni mergînd de la 2-3 cm pînă la 30-40 cm înălţime şi înfăţişînd pe Hermes, Artemis, Afrodita şi alţi zei şi zeiţe : ele se remarcă printr-o mare varietate de tipuri şi stiluri, unele dînd impresia, după cum subliniază d-ra Love, că „au coborît direct din Parthenonul de pe Acropola ateniană".

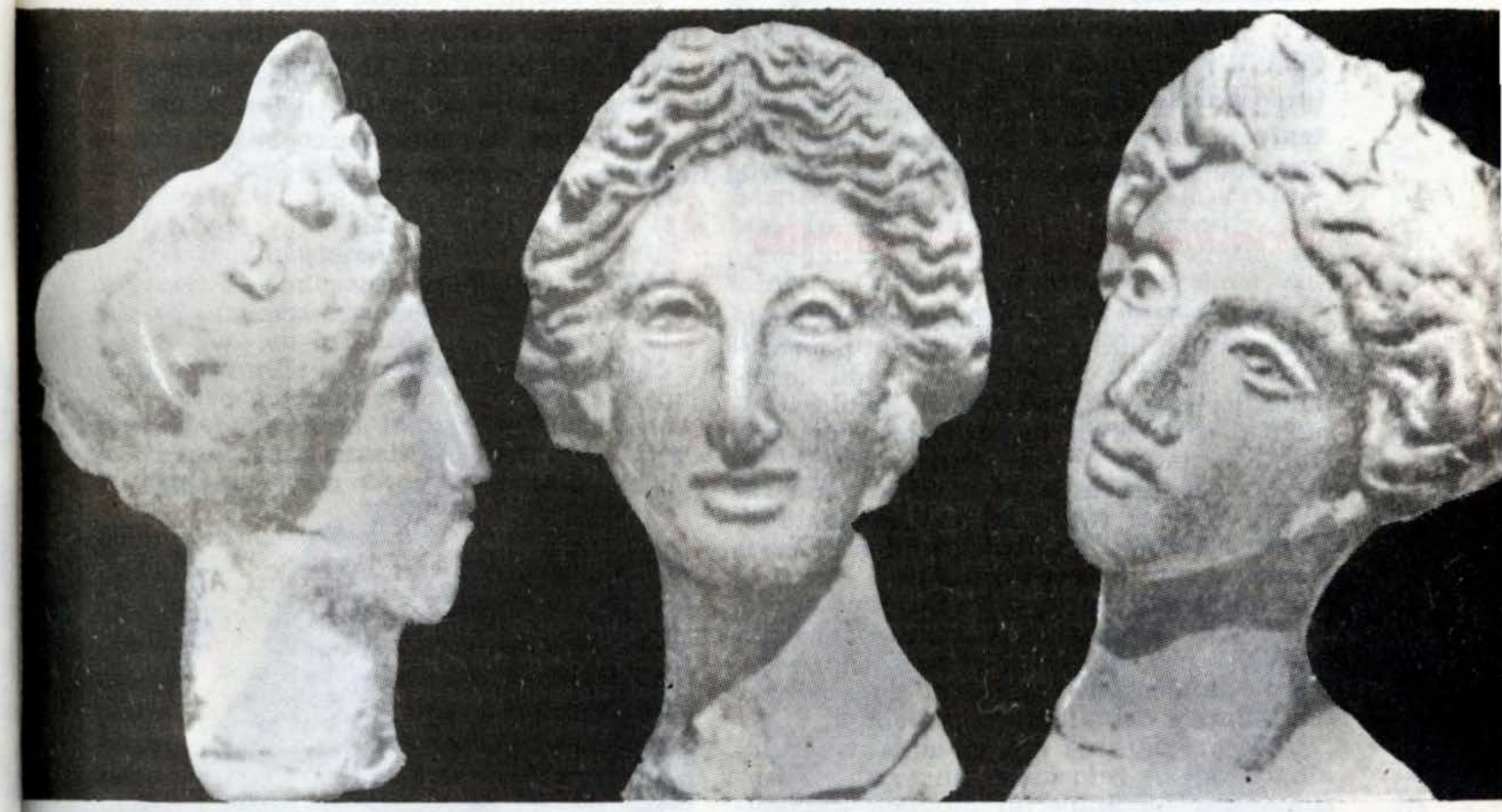

Într-un raport prezentat Institutului de arheologie din Statele Unite, Iris Love arată că este firesc ca aşezarea Cnidus să aibă o vechime mult mai mare decît s-a bănuit pînă acum, dată fiind excelenta sa poziţie strategică la malul mării. De altfel, săpăturile au întîlnit pînă acum straturi succesive, care nu fac decît să confirme înaintata vîrstă a cetăţii, unde s-a găsit dintotdeauna sanctuarul zeiţei Afrodita.

Interesant este şi faptul că arheologa americană vine în conflict cu colegii săi britanici şi pe altă temă, anume data cînd a fost construit sanctuarul zeiţei Demeter din aceeaşi cetate Cnidus. În 1859, Sir Charles Newton — care a făcut primele săpături în zona respectivă, expediind în Anglia 350 lăzi cu obiecte de artă găsite acolo, inclusiv capul şi trupul unei statui a lui Demeter — a considerat că incinta rezervată zeiţei, fusese construită la mijlocul sec. IV î.e.n. După opinia d-rei Love şi a altor arheologi americani, sanctuarul datează însă abia din a doua jumătate a sec. II î.e.n., ca şi capul statuii menţionate, numai trupul ei aparţinînd sec. IV î.e.n.

Se poate spera că o investigaţie deosebit de atentă (şi lipsită de patimă) va aduce lumină în această complexă dispută arheologică anglo-americană.

Clişeul : Cîteva dintre statuetele descoperite de Iris Love

Un secol de lupte pentru

„Pămînt al Albaniei, îngăduie-mi să-mi opresc asupra ta privirile, tu, care ai hrănit cu dîrzenie oameni aprigi."

Lord Byron

Țară a stîncilor și a cuiburilor de vulturi, Țara Shqipetarilor poartă pretutindeni urmele unei istorii milenare, ale unor îndelungate lupte de Rezistență pentru păstrarea ființei naționale, a civilizației și tradițiilor proprii, a unei vieți libere și independente.

Teritoriul Albaniei de azi a cunoscut, rînd pe rînd, alături de civilizația autohtonă iliră, pe cea greacă și romană, apoi civilizația bizantină și lunga stăpînire turcească de aproape cinci secole. De aici și marea bogăție de vestigii istorice, prezente la tot pasul. Albanezii, urmașii ilirilor, mîndri de trecutul lor, constituie una din cele mai vechi comunități de neam și limbă de pe continentul nostru.

Primele unități de guerillă

Secolul XIX, secolul renașterii naționale și al izbînzii luptei de eliberare a popoarelor din Balcani, a trezit și în rîndurile albanezilor speranța scuturării jugului otoman și a cuceririi independenței de stat. După Tratatul de la Adrianopol (1829), care a recunoscut autonomia administrativă a Greciei (devenită independentă în 1830), a Serbiei, Muntenegrului și Țărilor Române, sub directa dominație a Porții se mai găseau Bulgaria, Albania, Macedonia, Bosnia și Herțegovina, unele părți din Serbia Veche, din Epir, Tesalia, Cipru etc. Populația acestor regiuni subjugate continua lupta de eliberare națională.

Deosebit de grea era situația poporului albanez. Prin reformele din vremea Tanzimatului * în Imperiul otoman, naționalitățile de religie creștină au primit dreptul de a se instrui în limba maternă, în școli publice. Albanezilor, însă, li s-a tăgăduit acest drept, deoarece Înalta Poartă continua să identifice naționalitatea cu religia: pe albanezii musulmani îi considera turci, iar pe cei ortodocși — greci. Pînă și catolicii erau considerați o națiune aparte. În aceste condiții, albanezii s-au angajat hotărît în lupta pentru dovedirea ființei lor naționale, considerînd că o unitate reală se poate realiza prin intermediul culturii, al dezvoltării învățămîntului și literaturii în limba maternă.

Cel care avea să sintetizeze primul aceste idei a fost un intelectual albanez, Naum Panajot Bredhi Veqilharxhi, emigrat în țara noastră, la Brăila, și participant la

* Tanzimatul a fost o epocă de reforme burgheze (1839-1870), menite să asigure adaptarea Imperiului otoman la realitățile dezvoltării capitalismului în Europa *(n.r.)*.

un ideal de secole

GELCU MAKSUTOVICI

mișcarea revoluționară din 1821 din țările române condusă de Tudor Vladimirescu. În 1844, el a editat un abecedar albanez, **Evetor,** urmat de o a doua ediție, în anul 1845. Cartea a fost răspîndită în special în regiunile de sud ale Albaniei, unde, de fapt, avea să fie leagănul învățămîntului național albanez.

Paralel cu lupta pentru o cultură națională, în mai toate regiunile ocupate de otomani s-au desfășurat puternice revolte țărănești, precum cele din 1847, reprimate cu mare greutate. A început, de fapt, o nouă perioadă, cunoscută sub numele de **Rilindja Kombetare** („Renașterea Națională"). Atît în țară cît și în străinătate, au fost inițiate puternice acțiuni menite să ducă la recunoașterea națiunii albaneze și la cucerirea independenței de stat. Mulți patrioți albanezi care activau în afara granițelor țării au înființat în străinătate societăți culturale albaneze, dintre care cele mai active au fost la Constantinopol și la București. Din anul 1865, a început să colaboreze cu intelectualii albanezi din Italia și prințesa Elena Ghica (Dora D'Istria), care a publicat numeroase articole în sprijinul cauzei albaneze.

Spre sfîrșitul secolului trecut și începutul veacului nostru, mișcarea națională albaneză a crescut în amploare și intensitate, căpătînd un tot mai pronunțat caracter antifeudal și antiimperialist. În mai 1900, Ismail Qemali, un adversar hotărît al absolutismului, a publicat în presa străină o declarație destinată opiniei publice internaționale ; prin presa albaneză el a adresat un apel compatrioților săi, expunînd, în linii mari, programul mișcării naționale albaneze, program ce a fost adoptat de majoritatea organizațiilor patriotice ale albanezilor din țară și străinătate. În noiembrie 1905, la Monastir, sub președinția profesorului Bajo Topulli, s-a format „Comitetul pentru eliberarea Albaniei", care a desfășurat o intensă muncă de agitație pentru a ralia masele sub drapelul luptei revoluționare. Comitetul a intrat în contact cu societățile patriotice din emigrație, ca cele de la București și Sofia. În ianuarie 1906, Bajo Topulli a format primele unități de guerillă. Cîteva luni mai tîrziu, s-au înființat alte unități, în sudul Albaniei, sub deviza „Libertate sau moar-

te". În primele zile ale lunii martie 1908, ca răspuns la arestările efectuate de autorităţile turceşti în rîndurile patrioţilor albanezi, unităţile de guerillă comandate de Cerciz Topulli şi de scriitorul Mihail Grameno au omorît, în plin oraş, pe comandantul turc al jandarmeriei din Gjirocastra. La 18 martie, detaşamente turceşti au încercuit unităţile lui Cerciz Topulli şi Mihail Grameno la Mashkullore, dar, după cîteva ore de luptă îndîrjită, patrioţii albanezi au reuşit să iasă din încercuire. Această victorie a avut ecoul unui adevărat apel la insurecţia generală pentru eliberarea patriei.

Între timp, mişcarea naţională albaneză s-a apropiat de mişcarea revoluţionară burgheză a „Junilor turci" *. În apelurile acesteia pentru răsturnarea regimului despotic feudal al sultanului Abdul Hamid II, se promisese şi acordarea unor largi libertăţi democratice şi a autonomiei provinciale naţionalităţilor oprimate, ceea ce atrăsese şi simpatia unui mare număr de albanezi. În luna iulie 1908, „Junii turci", mai îndemînatici şi mai bine organizaţi, profitînd de simpatia şi încrederea albanezilor, au reuşit să ia conducerea celor 20 000 albanezi înarmaţi, cerînd sultanului, şi în numele lor, proclamarea constituţiei. Primejdia aţîţării la revoltă şi a vilaetului Monastir, de sub conducerea ofiţerului albanez Niazi Resna, şi a unei insurecţii generale, a determinat pe Abdul Hamid să accepte revendicarea, la 23 iulie 1908, aprobînd convocarea Parlamentului.

Bucureşti, 1912: primul pas spre independenţă

În toate oraşele albaneze au avut loc manifestaţii spontane în favoarea revoluţiei. Din iniţiativa patrioţilor, au apărut o serie de noi ziare albaneze. Toţi sperau că „Junii turci" vor acorda albanezilor drepturile naţionale promise, în primul rînd introducerea limbii materne în şcoli şi autonomia teritorială a ţării. Dar, în scurtă vreme, albanezii au fost crunt dezamăgiţi. Măsurile luate de „Junii turci", printre care instituirea de noi impozite, încălcarea tradiţiilor şi excesiva centralizare, au provocat o ruptură definitivă a celor două mişcări şi reînceperea luptelor, în primăvara anului 1909. Trupele turceşti au întreprins o serie de acţiuni contra albanezilor munteni. Paralel cu această acţiune militară, „Junii turci" au cerut ca albanezii să se proclame osmanlîi, să adopte alfabetul arab şi să se angajeze prin jurămînt să lupte împotriva tuturor duşmanilor imperiului şi Califatului.

* Mişcare iniţiată în 1889, sub numele de „Partidul Unitate şi Progres" *(n.r.)*.

Ismail Qemali adversar hotărît al absolutismului, a lansat, în mai 1900, un apel către albanezi

In pp. 50-51 : *insurgenţi albanezi din 1911*

În faţa hotărîrii evidente a „Junilor turci" de a reprima cu orice preţ mişcarea naţională albaneză, conducătorii acesteia au luat măsuri de reorganizare a luptei armate. Totodată, în luna decembrie 1911, grupul deputaţilor albanezi, conduşi de Ismail Qemali, a pornit o luptă îndîrjită în Parlamentul turc pentru a obţine recunoaşterea drepturilor naţionale şi a autonomiei administrative a ţării. În faţa acestei viguroase opoziţii, „Junii turci" au dizolvat Parlamentul. Pentru patrioţii albanezi, a devenit limpede că trebuia dezlănţuită insurecţia eliberatoare. Falsificarea rezultatelor electorale în Albania ca şi abuzurile administraţiei turceşti au grăbit declanşarea insurecţiei în Munţii Gjacova, la sfîrşitul lunii aprilie 1912 ; în iulie, ea a luat un caracter general, întreaga Albanie ridicîndu-se la luptă şi paralizînd administraţia turcă.

În cele din urmă Poarta a acceptat să acorde albanezilor o serie de drepturi economice, politice, administrative şi culturale, fără a face o menţiune expresă

asupra autonomiei cerută cu insistență de întregul popor.

In octombrie 1912, o serie de state balcanice au declarat război Turciei *. În noua situație, patrioții albanezi au considerat necesară convocarea unei adunări naționale, compusă din delegați aleși din toate regiunile țării. Atunci cînd armatele balcanice, urmărind trupele turcești în derută, au pătruns pe teritoriul albanez, Ismail Qemali a plecat de la Constantinopol în România, țară neutră în timpul primului conflict balcanic.

Primit cu deosebită dragoste și cinstire la București, bătrînul patriot albanez, însoțit de Regep Novosela, albanez stabilit la Ploiești, a făcut o vizită omului politic român Take Ionescu — susținător activ al cauzei poporului albanez. În seara zilei de 5 noiembrie 1912, sub președinția sa, a avut loc istorica adunare a patrioților albanezi din România, în cadrul căreia s-au luat principalele hotărîri privind proclamarea independenței de stat a Albaniei, și formarea primului guvern național.

În Arhivele Statului din Tirana se află originalul procesului-verbal al acestei întruniri, scris de poetul Asdren (Aleks Stavri Drenova). În aceeași arhivă se mai găsește un al doilea document, datat cu o zi mai tîrziu, în care se spune că, la București, colonia albaneză a ales un consiliu, care urma să facă toate demersurile pentru a apăra interesele poporului albanez. Președinte de onoare a fost ales, în unanimitate, Ismail Qemali. În memoriile sale, poetul Asdren avea să noteze, mai tîrziu, că actul semnat la București este „primul document important" în care idealurile au fost exprimate integral, iar acțiunea patriotică a coloniei din București „s-a arătat demnă în aceste momente critice" și după multe dezbateri „s-a hotărît să se facă primul pas pentru proclamarea independenței albaneze". Trebuie să subliniem că o vie activitate au desfășurat și cunoscutul patriot albanez dr. Ibrahim Themo din Constanța și — pe atunci — tînărul scriitor român Victor Eftimiu.

De la București, bătrînul patriot Ismail Qemali a plecat la Viena, pentru a sonda și părerea marilor puteri față de problema albaneză ; de acolo a pornit spre Albania.

Zorile libertății

În ziua de 28 noiembrie 1912, în micul orășel Vlora de pe coasta Mării Adriatice s-au întrunit reprezentanții întregii țări, sub președinția lui Ismail Qemali. Într-un entuziasm de nedescris, adunarea a hotărît proclamarea independenței de stat a Albaniei. Clădirea în care astăzi funcționează Muzeul Renașterii Naționale și al Independenței a devenit sediul Guvernului provizoriu condus de Ismail Qemali, primul guvern național din istoria țării.

Vestea proclamării independenței a stîrnit entuziasmul tuturor albanezilor. De pretutindeni au sosit moțiuni de aderiune pe adresa Guvernului provizoriu și a Congresului Național de la Vlora. În aceeași zi (28 noiembrie 1912), Ismail Qemali a semnat, în numele Guvernului provizoriu, o scrisoare către miniștrii de Externe de la Roma, Viena, Paris, Londra, Berlin și Petersburg, anunțîndu-le hotărîrea Congresului de la Vlora și crearea tînărului stat balcanic independent. Dar independența proclamată la Vlora n-a fost imediat recunoscută de marile puteri. La 17 decembrie 1912, Conferința ambasadorilor de la Londra, în loc să confirme voința poporului albanez, a adoptat o decizie de recunoaștere a autonomiei Albaniei sub suzeranitatea sultanului. Pentru apărarea intereselor țării, o delegație a guvernului, condusă de Ismail Qemali, însoțit de miniștrii săi Isa Buletini și Luigji Gurakuqi, a plecat la Londra, pentru a obține anularea deciziei din 17 decembrie 1912. După cîteva luni, marile puteri au recunoscut, în sfîrșit, Albania ca stat independent și suveran, punînd-o sub controlul și garanția lor. Albania a intrat astfel pe arena politică mondială într-o nouă postură.

România, consecventă poziției sale de sprijinire a luptei de renaștere națională și de eliberare a popoarelor din Balcani, a primit cu deosebită satisfacție vestea proclamării independenței Albaniei. Poporul român, susținător activ și permanent al cauzei națiunii albaneze, a dat o înaltă apreciere luptei eroice a albanezilor. Întreaga presă a reliefat această victorie, susținînd colaborarea cu noul stat independent și trimiterea de reprezentanți diplomatici. Într-un raport secret din 14 iulie 1914, al consulului Austro-Ungariei la Durres, capitala Albaniei de atunci, se arăta în mod clar că reprezentanții României, Burghele, Ranete și Sturdza, au avut o mare influență asupra evenimentelor politice din Albania, fiind susținători activi ai consolidării independenței ei.

Anii grei ai primului război mondial au pus, odată mai mult, sub semnul întrebării unitatea teritorială a tînărului stat balcanic. Cu arma în mînă, patrioții albanezi au trebuit să impună marilor puteri recunoașterea teritoriului lor național, la Conferința de la Paris. La fel, în anii celui de-al doilea război mondial, cînd teritoriul țării a fost din nou supus ocupației străine. Întregul popor, sub conducerea comuniștilor, a desfășurat timp de cinci ani o eroică rezistență antifascistă, soldată cu eliberarea completă a Albaniei, la 29 noiembrie 1944, dată ce marchează începutul unei epoci istorice noi în viața țării.

* Este vorba de primul război balcanic (18 octombrie 1912 - 30 mai 1913), la care au participat Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru contra Turciei *(n.r.)*.

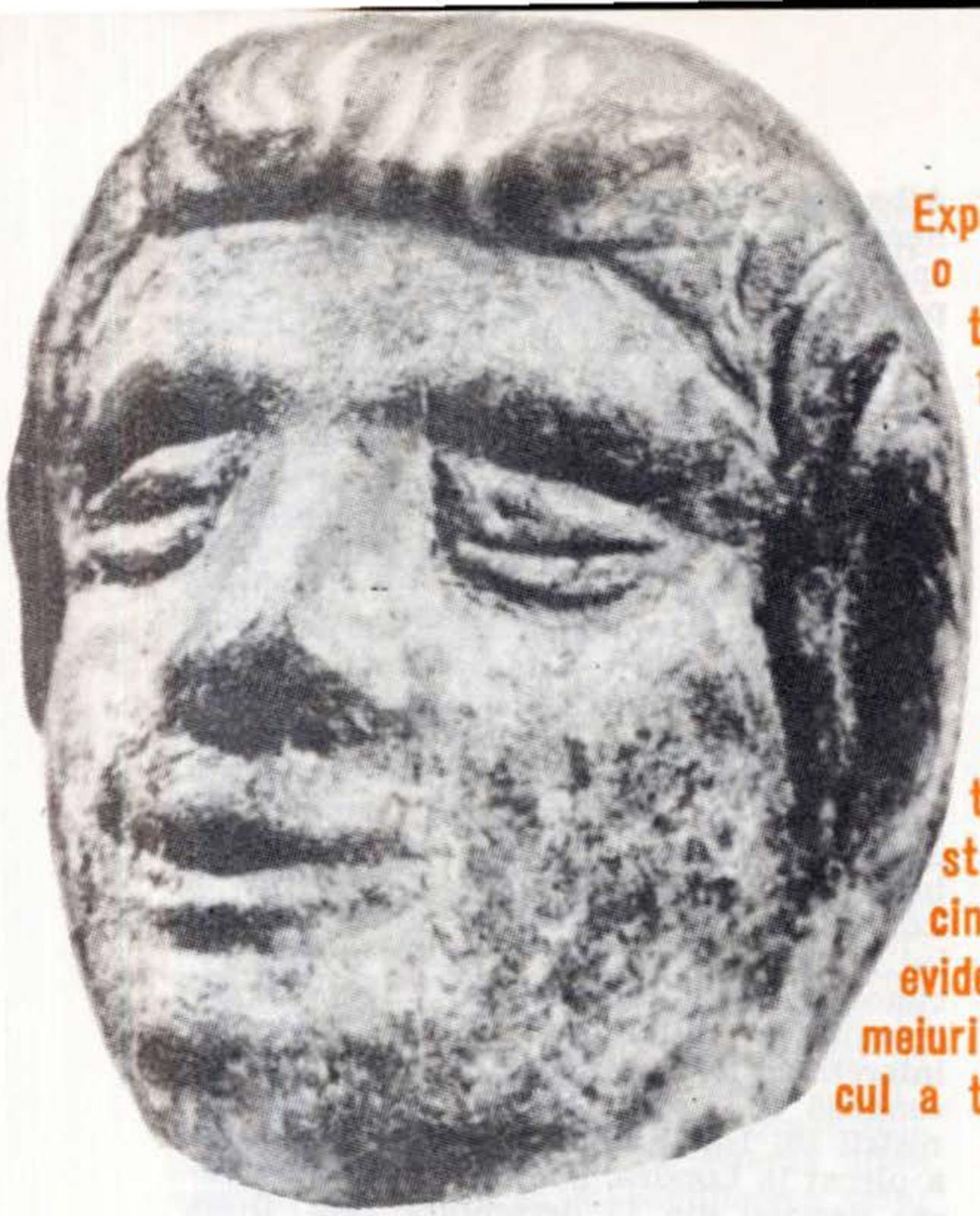

Expoziția arheologică „Ilirii și dacii", o reușită manifestare a colaborării culturale româno-iugoslave, organizată în septembrie 1971 la Belgrad, cu prilejul Congresului internațional de științe preistorice și protoistorice ținut acolo, și apoi prezentată în diferite centre din Iugoslavia și România, a avut meritul de a atrage atenția asupra celor mai caracteristice mărturii materiale ale străvechilor substraturi etnice din cele două țări vecine și prietene, și de a scoate în evidență trainicele lor legături, cu temeiuri ce se pot urmări pînă în adîncul a trei milenii.

PE URMELE ILIRILOR

RADU VULPE

Membru al Academiei de Științe Sociale și Politice

Ilirii * sînt parțial strămoșii iugoslavilor, tot așa precum dacii sînt ai noștri. Dar între cele două neamuri antice au existat numeroase puncte de contact și interferențe, încît se poate spune că fiecare a contribuit cu ceva la ființa și la dezvoltarea celuilalt.

Ilirii (Illyri) **ocupau toată marea întindere dintre Dacia și Italia, pe care azi se află Iugoslavia, Albania, Ungaria și o parte din Austria. Unele populații ilirice au trecut Marea Adriatică și s-au stabilit în sud-estul Italiei. Spre răsărit, erau despărțite de neamurile daco-trace printr-o linie care coincidea aproximativ cu cursurile Tisei, Moravei și Vardarului. Locuind pe o arie atît de vastă, ilirii erau împărțiți în nenumărate triburi autonome, care n-au ajuns niciodată să realizeze unități politice importante.**

Renumiți prin vitejie

În totalitatea întinsului spațiu ocupat de neamurile ilirice, autorii greci și romani distingeau un trunchi central, pe care îl restrîngeau la ținuturile predominant carstice de la răsărit de Adriatica, pînă la Sava și pînă la depresiunea Morava-Vardar, corespunzînd Iugoslaviei și Albaniei de azi, fără Pannonia, fără Noricum și fără regiunile ilirice din Italia. Această delimitare coincidea cu aria unei culturi caracteristice, a cărei omogenitate de forme este excelent confirmată de arheologie. În schimb, în celelalte țări cu populații ilirice se constată covîrșitoare amestecuri culturale și etnice cu elemente alogene: celtice în Pannonia, Noricum și Veneția, grecești și umbro-sabellice în sudul și în centrul Italiei.

* Consider mai potrivită scrierea acestui nume, foarte cunoscut, cu un singur *l*, într-o formă fonetică românească prevăzută și de *Indreptarul ortografic* al Academiei R.S.R. Scrierea latină cu dublu *l* nu poate fi corectă decît dacă se ține seama și de *y*: *Illyri (n.a.)*.

Ştirile despre limba ilirică sînt cu totul sporadice, lacunare, constînd dintr-o serie de nume geografice, nume de persoane, triburi, divinităţi, din cîteva cuvinte comune, care nu ajung la o duzină, transmise de autorii clasici, dintr-o serie de inscripţii ale messapilor din sudul Italiei, scrise cu alfabet grecesc, dar prea laconice şi în bună parte încă enigmatice. Sărac cantitativ, materialul lingvistic referitor la iliri este şi mai slab din punct de vedere calitativ. Ceea ce se ştie sigur este că limba ilirică avea un caracter indo-european, ca majoritatea limbilor vorbite în Europa, şi anume de tip **satem** (ca traca, lituana, slava, iraniana, sanscrita, etc.). În rest, probleme de primă importanţă — ca gradul de înrudire al limbii ilire cu limba daco-tracă vecină, poziţia sa printre celelalte limbi indoeuropene, raportul său cu actuala limbă albaneză — se menţin încă în sfera controverselor.

Ilirii propriu-zişi erau cunoscuţi ca un neam viguros, tenace, cumpătat, robust. În general, erau oameni înalţi, chipeşi, bruneţi, ageri, pe care antropologia îi caracterizează, drept o categorie specifică („dinarică"). Renumiţi prin vitejia lor, înzestraţi cu un înfocat spirit de independenţă, îşi apărau teritoriul cu o îndîrjire uimi-

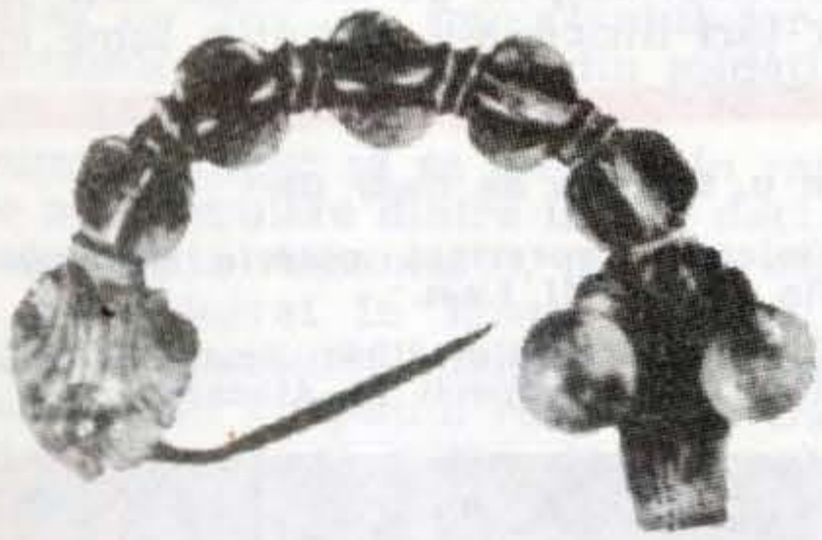

toare. Conflictele dintre triburi erau destul de frecvente. Se ocupau îndeosebi cu păstoritul şi, în măsura în care natura îngăduia, şi cu plugăritul. Ilirii de pe ţărmul Adriaticei — ca liburnii şi ardieii — practicau navigaţia şi pescuitul, iar la ocazii şi pirateria, o îndeletnicire care era, de altfel, foarte răspîndită în antichitate aproape pe toate litoralurile maritime.

Comerţul elenic în Adriatica a avut mult de suferit din această cauză. Totuşi, el n-a încetat de a se afirma şi aci, ca pretutindeni în lumea antică, încă din vremuri străvechi. Probabil că pe navigatorii greci i-au precedat cei fenicieni. După o legendă transmisă de greci, ilirii enchelei de pe ţărmul actualei Albanii ar fi primit ca oaspe şi l-ar fi pus în fruntea lor pe regele fenician Cadmos. Esenţa acestei legende, simbolizînd penetraţia feniciană în Adriatica, este confirmată de unele constatări arheologice, cu deosebire

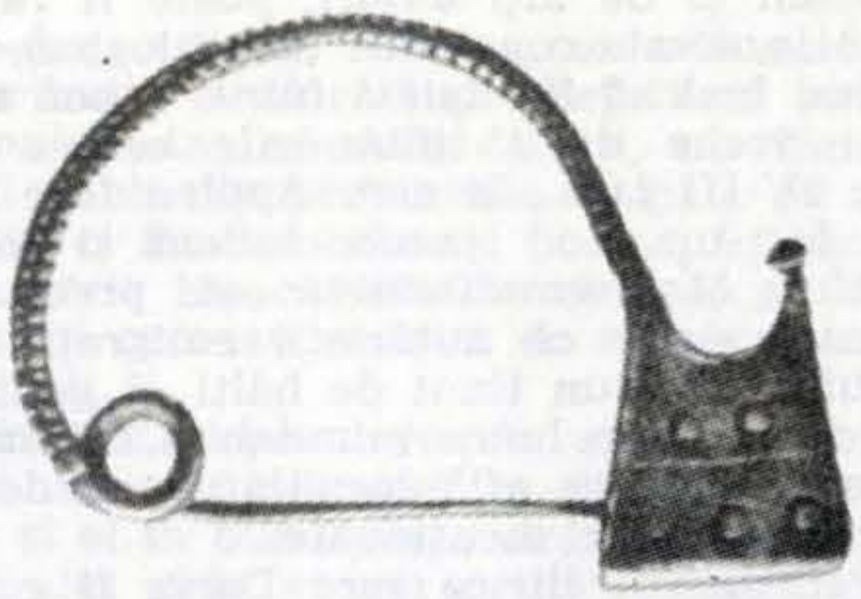

printr-un tip specific de securi de bronz de provenienţă orientală din preajma anului 1000 î.e.n., care nu se întîlnesc decît pe porţiunea coastei albano-dalmate locuite de enchelei.

Contacte cu geto-dacii

Istoricul roman Appian, din sec. II e.n., a scris, printre altele, o lucrare specială despre iliri **(De rebus Illyricis)**; ea începe prin a prezenta o genealogie a neamurilor ilirice, într-un limbaj mitologic, cu nume de popoare care au la origine pe cel al unui imaginar erou întemeietor. Se spune astfel că „Illyrius", închipuit ca fiu al ciclopului Polifem, a avut ca urmaşi mai mulţi băieţi, ca „Encheleus" (din care se trag encheleii), „Autarieus" (autariaţii), „Dardanus" (dardanii), „Taulantus" (taulanţii), precum şi cîteva fete — „Partho", „Daortho", „Dassaro", din care au purces triburile parthinilor, daorşilor şi dassareţilor. „Autarieus" ar fi avut, la rîndul său, ca fiu pe „Paeonius", strămoşul peonilor, iar din el s-ar fi născut „Scordiscus" şi „Triballus".

Din ultima serie a genealogiei reţinem că Appian, reflectînd o opinie antică mai răspîndită, atribuie o origine cu elemente ilirice scordiscîlor — care în alte izvoare apar ca celţi locuind prin apropierea Belgradului de azi, şi triballilor — care în general sînt consideraţi traci, populînd malul drept al Dunării, în relaţii de strînsă şi trainică prietenie cu geţii de pe malul stîng, din zona Olteniei şi a Teleormanului. Este ceea ce arheologia a dovedit cu prisosinţă, prin amestecul de forme ilirice şi celtice, ce caracterizează domeniul scordiscilor şi mai ales prin apariţiile masive de morminte cu inventar specific iliric din sec. VII-IV î.e.n. atît în colţul de nord-vest al Bulgariei, cît şi în părţile dunărene ale Olteniei. Necropolele de la Balta Verde şi Gogoşu, mormintele de la Gruia, ca şi alte descoperiri din Oltenia, sînt exemple dintre cele mai evidente ale vechilor contacte ilirice cu spaţiul daco-trac.

O mişcare a autariaţilor din părţile Hertegovinei spre Dunăre, înregistrată de

Appian şi de alţi autori, poate fi raportată la aceste constatări (arheologice), trebuind însă să fie datată într-o epocă mult mai veche decît tulburările celtice din sec. IV-III î.e.n., la care Appian face aluzie într-un mod neconcludent şi foarte confuz. Mai semnificativă este precizarea acestui autor că autariaţii emigraţi s-au stabilit „într-un ţinut de bălţi al geţilor", adică exact în lunca inundabilă a Dunării oltene, unde se află localităţile cu descoperirile ilirice menţionate.

Pătrunderii ilirice spre Dacia îi corespunde, parţial, în sens invers, o răspîndire a geto-dacilor spre Adriatica, manifestată în diverse epoci, dar mai cu seamă cu prilejul expediţiilor lui Burebista în sec. I î.e.n. Afară de elemente caracteristice dace care se întîlnesc în toponimia Iliriei, ca **Thermidava, Adzizium, Asamum**, se constată numeroase forme arheologice ale culturii geto-dace în unele puncte din bazinul Moravei, precum şi în ţinuturile scordiscilor supuşi de Burebista.

În decursul istoriei lor, ilirii au purtat frecvente lupte cu grecii, cu macedonenii, cu celţii, cu romanii. Celţii au izbutit să ocupe arii mari din spaţiul iliric, dar n-au putut ajunge la acelaşi succes în Iliria dinarică, unde chiar penetraţia culturii celtice a fost aproape nulă. Singurii cuceritori care au reuşit să ocupe ţara dintre Sava şi Adriatica au fost romanii. Cu biruinţa lor s-a încheiat existenţa vechilor neamuri ilirice de acolo.

O lume romană...

Cucerirea acestei ţări stîncoase, apărate de locuitorii săi cu cea mai aprigă energie, a fost una dintre cele mai grele acţiuni din istoria expansiunii romane. A durat peste două secole, începînd de la intervenţia romană din anul 229 î.e.n. pentru ocrotirea coloniilor greceşti din Adriatica împotriva piraţilor reginei Teuta, pînă la definitiva stabilire a frontierei romane pe Dunărea pannonică în vremea împăratului Augustus ; Iliria propriu-zisă a fost transformată în provincie romană sub numele de **Dalmatia.** La nord de Sava, pînă la Dunărea superioară, au fost instituite provinciile **Noricum** şi **Pannonia.** Partea de sud a Iliriei (Albania de azi), ţinea de provincia Macedonia, iar Thracia de asemenea a sfîrşit prin a fi transformată în provincie.

Dintre toate provinciile de la est de Adriatica, romanii s-au stabilit mai intens în cele ilirice. Sub influenţa civilizaţiei lor superioare şi active, aceste regiuni s-au transformat repede. Ţinuturile sălbatice au devenit ospitaliere, cu drumuri pietruite, organizate, foarte umblate, cu oraşe înfloritoare. Dintr-o populaţie rustică şi aspră, risipită în nenumărate triburi şi clanuri, adoptînd civilizaţia romană şi formele ei italice, ilirii au devenit un factor de ordine şi de progres. Limba ilirică, din ce în ce mai rar folosită, a sfîrşit prin a fi uitată chiar în ţinuturile cele mai îndepărtate. Divinităţile italice şi-au găsit în Iliria o nouă patrie, adesea contopindu-se cu cele locale. Cu timpul, pe întreaga arie a fostelor ţări ilirice, s-a născut o lume intens

In p. 54 : *cap de tînăr ilir*

Vinietele reprezintă obiecte de podoabă din sec. IV-II î.e.n.

Stadionul oraşului iliric Amantia (sec. III-II î.e.n.), descoperit în Albania

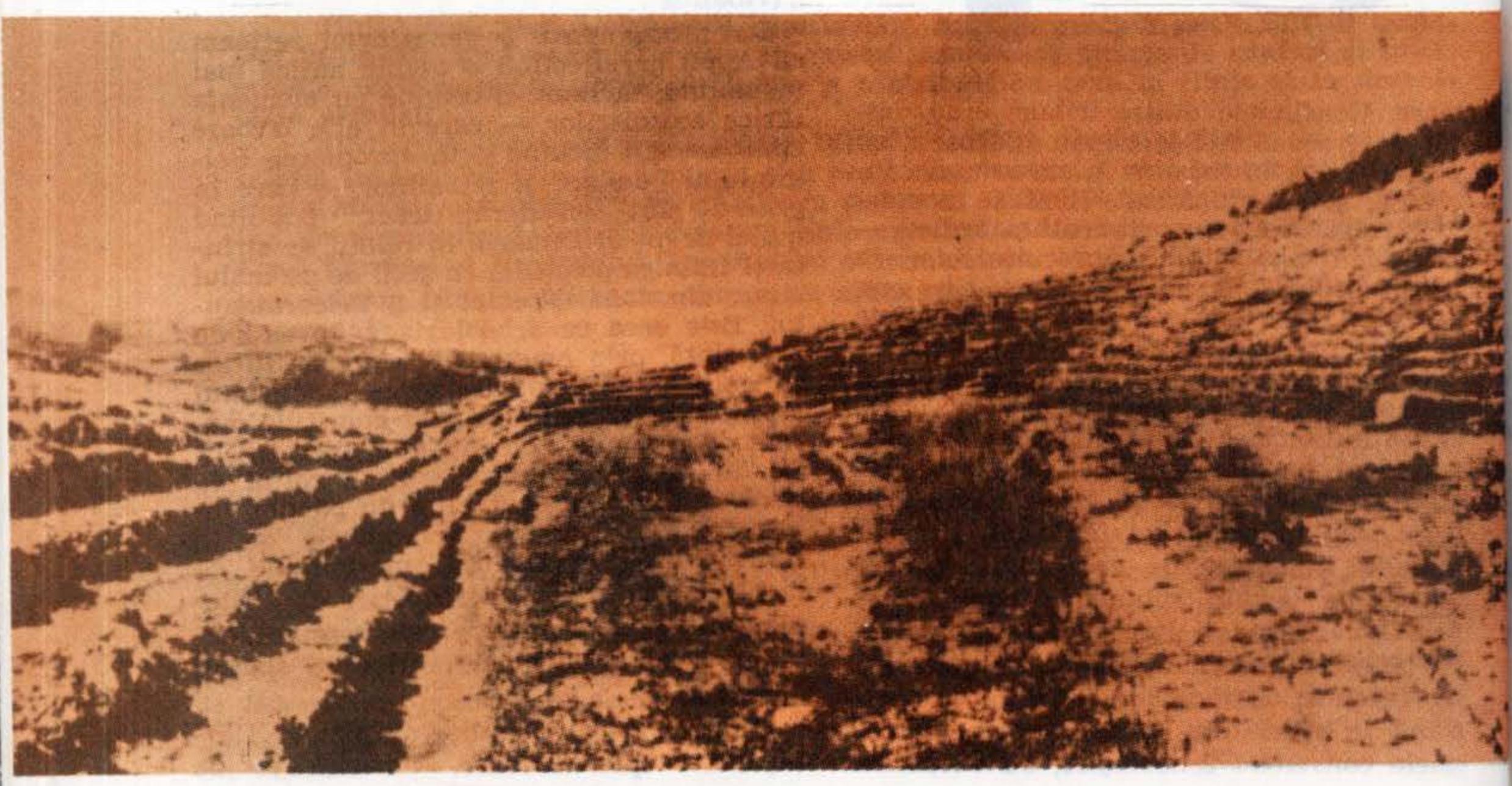

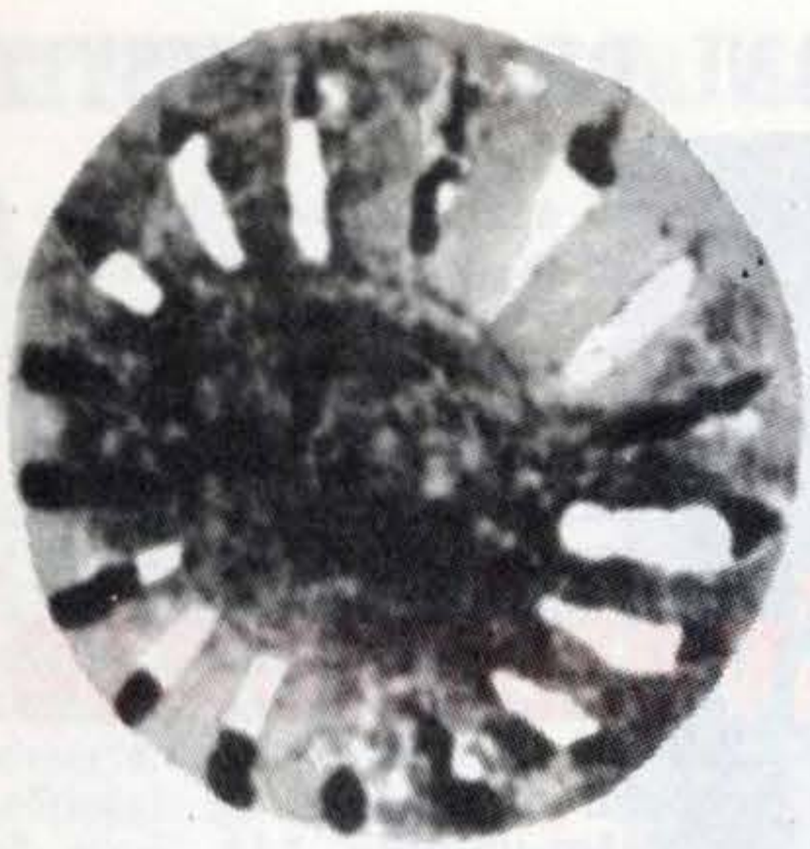

romană, cu particularităţi determinate de modul de gîndire şi de vorbire al ilirilor romanizaţi.

...cu o evoluţie specifică

După cucerirea sa de către Traian, Dacia a fost masiv colonizată cu populaţii aduse **ex tote orbe Romano,** dar cele mai multe veneau din părţile ilirice. Triburi compacte din Dalmaţia au fost aşezate în munţii şi pe ogoarele noii provincii, iar unele trupe romane din Carpaţi şi de la Dunărea de Jos, cu importantul lor rol romanizator, erau alcătuite din soldaţi recrutaţi din fostele ţări ilirice.

Acum a început să se iveaască, în raporturile multiseculare dintre iliri şi daci, intraţi în orbita romanităţii, un nou aspect care s-a integrat în însuşi procesul de formare a poporului român. Acest proces nu s-a limitat la spaţiul restrîns al Daciei şi nici la cei mai puţin de 170 ani de existenţă a administraţiei romane în Carpaţi, ci s-a dezvoltat pe tot marele spaţiu iliric. E vorba de întreaga evoluţie a romanităţii specifice acestui spaţiu, caracterizată prin anumite forme, care s-au născut uniform pe ţărmul Adriaticei, ca şi în Dacia şi la Dunărea de Jos, ca şi în Pannonia şi în Alpii Noricului. Cînd, la sfîrşitul antichităţii, Imperiul roman a intrat în decadenţă sub loviturile barbarilor şi sub povara propriilor sale slăbiciuni, iar provinciile s-au văzut reduse la o viaţă din ce în ce mai izolată, rustică, sărăcăcioasă, populaţiile romanizate din această zonă au constituit tot mai mult o naţie romanică deosebită de cele ce se vor naşte în Italia, în Galia, în Peninsula Iberică. Decisivele transformări ale istoriei, cu prăbuşirea părţii latine a imperiului şi aşezarea de noi popoare în Europa, au dus apoi la restrîngerea spaţiului acestei romanităţi, care, ivită în provinciile ilirice şi din fiinţa neamului iliric, nu a supravieţuit decît tocmai în Dacia şi în Moesia, la al căror substrat fundamental geto-dac, atît de valoros, se adăugase şi contribuţia ilirilor. Supravieţuitorii romanismului sînt **românii** de azi, nu fiindcă ar fi venit din provinciile ocupate de migraţii, ci fiindcă, rămaşi pe loc, în condiţiile ţării lor carpato-danubiene, au fost singurii care au rezistat cu succes acestor migraţii.

Biologic, poporul român este în primul rînd urmaşul daco-geţilor. Totuşi, ilirii ne sînt şi ei în bună parte strămoşi, deoarece mai ales prin ei am primit romanitatea.

Cît despre ilirii romanizaţi din Iliria propriu-zisă, ei au suferit o nouă transformare, slavizîndu-se şi devenind substratul naţiunii iugoslave de azi. Cei din Pannonia şi din Noricum au dispărut în masa naţiunilor maghiară şi austriacă din acele regiuni. Singurul loc din Iliria de odinioară, unde un popor antic şi-a păstrat graiul autohton — presupus pentru acest motiv ca derivat direct din limba ilirică — este Albania, care, nefiind cuprinsă în unitatea de limbă latină, ci în provincia elenică a Macedoniei, a izbutit să se sustragă şi romanizării, şi altor acţiuni de asimilare străină şi să-şi păstreze pînă azi un caracter propriu, de străvechi origini.

Ilirii romanizaţi s-au dovedit sprijinitorii cei mai fideli ai imperiului. O lungă serie de împăraţi, ca Decius, Claudius Goticul, Aurelian, Probus, Carus, Diocleţian, Constantin, Valentinian, Graţian, Anastasius, pînă la Iustinian — i-a venit lumii romane din vechile ţări ilirice. Într-o vreme hotărîtoare pentru soarta civilizaţiei romane, în criza din sec. III e.n. şi în veacurile Dominatului, ilirii şi-au pus în serviciul ideii romane toate excepţionalele însuşiri de voinţă şi de tenacitate.

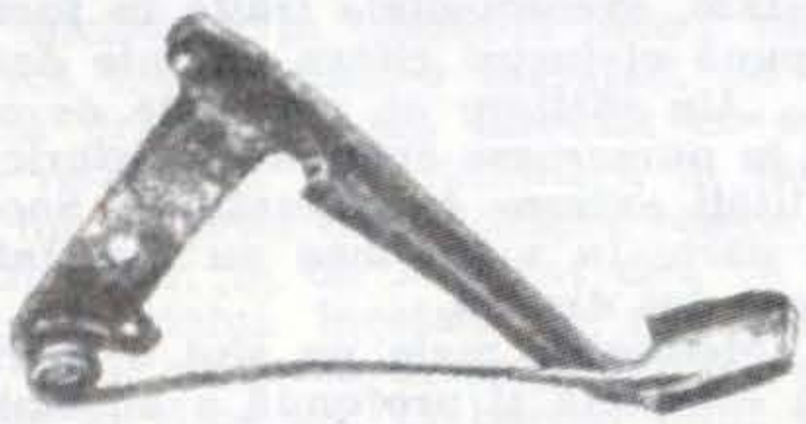

MICROFIŞIER BIBLIOGRAFIC

I.I Russu, Illirii, Editura Academiei Republicii Socialiste România, Bucureşti, 1969.

R. Vulpe, Securile în bronz de tip albano-dalmat şi domnia lui Cadmos la enchelei, în vol. Închinare lui Nicolae Iorga cu prilejul împlinirii vîrstei de 60 de ani, Cluj, 1931.

R. Vulpe Recapitulare asupra securilor de bronz iliro-adriatice, Buletinul Universităţii de Stat din Tirana, seria Ştiinţe sociale, 1960.

D. Berciu şi E. Comşa, Materiale şi cercetări arheologice, II, Bucureşti, 1956.

V. Pârvan, Dacia, I, 1924.

Al. Vulpe, Traci şi iliri la sfîrşitul primei epoci a fierului în Oltenia, Studii şi cercetări de istorie veche, XIII, 1962. V. Pârvan, Dacia : Civilizaţiile antice din ţările carpato-danubiene, ediţia a 5-a, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972.

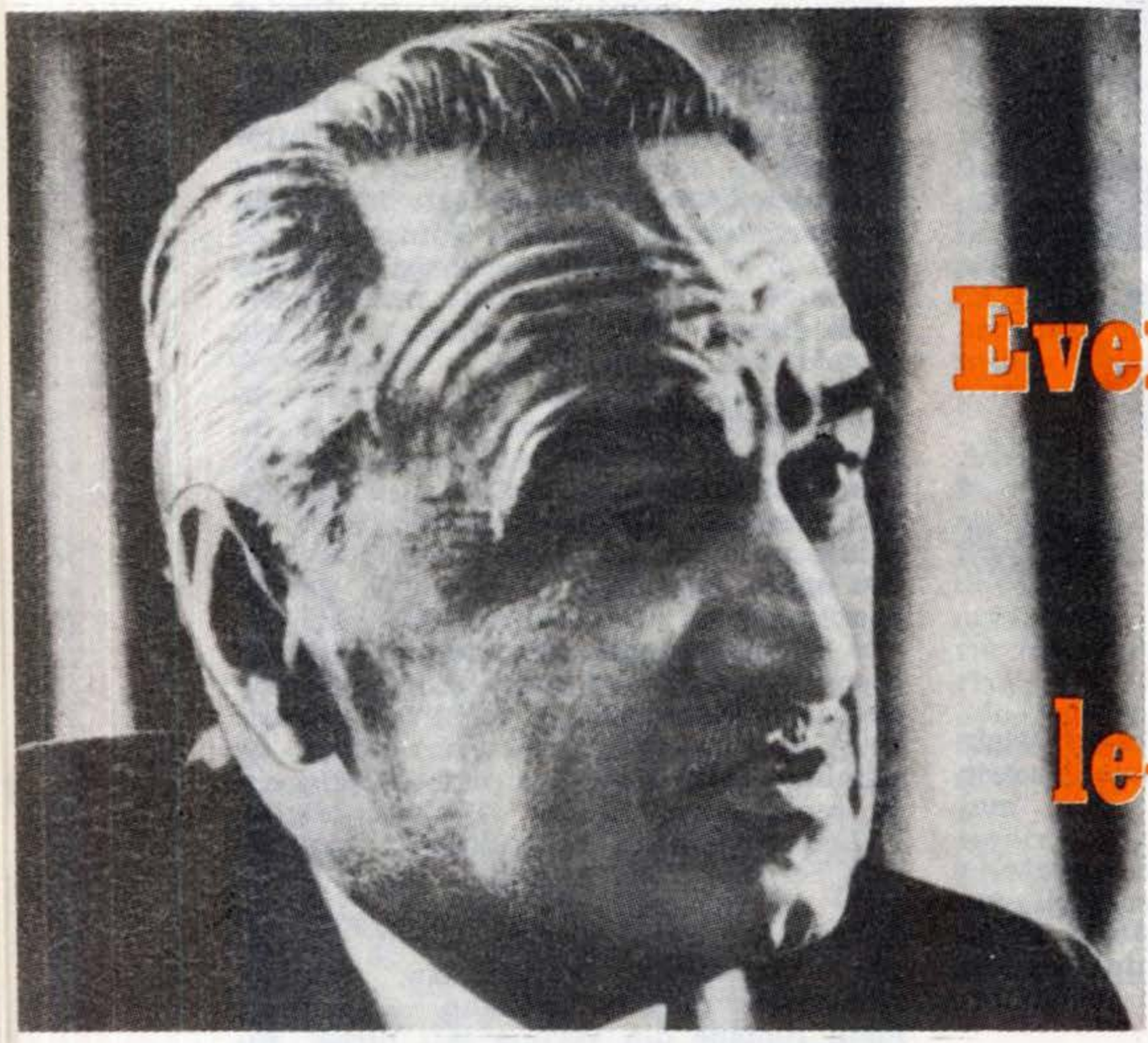

Evenimentele așa cum le-am văzut atunci...

ANASTAS MIKOIAN

Sub titlul Pe drumul luptei **a apărut, în urmă cu un an, în editura moscovită Politizdat, un volum de memorii al căror autor, eminentul om politic și de stat al U.R.S.S., Anastas Mikoian (născut în 1895), relatează evenimente din perioada 1917-1920, evenimentele trăite în focul construcției statului sovietic. Dar să-l lăsăm să spună el însuși cîteva cuvinte despre sine și despre lucrarea lui:**

„Un răstimp de mai bine de o jumătate de secol, am fost martor și participant la numeroase evenimente istorice. Am avut norocul să cunosc îndeaproape personalități extrem de interesante. Socotesc însă că cel mai mare noroc de care am avut parte în viața mea au fost întîlnirile cu Lenin și activitatea mea sub conducerea lui directă.

Memoriile mele nu sînt o lucrare istorică, pentru că nu fac o analiză științifică completă și profundă a ansamblului de fapte și de evenimente din viața socială. Nu pretind că am făcut o descriere sistematică și exhaustivă a evenimentelor despre care vorbesc în această carte. De altminteri, nu acesta a fost scopul meu.

Așa cum se întîmplă de obicei, memoriile mele sînt subiective. Descriu evenimentele așa cum mi s-au întipărit ele în amintire și așa cum le-am văzut atunci, în acea epocă îndepărtată. Din cînd în cînd, împărtășesc cititorilor și părerile mele actuale".

Părinții mei

Brusc, spre sfîrșitul lunii iulie 1917, starea sănătății mele se agravă; se făceau simțite munca extenuantă, lipsa de hrană și de somn. Luni de-a rîndul mă sculasem dis-de-dimineață, pentru a putea ajunge la puțurile de petrol din Baku, și făcusem drumuri lungi și istovitoare de la un puț la altul. Mi se întîmplase să vorbesc de două sau chiar de trei ori pe zi la adunările muncitorilor și la ședințele organizațiilor de partid. În plus, căldura neobișnuită ce se abătuse în acel an asupra orașului Baku contribui și ea la șubrezirea sănătății mele. Slăbisem îngrozitor și aveam amețeli.

Într-o zi, Șaumian [unul dintre conducă-

torii mişcării revoluţionare din Transcaucazia] mă invită să trec pe la el. Se interesă despre munca şi impresiile mele, apoi mă întrebă de ce arătam atît de istovit. Aflînd în ce condiţii trăiam şi munceam, îmi propuse să plec imediat la ţară, la părinţii mei, spre a-mi reface forţele şi a-mi putea relua munca complet întremat.

Nu mă împotrivii. Simţeam, într-adevăr, nevoia de a mă odihni.

Mama mă întîmpină cu o bucurie greu de descris, copleşindu-mă cu sărutări şi îmbrăţişări şi exclamînd într-una cînd „Oh", cînd „Ah", văzîndu-mă cît eram de slab. Apoi dispăru în bucătărie, pentru a-mi pregăti un prînz copios. Tatăl meu era, firește, la fel de bucuros dar, potrivit obiceiului, nu se manifestă în nici un fel.

Începui deci să-mi refac forţele, gustînd din plin aerul tare de munte şi frumoasele zile însorite. Dormeam mult şi mîncam bine. Din cînd în cînd, citeam cîte puţin.

De îndată ce simţii că puterile îmi revin, începui să stau de vorbă cu ţăranii. Consătenii mei se schimbaseră mult. Altădată indiferenţi la politică, îi vedeam acum urmărind cu pasiune desfăşurarea evenimentelor. Abolirea ţarismului le părea un fapt cu totul extraordinar, căci fuseseră obişnuiţi să creadă în puterea lui. Mă copleşiră cu întrebările, ştiind că veneam din Tiflis şi din Baku. De altminteri, acesta era singurul motiv care îi determina să-mi ceară părerea asupra evenimentelor, deoarece — credeau ei — eram prea tînăr spre a putea judeca lucrurile serioase...

Îmi dădui seama că, ascultîndu-mi cu multă atenţie spusele despre perspectivele revoluţiei socialiste, cei mai mulţi dintre ei rămîneau, totuşi, sceptici. Ei nu puteau concepe că nişte simpli muncitori ar fi în stare să-i alunge pe patroni (şi încă francezi !) şi să-şi asume conducerea întreprinderii. Ei nu puteau concepe nici că muncitorii, împreună cu ţăranii analfabeţi, ar fi în stare să-i alunge pe cneji, pe nobili şi să preia puterea. Lozinca bolşevică de încetare a războiului le mergea însă la inimă, căci cu toţii erau nerăbdători să-şi vadă fiii întorşi acasă din armată.

Curînd, tot satul află că eram bolşevic. Ştirea ajunse şi la urechile mamei mele.

Într-o zi, ea veni lîngă mine şi-mi vorbi cam aşa :

— Cum se face că tu, fiule, atît de învăţat şi de deştept, eşti bolşevic ? Am auzit spunîndu-se că sînt multe partide mai bune : daşnac *, socialist-revoluţionar, menşevic... Din aceste partide fac parte oamenii cei mai de seamă şi cei mai respectaţi din satul nostru. Iar despre tine se spune că te-ai alăturat bolşevicilor. Şi doară eşti un băiat isteţ ! Lasă-i pe bolşevici şi înscrie-te în alt partid.

Îmi păru atît de necăjită, încît meditai îndelung cam cum să-i răspund pentru a o convinge. În cele din urmă îi spusei că partidul bolşevicilor e cel mai bun dintre toate, că luptă pentru adevăr, pentru cei săraci, împotriva bogaţilor şi pentru dreptatea celor ce muncesc.

Mama mă ascultă cu atenţie, dar îmi dădui seama că argumentele mele o impresionară prea puţin. Atunci îmi veni o idee.

— **Mairik** (mămico) ! Tu ai fi în stare să renegi religia creştină ?

Speriată, ea îşi făcu semnul crucii şi-mi răspunse :

— Ce tot vorbeşti, fiule, nici moartă n-aş face una ca asta !

— Te înţeleg. Dar şi tu trebuie să mă înţelegi. Bolşevismul e profesiunea mea de credinţă. Nu pot s-o reneg şi te rog să nu mai încerci niciodată să mă convingi. Ar fi inutil. Vei înţelege mai tîrziu că bolşevicii şi cu mine am avut dreptate. Iar pentru moment, crede-mă pe cuvînt...

Mama păru mai liniştită, dar deloc mulţumită. Cu toate acestea, nu mai reluă discuţia niciodată.

Începînd cu anul 1923, mama a locuit cu mine întîi la Rostov, pe urmă la Moscova, la Kremlin, şi a fost fericită că fiul ei se bucura de o înaltă consideraţie în ţară. Mi-a părut semnificativ că nu se ruga niciodată în prezenţa mea ; nici la biserică n-am văzut-o mergînd. În ceea ce mă priveşte, n-am discutat cu ea pe teme religioase. De altminteri, în familia mea nu s-a prea vorbit despre religie. Am crezut chiar, la un moment dat, că pînă la urmă mama încetase să mai creadă.

În 1959, cînd mă întorceam dintr-o călătorie în America, la bordul unui avion SAS, două motoare ale cvadrimotorului nostru se defectară. Nu se produse însă nimic grav. Mama află, nu ştiu cum, de acest incident, şi cînd am întrebat-o :

— Ce mai faci, **mairik** ?

Îmi răspunse :

— Mulţumesc, bine. Dar am fost foarte îngrijorată din pricina ta şi m-am rugat să te întorci sănătos.

Mama închise ochii în 1960, la Moscova, în vîrstă de 93 ani.

Cu tatăl meu nu discutasem niciodată despre politică. El nu-mi pusese niciodată întrebări pe această temă, iar eu nu îndrăzneam să fac pe dascălul cu el.

În perioada cînd lucrase ca tîmplar într-o uzină, tatăl meu fusese la curent cu

* Intemeiat în 1890 de naţionaliştii burghezi din Armenia, partidul daşnac a fost un duşman al mişcării muncitoreşti revoluţionare.

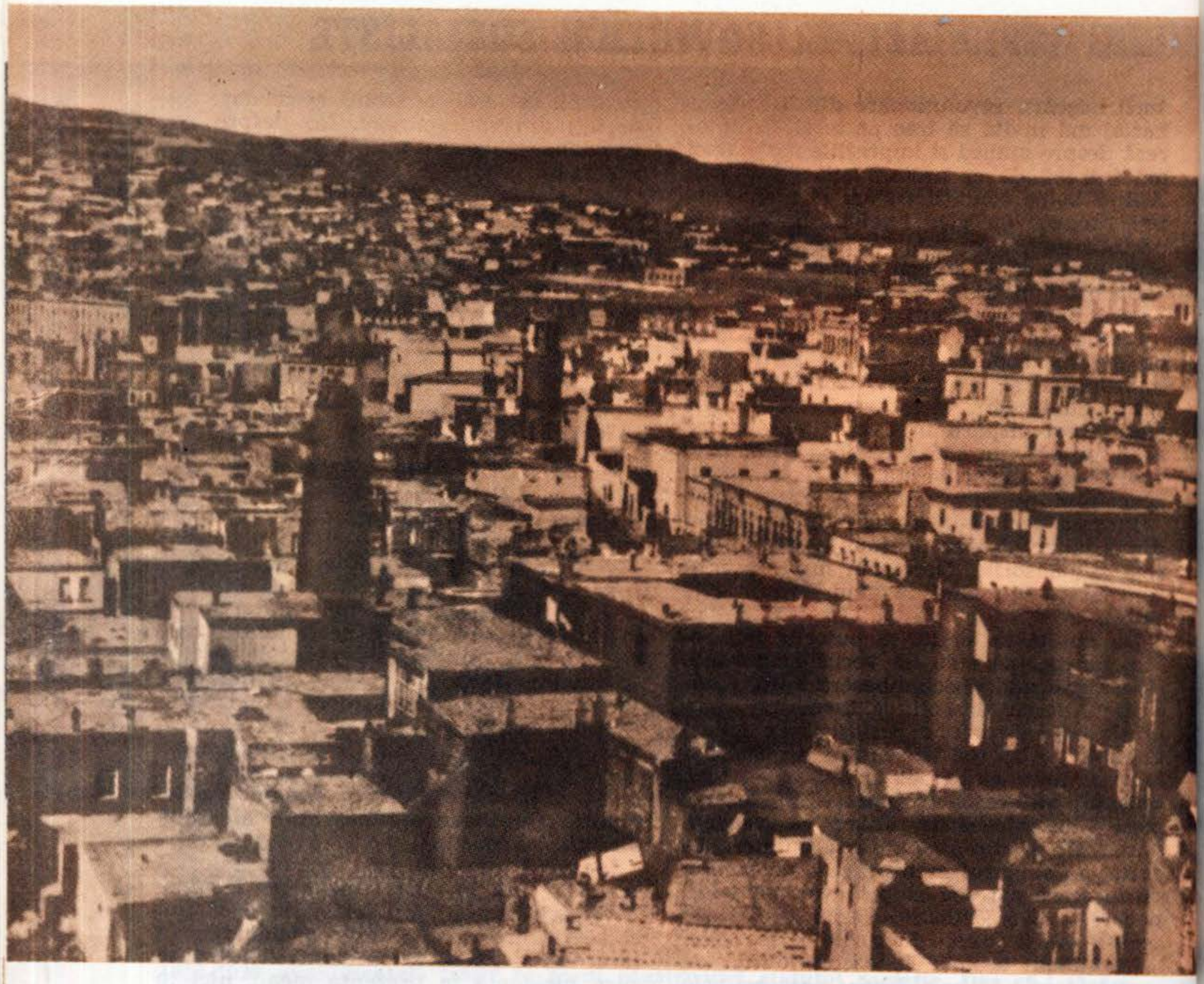

„Am venit la Baku în martie 1917". Aspect din oraşul acelor ani

evenimentele politice şi cu starea de spirit a muncitorilor. În felul acesta aflase că în uzină existau socialişti care voiau să-i alunge pe patroni...

La vîrsta de 60 ani tatăl meu se arătase sceptic în orice discuţii pe teme revoluţionare. Într-o zi îmi spuse, zîmbind ironic :

— Ştii că la uzină au apărut nişte indivizi care îşi spun socialişti. Se vorbeşte că eşti de-ai lor. Bagă de seamă ! Sînteţi încă nişte puşti şi vă luaţi de patroni respectabili şi mai ales foarte puternici. Nu veţi realiza nimic.

Îi răspunsei că se înşală :

— Patronii nu sînt chiar atît de respectabili pe cît îi crezi şi trăiesc pe spinarea muncitorilor. Noi, socialiştii, sîntem deocamdată puţini la număr şi încă slabi. Vei vedea însă că vom sfîrşi prin a învinge.

Tatăl meu apucă să vadă înfăptuindu-se Revoluţia din Octombrie şi înţelese multe lucruri. Muri în 1918, înainte de victoria puterii sovietice în Armenia, în vîrstă de 62 ani.

Mîinile sus !

Trei săptămîni după evenimentele din martie * Consiliul Comisarilor Poporului din Baku hotărî naţionalizarea băncilor. Am avut misiunea de a organiza naţionalizarea Băncii ruse de comerţ exterior. În acest scop mi se dădu un mic detaşament de soldaţi, din care făcea parte, între alţii,

* In martie 1918, burghezia şi moşierimea din Azerbaidjan au declanşat o rebeliune împotriva Sovietului de deputaţi ai muncitorilor din Baku. După trei zile de lupte, rebeliunea a fost lichidată.

și fiul lui Șaumian, Lev, pe atunci în vîrstă de 14 ani (ulterior personalitate marcantă a vieții publice, Lev Șaumian a fost redactor șef adjunct al **Marii Enciclopedii Sovietice** ; a murit în 1971).

Ca să fiu sincer, în vremea aceea aveam idei destul de vagi despre problemele financiare și bancare, deși citisem lucrarea economistului german Hilferding **Capitalul financiar.** Nu fusesem niciodată în clădirea unei bănci și singurul lucru pe care îl știam despre aceste instituții era că în seifurile lor se păstrau sume fabuloase.

Îmi amintesc că la ora stabilită pătrunsei în bancă, însoțit de micul meu detașament înarmat cu pistoale. Blocînd toate

Protestai cu indignare, crezînd că directorul refuza să execute ordinele reprezentanților noului regim. Cînd mă convinsei că spusese adevărul, dădui ordin ca seifurile să fie sigilate. Puțin mai tîrziu toate seifurile fură deschise și conținutul lor naționalizat. La fel se procedă și cu alte bănci din Baku, vreo zece la număr.

Să nu vă imaginați însă că naționalizarea băncilor se desfășură în liniște și pace. Avurăm de întîmpinat, uneori, o rezistență îndîrjită, proteste pline de indignare, amenințări la adresa Consiliului Comisarilor Poporului... În cele din urmă, lucrurile se liniștiră.

O problemă cheie pentru economia Țării Sovietice din acea perioadă era naționalizarea industriei petroliere din regiunea

Părinții lui Anastas Mikoian, în mijlocul copiilor și nepoților (ultimul din dreapta — Anastas)

intrările, am urcat la primul etaj. Aici, într-o sală imensă, mai mulți funcționari scriau și socoteau.

— În picioare și mîinile sus ! le strigai.

Îl întrebai apoi pe director :

— Unde sînt seifurile ?

Directorul mă conduse. Dar la cererea mea de a le deschide, îmi spuse că era imposibil.

— Fiecare seif are două chei. Una e la mine, cealaltă la proprietarul seifului. Nu-l putem deschide decît împreună.

Baku. Intr-adevăr, soarta puterii sovietice din Rusia depindea în multe privințe de cantitatea de petrol furnizată de Baku. Șaumian discutase această chestiune în repetate rînduri cu Lenin, care se declară în întregime de acord cu necesitatea naționalizării imediate. Consiliul Comisarilor Poporului promulgă un decret în acest sens. Astfel, în mai 1918, o conferință de partid ținută la Baku decise să se treacă imediat la naționalizarea industriei petroliere.

Temerile cum că în felul acesta va fi periclitată producția, deci și livrările de petrol, nu se adeveriră. Dimpotrivă, producția rămase constantă, iar exportul crescu brusc, fapt de o importanță capitală pentru acei ani.

(Urmare în numărul viitor)

Saşii, şvabii, ţipţerii şi landlerii

MICHAEL KRONER

De-a lungul vremii — începînd cu secolul XII şi pînă în primele decenii ale veacului trecut — alături de populaţia românească băştinaşă, pe teritoriul ţării noastre, în imensa majoritate a cazurilor în Transilvania, au apărut o serie de grupuri de colonişti germani. Alături de poporul român, împreună cu celelalte naţionalităţi conlocuitoare, aceste grupuri — cunoscute sub diverse denumiri: saşi, şvabi, ţipţeri şi landleri — au convieţuit pe teritoriul românesc, devenit patrie comună, contribuind la dezvoltarea civilizaţiei materiale şi spirituale care defineşte naţiunea noastră.

Colonizate în epoci, în condiţii şi în zone diferite, provenite din teritorii de origine diversă (Germania, Austria, Boemia, Slovacia) fiecare dintre aceste grupuri de populaţie germană prezintă caracteristici specifice, traduse în dialecte, obiceiuri, tradiţii şi porturi diferite. De regulă, germanii din România folosesc atît dialectul cît şi limba literară germană, primul fiind folosit în vorbirea curentă, orală, pe cînd limba literară este întrebuinţată în scris.

Saşii

Cea mai veche populaţie de limbă germană din ţara noastră este cea a saşilor. Ei s-au aşezat în Transilvania în sec. XII şi XIII, în Ţara Bîrsei, în jurul oraşului Bistriţa, precum şi pe teritoriul dintre Orăştie şi Rupea. În evul mediu au mai existat asemenea comunităţi şi în alte părţi ale Transilvaniei ; la Satu-Mare, Cluj, Dej, Turda, Cojocna, Ocna Dejului etc.

Asupra originii saşilor s-au emis în decursul vremii diferite teorii. În evul mediu, de pildă, unii istorici au emis ipoteza că saşii ar fi urmaşii geţilor şi ai goţilor, ultimii dintre aceştia în trecere în timpul migraţiunii popoarelor pe teritoriul României. Mărturii incontestabile existente infirmă categoric astfel de afirmaţii. Astfel, documentul denumit **Andreanum,** emis la 1224, şi prin care erau stabilite privilegiile saşilor transilvăneni, menţionează clar că aceştia au fost **vocati** („chemaţi") ca **hospites** („oaspeţi") în această zonă de către regele maghiar Gheza II (1141-1161). Începînd din secolul trecut nimeni nu se mai îndoieşte despre acest adevăr.

Discuţiile asupra teritoriului de unde au emigrat continuă însă şi astăzi. Cea mai răspîndită părere, susţinută în special de o serie de filologi, e aceea că saşii ar fi venit din regiunea rîului Mosela şi din Luxemburg. Concluziile lor se bazează pe studii comparate de limbă, dialectul săsesc asemănîndu-se mult cu acela vorbit azi în statul Luxemburg. Această teorie despre un teritoriu de origine atît de restrîns nu poate fi acceptată, deoarece în decursul a opt secole au avut loc mutaţii lingvistice extrem de mari, atît în zona Luxemburgului cît şi în Transilvania. Se mai adaugă faptul că o serie de caracteristici ale dialectului săsesc se găsesc în toate zonele locuite azi de germani. Fără a nega că o bună parte a coloniştilor saşi au venit din zona Rinului, Moselei şi din teritoriul actualului stat Luxemburg, este de presupus că aceştia provin din teritorii cu o arie mult mai largă. Dealtfel, chiar denumirile de **Flandrenses, Saxones** sub care saşii apar în documentele din sec. XII şi XIII lasă loc ipotezei unor teritorii diferite, mai largi, din care aceştia ar fi emigrat în acea vreme. Mai mult decît atît, printre colonişti s-ar fi aflat atît francezi cît şi belgieni de limbă franceză — **valoni** —, pe care documentele din acea epocă îi denumesc **latini.**

Masa largă a coloniştilor n-a fost, deci, originară din Saxonia **(Sachsen),** ci doar un grup a provenit din această zonă a Germaniei. Probabil că denumirea de

Saxones, care apare documentar în 1206 pentru un grup de coloniști privilegiați, a fost extinsă — prin intermediul limbii latine folosită în cancelariile medievale — asupra tuturor coloniștilor germani din Transilvania, care au primit în felul acesta numele de sași.

Ca fenomen social, emigrarea respectivelor grupuri de sași reprezintă o formă de luptă a maselor asuprite, care încercau, astfel, să evite procesul de iobăgire aflat pe atunci în plină ascensiune în Occident.

Promisiunile regilor maghiari de a-i investi cu anumite privilegii a determinat pe acești coloniști să-și părăsească meleagurile originare și să se așeze în Ungaria și Transilvania. Aici au putut să-și păstreze în bună parte libertatea și să nu fie transformați în iobagi. Totuși, în afara zonelor care beneficiau de privilegiile arătate, au existat și multe sate cu iobagi sași.

Prin introducerea unor metode noi în lucrarea pământului, prin întemeierea de localități, prin dezvoltarea mineritului, meșteșugurilor și a comerțului, sașii au contribuit, alături de populația autohtonă, la dezvoltarea economică și culturală a zonelor în care s-au stabilit.

Șvabii bănățeni

Reprezintă un alt grup de coloniști de limbă germană, așezați în țara noastră. Ei au provenit din Germania de Sud și de Vest, din Palatinat, Hessen, Luxemburg, Trier, Franconia și din alte locuri și s-au stabilit în Banat. Colonizarea lor a avut loc în decursul sec. XVIII după ce, prin Tratatul de la Passarovitz, acest teritoriu trecuse sub stăpînirea austriacă. În 1719 primul guvernator austriac al Banatului, generalul-conte Claudius Florimond Mercy, a primit sarcina să exploateze din plin provincia, să ia măsuri pentru dezvoltarea agriculturii, viticulturii, meșteșugurilor, manufacturilor, comerțului, mineritului. În acest sens, s-a recurs la chemarea unor coloniști germani. Și de data aceasta n-au venit numai germani ci — într-o mică măsură — și italieni, francezi și spanioli.

Colonizarea șvabilor s-a făcut în mai multe etape, începînd cu 1719 și terminînd cu grupul de coloniști veniți în anii 1784-1788. În noua lor patrie, șvabii au fost așezați în comune românești și sîrbești, formînd astfel așezări cu o populație mixtă, ori au întemeiat sate noi.

În Banat șvabii au fost așezați pe domeniile Camerei Imperiale. Pentru folosirea pămîntului noii coloniști trebuiau să presteze dări în natură și bani, să facă robotă și să plătească impozite. Ei erau, astfel, iobagi ai statului (iobagi cameriali). În partea de nord a Mureșului, o serie de așezări șvăbești au fost întemeiate pe domeniile unor familii nobiliare, coloniștii devenind iobagi ai acestor feudali.

În Banat s-au așezat și meseriași și mineri germani, veniți în bună parte din Austria sau din Slovacia (Zips). Astfel, o parte a vechii populații germane a orașului Timișoara, de exemplu, era îndeosebi de origine austriacă, vorbind un dialect asemănător cu cel vienez. În alte localități — Reșița, Steierdorf, Anina, Oravița etc. — au venit mineri germani din Stiria (Austria) și Boemia. Și ei vorbesc alte dialecte decît cel șvăbesc.

Ca și în cazul sașilor, și colonizarea șvabilor a fost reflexul unei forme de luptă a noilor veniți, care și-au părăsit vetrele din Germania, pentru a scăpa de apăsătoarele poveri feudale sau datorită lipsei de pămînt.

Șvabii sătmăreni

Tot la începutul sec. XVII, o serie de familii nobiliare au chemat pe moșiile lor, situate în jurul orașelor Satu Mare și Carei, coloniști germani. Teritoriul lor de emigrare se poate stabili relativ ușor cu ajutorul listelor de colonizare din care rezultă că majoritatea provin din Württemberg, deci din țara șvabilor. Alături de ei au sosit și coloniști din Franconia, din Baden-Dürlach, Mainz, Sankt Gallen (Germania), Austria Superioară și Inferioară, Boemia și chiar din Elveția.

Șvabii Sătmăreni au fost colonizați pe baza unor contracte, care stabileau pentru agricultori suprafața de pămînt și animale de tracțiune, iar pentru meseriași uneltele pe care urmau să le primească pentru a-și putea înjgheba o gospodărie. În primii ani, au fost scutiți de impozite și de dijmele feudale, avînd, totodată, dreptul de a-și alege conducătorii obștii.

Îndată după trecerea anilor zișI „liberi", coloniștii erau obligați să plătească un impozit anual, să dea nobilului zeciuiala și

(Continuare în p. 67)

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI la 80 ani

— Poposiți pe un drum de optzeci de ani, — drumul vieții dumneavoastră —, tovarășe academician. Evenimentele — la care se cuvine alăturată străduința dumneavoastră, participarea activă —, au făcut să trăiți „pe viu“, istoria poporului nostru în secolul XX.

Ce împrejurări, care fapte mai semnificative și ce figuri din iureșul istoriei trăite v-au impresionat în mod deosebit, — ce momente mai reprezentative păstrați în conștiința dumneavoastră ?

— Sînt, de aproape șase decenii, profesor de istorie, sînt obișnuit să pun întrebări. Și iată că acum mă pui în situația de a răspunde eu.

S-o luăm, deci, metodic, pe „firul istoriei...“

Răscoalele țărănești de la 1907 *, cînd intrasem în Liceul Național de la Iași, în care eram deja „inițiat“ în unele dintre scrierile lui Marx și Engels, și alăturat „conspirativ“ lui Constantin Motaș, atunci șeful clasei mele, mai tîrziu militantul socialist, profesorul universitar și savantul biolog de azi — mi-au deschis ochii. Am înțeles că „cei de jos“ știu să gîndească, să lupte pentru dreptatea lor.

Mai apoi, hotărît că **Marea Revoluție Socialistă din Octombrie 1917** din Rusia se înscrie și pentru mine, cercetător istoric obiectiv, drept cel mai de seamă eveniment al secolului, pentru că, în timp ce oricare altă revoluție a dărîmat orînduiri și a așezat altele, cea de la 1917 a promovat în conștiința întregii omeniri principiul **neexploatării omului de către om,** — Eliberarea omului.

---

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 4/1971.

Ades, în lunga mea carieră de cercetător, am analizat probleme, — şi, să-ţi mărturisesc drept, mi-am pus şi eu aceeaşi întrebare pe care mi-ai pus-o acum — şi am convenit, cu fermitate, că, într-adevăr, aici e **miezul şi rodul** celei mai de seamă cuceriri a **Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie.**

Desăvîrşirea unităţii statale a României — împlinirea năzuinţelor de masă, şi autentificarea faptică a unor drepturi istorice ale poporului nostru —, în anul 1918, a fost un alt eveniment deosebit trăit.

A urmat **întemeierea Partidului Comunist Român,** în luna mai 1921, cînd, deşi întemniţat, am fost desemnat raportor la Congresul I, pentru punctul 6 al ordinei de zi : presa şi propaganda. Iată o piatră de hotar pe drumul vieţii mele.

Ei, dar **fierbintea vară 1944** — cu acele porţi spre o lume nouă, pe care le-a deschis poporului nostru actul **Eliberării** de la **23 August 1944,** cucerire mai mult decît istorică, — **epocală,** şi, în sfîrşit, **Republica,** înţeleptul şi magnificul act de la **30 Decembrie 1947,** evenimente care ne-au hărăzit să înţelegem că trăim, ceea ce sîntem astăzi şi ce va fi mîine Neamul nostru.

— Despre dumneavoastră s-ar putea spune, pe bună dreptate, că aţi trăit mai multe vieţi. De-a lungul lor, ce figuri deosebite, dintre oamenii întîlniţi, vi s-au păstrat în minte ?

— Îmi ceri, adică, să-mi fac un inventar, care nu e chiar uşor de întocmit, dat fiindcă e vorba de decenii şi decenii petrecute în universitate, printre muncitori, între zidurile închisorilor şi baionetelor jandarmilor, în faţa procurorilor militari şi înaintea Curţilor Marţiale, cu nopţi şi zile de greva foamei. Ca şi de drumul meu între luptătorii pentru democraţie, pentru dreptate socială. E mai lesne să citeşti istoria, decît să participi la împlinirea ei.

— Totuşi...

— Ei, acest totuşi, mi-l aduce în fruntea tuturor, în ordinea cronologică, în care i-am cunoscut, pe : doctorul **Cristian Racovski,** — militantul comunist, cel cu o foarte puternică gîndire, — pe **Constanţin Stere,** — un om cu argumente de o logică peste care nu se putea trece ! — două temperamente opuse, dăruite progresului istoric — pe scriitorul francez **Henri Barbusse,** pe **Teodor Pavlov,** un mare estetician bulgar din cultura europeană contemporană, pe **Wilhelm Pieck,** germanul care întruchipa puterea de luptă a gînditorului de avangardă, imperturbabil în faţa primejdiei, întotdeauna preocupat de destinul maselor, de soarta poporului său, ca şi de pacea Omenirii.

I-am cunoscut, de asemenea, pe **Paul Vaillant-Couturier** şi pe **Gabriel Péri,** oameni cu totul remarcabili. Ultimul era scund, brunet, vioi, — cu adevărat argint viu. El redacta, atunci, pagina externă a marelui ziar francez **L'Humanité,** — cu un farmec cuceritor de-a binelea, dar încrezător în orice om întîlnit, de o naivitate care cred că l-a costat însăşi viaţa sa. Închipuie-ţi că, neluîndu-şi suficiente măsuri de precauţie, în plină luptă conspirativă, a căzut în mîinile Gestapoului.

Îl reţin de asemenea pe **Romain Rolland,** — cu care am schimbat numeroase gînduri, însă numai prin scrisori —, fidel clasei muncitoare, prieten sincer şi nedezmînţit al proletariatului din România.

...În anul 1935, la Ţebea, sub cerul sub care au oftat, au pătimit şi au năzuit ortacii lui Avram Iancu, fiind mandatar al Blocului Democratic, l-am cunoscut mai îndeaproape pe doctorul **Petru Groza.**

— Parcă ne-am mai cunoscut noi, cîndva ? m-a întrebat el.

— Desigur, dumneata erai atunci ministru, iar eu eram un surghiunit politic. Dar noi, deşi erai ministru, cîntărindu-ţi onestitatea şi omenia, te pusesem chiar martor al apărării.

— Vezi, d-aia, eu nu mai vreau să fiu ministru între capitalişti şi ne întîlnim acum, aici, în convorbiri tăinuite, printre ţăranii care nu se cuvin lăsaţi în obidă. Pentru că locul meu nu e acolo, ci între voi.

O convorbire în exclusivitate pentru MAGAZIN ISTORIC

Spuselor i-au urmat strîngeri de mînă pecetluite de rîsul zgomotos, contaminant, caracteristic voioşiei doctorului Petru Groza, din al cărui guvern, după Eliberare, aveam să fac şi eu parte.

L-am lăsat, anume, cel din urmă, — însă întotdeauna cel dintîi în amintirile mele —, pe acel tînăr de 16 ani, pe care l-am cunoscut în septembrie 1934, la adunarea, pe ţară, a Comitetului Antifascist din România, care s-a ţinut în plină şi crîncenă ilegalitate a Partidului Comunist Român.

Eram unul dintre conducătorii acelei organizaţii, cînd conducerea Partidului ne-a indicat numele unui tînăr muncitor care urma să vorbească din partea tineretului comunist.

— Bine, dar cine e, totuşi, acel tînăr ? am întrebat, nu fără îngrijorare, pentru modul cum va şti să păstreze secretul, — într-o luptă inegală —, un copilandru, încă crud, chiar pentru viaţa de toate zilele, cea nehăituită de copoii Siguranţei.

— Îl vei vedea şi-l vei preţui şi tu, — mi s-a răspuns. E **Nicolae Ceauşescu,** muncitor, o fire ponderată şi totodată neînfricată, — un tînăr inteligent, care vorbeşte cît trebuie şi a dovedit o mare putere de muncă.

— Să-ţi spun drept, dam crezare spuselor conducerii Partidului, — continuă academicianul P. Constantinescu-Iaşi —, dar nu-mi puteam înlătura nici unele îndoieli, pornite din grija pentru soarta acelei adunări şi, de ce oare n-aş destăinui deschis, chiar după trecerea a aproape patru decenii, chiar pentru propria mea apărare ; nu voiam să cad, aşa, cu bună ştiinţă, în mîinile Siguranţei, pentru că mă încred în orice **om** trimis de la Centru...

Şi am întrebat :

— Dar unde l-aţi găsit pe acel tînăr, pe acel luptător în vîrstă de... 16 ani ?

— În cei doi ani de cînd lucrează cu noi, ca activist al U.T.C., şi-a dovedit capacitatea, a vădit calităţi care-l situează printre oamenii de nădejde ai partidului.

...Şi a venit şi ziua adunării care se ţinea în locuinţa lui Scarlat Callimachi, care deşi nu era încă membru de partid, era devotat mişcării.

Un tînăr cu părul negru, cu trupul firav, — un copil cuminte, liniştit şi cuviincios fără să se ploconească în faţa nimănui dintre noi, ditai bărbaţii în toată firea, bătrîni pentru el, profesori universitari —, ni s-a prezentat în calitatea în care a fost trimis.

I s-a dat apoi cuvîntul şi a vorbit cu o hotărîre care pornea din sinceritatea sa, din convingerea justeţei tezei pe care o susţinea, din însuşi crezul său, căruia, se vedea lesne, i se dăruise.

Avîndu-l alături, în prezidiu, pe profesorul Iorgu Iordan, — acesta m-a întrebat „cine-i copilandrul" ? După alte minute, iar m-a înghiontit să-mi apropii urechea de gura lui, şi mi-a mărturisit că-i place „tînărul", ca la sfîrşitul cuvîntării lui Nicolae Ceauşescu să-mi mărturisească, în timp ce-l aplauda, împreună cu restul auditoriului : „Să ştii că a fost bine ales de către cei care l-au trimis aici. Notează-i numele, să-l urmărim cum evoluează".

De cîte ori îl revăd pe secretarul general al Partidului nostru, pe preşedintele Consiliului de Stat al Republicii noastre, ori de cîte ori îi ascult cuvîntul la Marea Adunare Naţională, la congrese, la radio ori la televiziune, un ecran nevăzut decît de mine mi-l readuce în minte pe „copilandrul" care vorbise atunci, în septembrie 1934, în casa lui Scarlat Callimachi. Iar în urechi îmi sună întrebarea de început, urmată de elogiul profesorului Iorgu Iordan.

„Copilandrul" a devenit tînăr, apoi bărbat, azi în plină maturitate ; a trecut prin forja aprigă a luptei şi a închisorii, a suportat molestările şi schingiuirile Siguranţei, a cunoscut duritatea activităţii în crîncenă ilegalitate ca şi asprimea vieţii de pînă la înlăturarea pîclei politico-sociale în care trăia poporul nostru.

Gîndirea sa, puterea sa de muncă, spiritul său de dăruire cauzei poporului român, intuiţia sa politică şi bravura patriotică neînfricată i-au netezit drumul spre cele mai de seamă răspunderi în viaţa politică şi în cea de stat a României contemporane. „Copilandrul" de acum patru decenii este azi secretarul general al Partidului Comunist Român, este azi preşedintele Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România şi comandantul suprem al forţelor armate ale patriei noastre.

O amintire a mea, dar încununată cu laurii împlinirilor istorice, — a încheiat interlocutorul nostru octogenar.

— Ştiu că aveţi la Editura Politică un nou volum în pregătire. Despre ce este exact vorba ?

— E volumul II din **Pagini de luptă** (volumul I reunește scrierile mele dintre anii 1914 și 1936) — o culegere, de astă dată, de articole și scrieri dintre anii 1944 și 1954. Ele oglindesc, în parte, gîndirea, afirmarea și acțiunile mele din perioada indicată. Acest al doilea volum poartă subtitlul **De la democrația populară la socialism.**

— Deci împliniri, năzuințele trăite aievea de luptător de-a lungul unei vieți.

— Desigur, dar să știi că marea împlinire a conștiinței mele este că acum, la optzeci de ani, trăiesc nespusa bucurie să constat că poporul român este un popor fericit, că își realizează idealurile în care a crezut și pentru care a luptat, de veacuri.

„Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie..." începe să fie, într-adevăr, o împlinire obștească pe care o trăim, fiecare, aievea, dincolo de visările profetice, odinioară, ale lui Eminescu...

Și ce poate fi mai prețios pentru un istoric, cu 62 ani de prezență în rîndul luptătorilor pentru socialism, decît să trăiască împlinirile poporului din care a pornit.

Iată ce datorez eu Partidului Comunist Român și Republicii Socialiste România, — a încheiat venerabilul nostru interlocutor, academicianul Petre Constantinescu-Iași, Erou al Muncii Socialiste.

Interviu consemnat de
V. FIROIU

DICȚIONAR ISTORIC: SAȘII, ȘVABII, ȚIPȚERII ȘI LANDLERII

(Urmare din p. 63)

să presteze robota. Numai după achitarea tuturor datoriilor, țăranii șvabi puteau să părăsească moșia. Nu toți erau deci legați de glie, ci doar așa-zișii iobagi contractuali.

Țipțerii

La sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX au fost aduși în Maramureș mineri, meșteșugari și lucrători forestieri germani. Urmașii lor trăiesc și azi în Vișeul de Sus și poartă denumirea de „țipțeri". De fapt nici această denumire nu este întru totul corectă, deoarece coloniștii așezați la Vișeu și împrejurimi, mai ales la Borșa, n-au venit toți din Zips (Slovacia), ci și din Boemia și Austria. Prin urmare, avem de-a face, și în acest caz, cu extinderea numelui unui grup asupra tuturor coloniștilor.

Primii dintre ei au fost originari din Austria (cei veniți între 1773 și 1785), al doilea grup din Bavaria (1784), iar țipțerii propriu-ziși au venit ultimii (1796-1798 și 1812). Ca o dovadă a locurilor de baștină diferite, și azi la Vișeul de Sus se vorbesc două dialecte germane diferite.

Landlerii

Un alt grup de coloniști de limbă germană sînt așa-numiții landleri. După evaluările cercetătorului Alfred Obernberger, autoritățile habsburgice au strămutat prin forță, între anii 1733-1781, vreo 6 000 protestanți din Austria în Transilvania. Oficialitățile vremii, ca și mai tîrziu istoricii burghezi, au acreditat ideea că evacuarea a avut un caracter religios. Documentele epocii menționează însă că presiunea s-a exercitat mai ales împotriva elementelor ostile regimului politic și a săracilor.

Landlerii s-au stabilit în grupuri compacte mai ales la Turnișor, Cristian-Sibiu, Apoldul de Sus, Orăștie, Petrești-Alba, Cisnădie, deci într-o regiune locuită de sași. În primele trei comune, landlerii și-au păstrat pînă în zilele noastre dialectul, portul și obiceiurile. În celelalte localități ei sau amestecat cu sașii.

Țara lui Van Diemen

JAMES MORRIS

Tasmania, numită la început Țara lui Van Diemen (Van Diemen's Land) a fost descoperită în 1642 de olandezul Abel Tasman Ianszoon (1603-1659), care, la 2 iunie 1639, împreună cu Matthew Quast, fusese însărcinat de către Anthoni Van Diemen, guvernatorul general al Indiilor Olandeze de Răsărit (azi Indonezia) să călătorească în nord-vestul Oceanului Pacific. Trebuia rezolvată problema cîtorva „insule cu aur și argint" — după expresia lui Van Diemen — presupuse a se afla în partea oceanului de la est de Japonia.

Tasman a plecat în august 1642 din actuala Djakarta cu două nave : HEEM SKERK **și** ZEEHAEN. **În două săptămîni a atins țărmul sudic al Tasmaniei. A călătorit apoi de-a lungul coastelor insulei, pînă la 1 decembrie 1642, cînd a ancorat în Golful** Frederic Henric, **pe coasta de est.**

Mult timp s-a crezut că Tasmania reprezintă o continuare sud-estică a țărmului australian. În anul 1798, George Bass și Matthew Flinders au trecut strîmtoarea care despărțea continentul de noua insulă. S-a văzut astfel că Tasmania era o insulă separată de Australia prin cei 270 km ai strîmtorii Bass !

Odată făcută această „descoperire", spre insulă s-au îndreptat o sumedenie de europeni. Pînă în secolul XIX, Tasmania a fost vizitată de mai multe expediții franceze și engleze. Anglia îndeosebi manifesta interes în ocuparea definitivă a insulei. După războiul de independență al coloniștilor din America, englezii și-au îndreptat atenția spre Australia. Începînd din 1788, ei au înființat o colonie penală în portul Jackson din Noua Galie de Sud (unde se află acum orașul Sidney). Pentru această colonie, Tasmania era un avanpost convenabil.

În 1802, englezii s-au hotărît să devină stăpînii insulei. Goeleta CUMBERLAND **a ancorat în Strîmtoarea Bass, iar un grup de condamnați englezi, sub escortă militară, au pornit din Noua Galie de Sud spre coasta sudică a Tasmaniei și, pe țărmul estic al rîului Derwent, au pus bazele unei așezări numită Union Jack, porecla familiară a drapelului britanic. Țărmul nordic a fost ocupat de colonelul Paterson, în 1807 ; colonelul Collins a ocupat teritoriul unde a fost amenajat, mai tîrziu, portul Hobart.**

În scurt timp, numărul coloniștilor a început să crească. Începînd cu deceniul trei al sec. XIX, relațiile băștinași-coloniști s-au înrăutățit brusc și, cu sprijinul metropolei, guvernatorii coloniei au exterminat pînă la urmă populația indigenă.

Adina BERCIU

Pe urmele populaţiilor dispărute

Disciplina spînzurătorii şi a măciucii

Ţinut deluros, acoperit cu păduri dese de pini, ferigi, eucalipţi, arbori de cauciuc, Tasmania are un sol bogat şi un climat umed, asemănător cu al Angliei. Pădurile erau cîndva populate de canguri, iar ţărmurile — de raţe sălbatice şi lebede negre.

Problema tasmaniană a apărut o dată cu descoperirea Tasmaniei ca insulă, în 1798, de către navigatorii George Bass şi Matthew Flinders. S-au formulat o serie de teorii în legătură cu originea populaţiei indigene. S-a presupus că tasmanienii veniseră ori din nordul sau centrul Pacificului, ori dinspre coasta răsăriteană a Australiei. Aveau o piele de culoare brună-cărămizie, ochii negri, nasul lat, gura mare şi picioarele deosebit de lungi. Nu erau prea puternici şi nici prea agili. Se aflau în stadiul comunei primitive — erau vînători nomazi, nu aveau locuinţe stabile şi nu construiseră niciodată o aşezare.

Colonizarea europeană a devenit în scurt timp foarte intensă. Pînă în 1820, pe ambele laturi ale insulei se aflau aşezări europene, dintre care două au rămas celebre : Port-Arthur — pe coasta de sud-est şi Maquarie Harbour — pe coasta de vest. Aceasta din urmă cuprindea cea mai severă dintre toate închisorile existente acolo. Înălţată pe un recif aproape de ţărmul insulei, era inaccesibilă de pe ţărm în timpul refluxului. Condamnaţii cei mai recalcitranţi erau trimişi pentru multă vreme sau pentru totdeauna în acest loc teribil. Evadarea din închisoare era practic imposibilă. Din cei 62 condamnaţi care au scăpat totuşi din fortăreaţă, majoritatea au murit de foame, s-au înecat ori au fost mîncaţi de tovarăşii lor aflaţi în imposibilitate de a găsi altă hrană.

Nici în închisoarea de la Port-Arthur condiţiile nu erau mult mai bune. Acolo era întrebuinţată o sinistră tehnică de izolare, atît acustică, cît şi vizuală. De exemplu, paznicii erau încălţaţi cu papuci de pîslă, iar în timpul slujbei religioase prizonierii purtau măşti, pentru a nu se putea vedea reciproc. Şi de aici se evada

Tasmanienii — vînători nomazi, fără locuinţă şi aşezări stabile

greu. Temnița era păzită cu străşnicie de santinele care se schimbau des şi de un sistem ingenios de semafoare, fapt la care se mai adăuga completa izolare a fortăreței de restul lumii.

Astfel, societatea coloniştilor din Tasmania era împărțită în două : de o parte se aflau autoritățile, de cealaltă parte — delincvenții.

La scurt timp după sosirea europenilor pe insulă, coloniştii au intrat în contact cu indigenii din pădurile Tasmaniei. De existența lor se ştia. Cînd Tasman, în 1642, a păşit pe pămîntul insulei, a văzut o luntre a indigenilor, din care se auzeau „sunete umane" însoțite de lovituri de gong.

A urmat o întîlnire mai directă, un secol mai tîrziu, cînd navigatorul francez Marion du Fresne, ancorînd în estuarul rîului Derwent, a fost întîmpinat de tasmanieni cu pietre şi lănci. Le-a răspuns cu focuri de puşcă, omorînd un băştinaş şi rănind mai mulți alții. Restul s-au retras în păduri.

În 1802, francezii din expediția condusă de Nicholas Baudin se pare că s-au înțeles cu băştinaşii. Aceştia i-au primit cu „strigăte de bucurie" şi le-au împrospătat proviziile. Tasmanienii au apărut atunci navigatorilor ca un popor timid, ospitalier, sentimental. „Această încredere a populației în noi — scrie François Péron, unul din participanții la expediție — aceste dovezi de bunătate pe care ei nu au încetat să le manifeste față de noi, francheța comportării lor, toate au concurat să trezească în noi sentimentele cele mai delicate."

Dar cînd europenii s-au aşezat stabil în Tasmania, relațiile cu băştinaşii s-au schimbat repede. Aproape de la început, tasmanienii au fost socotiți dușmani.

Cîțiva ani mai tîrziu, într-o zi de vară, coloniştii priveau împrejurimile de la Risdan Cove cînd, deodată, au observat un grup mare de băştinaşi înaintînd în semicerc dinspre pădure. Care le erau intențiile, nu vom şti niciodată. Cert este că europenii au deschis focul asupra lor. Au căzut morți şi răniți. A fost începutul unor mari masacre.

A urmat alungarea băştinaşilor de pe terenurile de vînătoare, folosirea lor ca sclavi la muncile cele mai grele, vînarea lor ca o distracție. Treptat, s-a stabilit în raporturile cu indigenii disciplina spînzurătorii şi a măciucii. Reacția tasmanienilor nu s-a lăsat aşteptată : fermele erau arse, fermierii omoriți, vitele împrăştiate sau ucise.

În fața acestei situații, s-a încercat „îndulcirea" relațiilor. În preajma lui 1830, guvernatorul Sorell a interzis, sub amenințarea sancțiunilor, orice tratament brutal aplicat populației insulei. A fost încurajată, deasemenea, orice măsură care ar fi putut duce la „conciliere".

Oficiul colonial din Londra s-a îngrijorat şi a trimis o comisie de cercetare, care a trebuit să raporteze situația de fapt : abuzurile şi excesele europenilor în Tasmania.

„Linia neagră"

Şi totuşi, în 1830, s-a hotărît aplicarea tacticii nu odată folosită de colonişti : tasmanienii să fie îndepărtați din locurile lor şi împinşi, kilometru cu kilometru, către o linie nedeterminată, spre extremitățile insulei, unde trebuiau grupați în rezervații. Colonelul George Arthur, guvernatorul insulei la acea dată, şi-a asumat comanda acestei acțiuni, care a stabilit aşanumita „Linie neagră" a populației băştinaşe.

Acțiunea s-a bazat pe cele mai stricte „principii militare". A fost proclamată legea marțială contra băştinaşilor şi s-a alcătuit o armată de voluntari. S-a apelat la toate fermele să trimită cîte un om în formațiuni. În total, au fost înrolați 2 500 soldați. Mulți dintre ei erau obişnuiți cu „vînătoarea" de tasmanieni. S-au făcut rechiziții de muniții, hrană, îmbrăcăminte şi s-au procurat 300 perechi de cătuşe.

Autoritățile coloniale au anunțat că această acțiune nu era o problemă oarecare, ci una din cele mai importante — erau în joc viața şi proprietatea europenilor.

Dar pregătirile s-au dovedit, pînă la urmă, inutile, căci nimic nu a mers aşa cum se prevăzuse. Condițiile climaterice erau greu de suportat ; ploua la nesfîrşit, hainele soldaților erau ude, hrana — insuficientă, iar armamentul — de proastă calitate.

Totuşi, după şapte săptămîni, s-a stabilit „Linia neagră", ajungîndu-se în sudul insulei, la Istmul Eaglehawk. Coloniştii se aşteptau să găsească sute de refugiați,

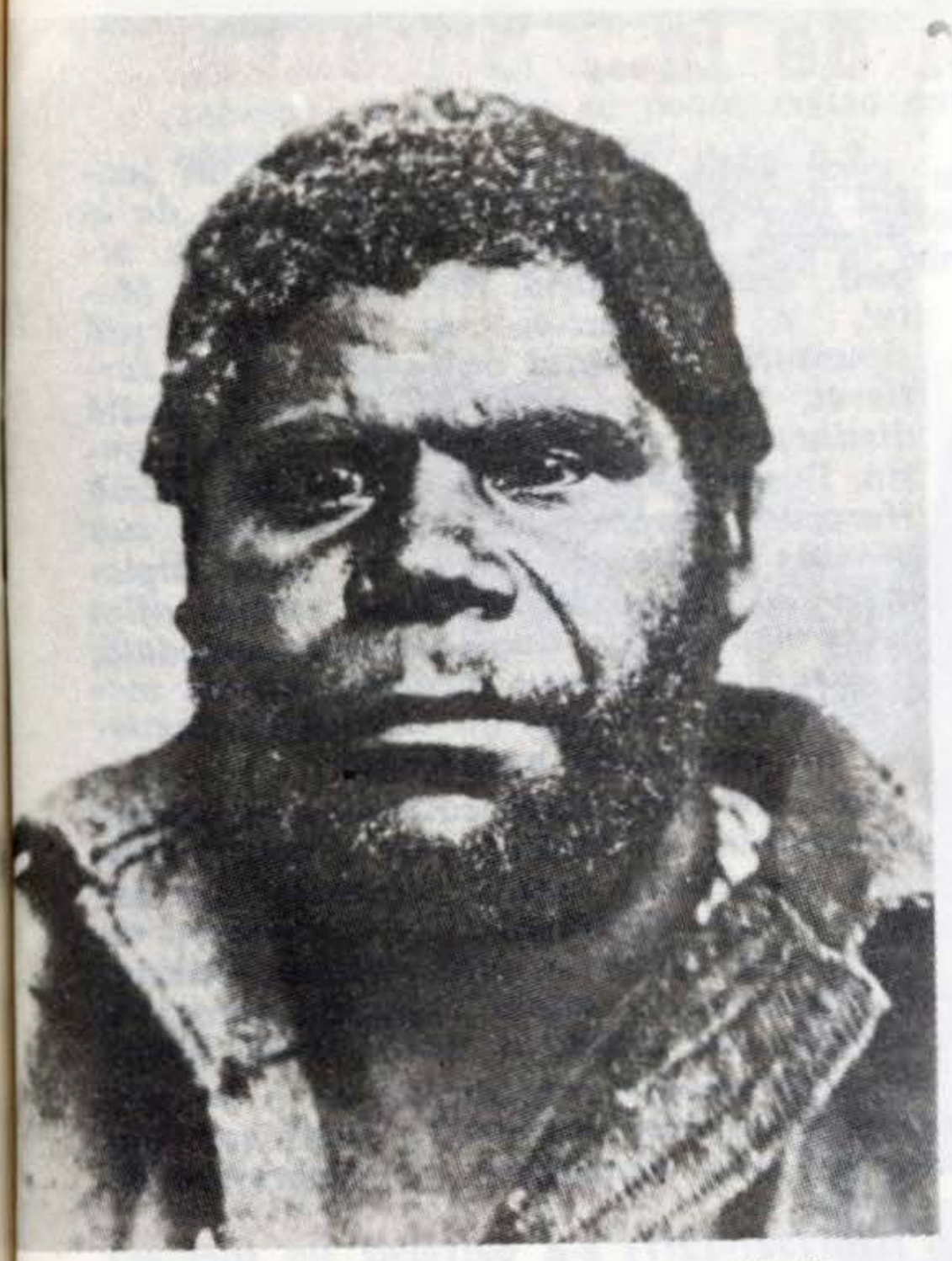

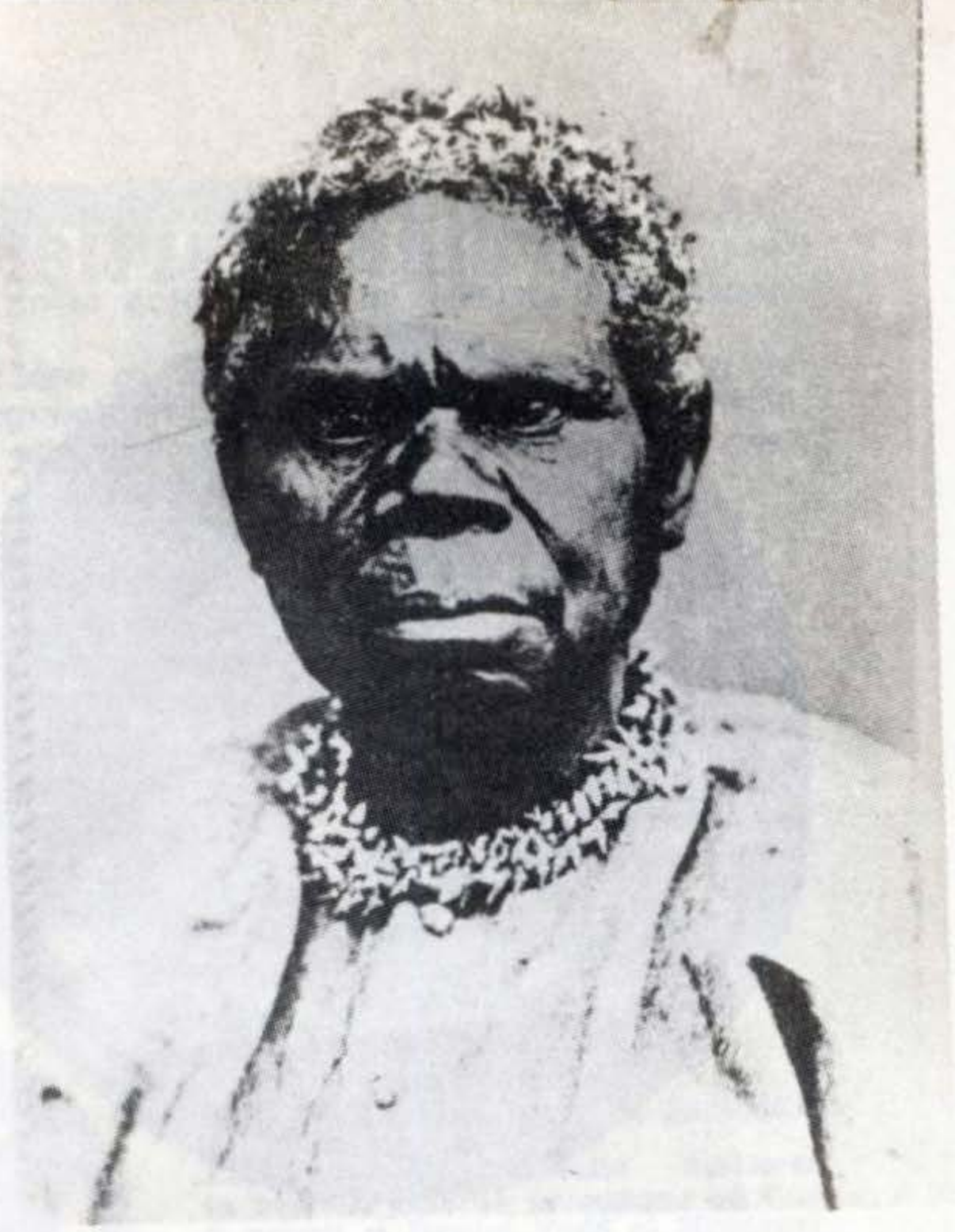

Doi dintre ultimii reprezentanți ai rasei tasmaniene imortalizați de aparatul fotografic

pe care să-i închidă în rezervații. Dar nu era nimeni acolo : tasmanienii scăpaseră de hăituirea coloniștilor.

Cînd ofițerii au făcut bilanțul campaniei lor, au constatat că au fost omorîți patru soldați englezi și prinși doi tasmanieni, din care unul a fugit curînd. Așadar, campania „Liniei negre" eșuase.

Totuși, acțiunile nu s-au oprit aici. Exterminarea tasmanienilor a fost ulterior „organizată" cu abilitate de George Augustus Robinson, colonist de origine engleză, emigrat în Tasmania. În cursul peregrinărilor sale prin insulă, a învățat dialectul tasmanian, intrînd pînă la urmă în serviciul autorităților locale, ca intermediar între băștinași și administrație. De aceea era supranumit „conciliatorul".

Acesta a fost omul către care s-a orientat guvernul local după eșecul „Liniei negre". Acceptînd misiunea, Robinson și-a asumat răspunderea să urmărească pe toți tasmanienii care supraviețuiseră campaniilor anterioare de exterminare. Timp de cinci ani, s-a plimbat de-a lungul coastei tasmaniene, în barcă sau pe jos, însoțit de o bandă de ajutoare — coloniști și chiar unii băștinași recrutați de el. Datorită lui, în 1832 au fost prinși 63 băștinași, 42 în 1833 și 28 în 1834, reușindu-se, pînă la urmă, ca întreaga populație tasmaniană să fie pusă sub „protecția" autorităților.

Ultimul domiciliu

Robinson a hotărît ca ultimul domiciliu al indigenilor să fie Insula Flinders, din Strîmtoarea Bass. În 1832 au plecat primii deportați.

Bîntuită de furtuni violente, de ploi reci și pătrunzătoare, insula nu era un loc

(Continuare în p. 73)

„Concilierea" și efectele ei

Ordinul Jartierei de la... Suceava

S-a găsit, în vara anului 1967, în şanţul de apărare al Cetăţii de Scaun de la Suceava, o medalie englezească de argint. Descoperitorul, dr. Mircea D. Matei, a atribuit-o, cu o desăvîrşită siguranţă, ilustrului ordin britanic al Jartierei. După părerea sa, această înaltă distincţie ar fi putut aparţine nu mai puţin ilustrului impostor voievodal Iacob Heraclid Despot, cunoscut îndeobşte sub numele de Despot Vodă, ori „unui diplomat sau comandant militar străin, aflat aci în misiune pe lîngă Curtea voievodală, şi care va fi pierdut medalia într-un mediu în care importanţa Ordinului Jartierei era mai puţin cunoscută".

La scurt timp după comunicarea acestei descoperiri, am arătat, într-o notă publicată în revista ieşană Cronica, *din ianuarie 1968, că medalia de la Suceava nu reprezintă cîtuşi de puţin insigna Ordinului Jartierei, ci* stema regatului medieval britanic. *De altfel, şi astăzi încă, stema Marii Britanii e înconjurată de o jartieră pe care sînt înscrise celebrele cuvinte ale fondatorului ordinului :* Honi soit qui mal y pense. *Semnificaţia acestor cuvinte ne este dezvăluită de împrejurările creării ordinului.*

Într-o zi, la curtea regelui Eduard III (1327-1377) s-a petrecut un incident neplăcut : jartiera unei doamne s-a desfăcut şi a căzut pe pardoseală ; regele însuşi a ridicat-o şi a înapoiat-o posesoarei. Dar gestul acesta cavaleresc a stîrnit zîmbete şi şoapte ironice în rîndurile curtenilor, şi, pentru a le pune capăt, suveranul a strigat : Honi soit qui mal y pense ! *(„Să fie blestemat cine gîndeşte rău despre asta !"), adăugînd că va face din jartiera aceea buclucaşă o distincţie cu care se vor mîndri toate capetele încoronate ale lumii şi pe care marii nobili ai regatului o vor dori ca pe cea mai mare onoare.*

Eduard III şi-a ţinut promisiunea şi a înfiinţat Ordinul Jartierei, *avînd ca deviză fraza rostită cu cîtva timp în urmă şi destinat exclusiv suveranilor străini şi marii nobilimi britanice.*

Întrucît în Muzeul din Suceava medalia găsită în 1967 figurează, în continuare, drept... Ordinul Jartierei acordat lui ... Despot Vodă (1560-1563) de către regina Elisabeta I (1558-1603), considerăm oportună o revenire, cu un plus de argumente, în speranţa că cei în drept vor opera cuvenita rectificare.

Presupusa insignă a Jartierei are următoarea stemă : un scut scartelat, cu cîte trei flori de crin în cartierele 1 şi 4 şi cîte trei leoparzi în cartierele 2 şi 3. Aceasta este — o repetăm —* stema englezească din sec. XIV-XVI. *Florile de crin — de aur pe fond albastru — reprezintă stema Capeţienilor şi a Franţei medievale, iar leoparzii — tot de aur, dar pe fond roşu — reprezintă vechea stemă a dinastiei Plantageneţilor şi a regatului britanic. Cînd regele Eduard III — a cărui mamă era fiica regelui Filip cel Frumos al Franţei — şi-a afirmat pretenţiile asupra coroanei franceze, declanşînd Războiul de 100 de ani (1337-1453), blazoanele celor două regate au fost reunite tocmai pentru a marca aceste pretenţii. Noua stemă s-a menţinut nealterată şi în vremea dinastiei Tudorilor (1485-1603), modificîndu-se abia sub domnia lui Iacob I Stuart, prin introducerea stemelor Scoţiei şi Irlandei. După alte modificări, impuse de schimbările dinastice, s-a ajuns la actuala stemă, care nu mai păstrează crinii capeţieni, ci doar leoparzii de aur, în cartierele 1 şi 4.*

Dar niciodată stema regatului britanic nu a figurat pe insigna Ordinului Jartierei : *ne-o dovedesc nenumăratele reprezentări ale acestui ordin, aflate, cele mai multe, pe portrete, începînd chiar din sec. XIV ; în toate,* insigna reprezintă pe Sfîntul Gheorghe omorînd balaurul. *Într-o reproducere a colanului Ordinului Jartierei acordat regelui Frederic II al Danemarcei (1559-1588) de către regina Eli-*

* Pentru terminologia heraldică, vezi *Magazin istoric*, nr. 5/1972.

sabeta I a Angliei se poate vedea cum arăta acest ordin în vremea cînd Despot obținuse tronul Moldovei.

Medalia de la Suceava, însă, mai are și două inițiale marginale, E *și* R, *interpretate drept* Eduardus Rex, *adică numele fondatorului Jartierei. In realitate, e vorba de regina Elisabeta, pe al cărei portret stema britanică e însoțită de ace-*

In p. 72 : *medalia găsită la Suceava...*

...și colanul Ordinului Jartierei în vremea cînd se presupune că l-ar fi primit și Despot Vodă al Moldovei (după : Palle Lauring, A. History of The Kingdom of Denmark, Copenhaga, 1968)

leași inițiale. Cum obiectul a fost găsit într-un strat de pămînt „a cărui datare în sec. XVI nu ridică — după opinia descoperitorului — nici un semn de întrebare", e de presupus că avem de-a face cu o medalie destinată a fi fixată pe un obiect de lemn — de pildă o lădiță de voiaj a unui călător sau diplomat englez din vremea Elisabetei I. Aceasta cu atît mai mult cu cît medalia în discuție are reversul complet neprelucrat, iar găurile marginale sînt asimetrice, ceea ce dovedește că niciodată nu a fost purtată pe piept, atîrnînd de un colan, ca decorație.

Propunem din nou, ca și acum aproape cinci ani, să se trimită la British Museum *o fotografie a medaliei, pentru a se afla adevărata ei semnificație.*

Ștefan S. GOROVEI

TARA LUI VAN DIEMEN

(Urmare din p. 71)

ospitalier. Tasmanienii deportați au fost îngrămădiți pe țărmul de sud-vest. Așezarea, care avea să ia numele Wybalenna, avea ziduri groase și înalte, o capelă și un cimitir. Aici au fost trimiși să-și sfîrșească zilele aproximativ 200 tasmanieni. Curînd s-au ivit interdicțiile — nu aveau voie să pribegească dincolo de limitele pădurii și de țărmul mării — și a început o sinistră mascaradă : Robinson i-a îmbrăcat cu haine europene și a căutat să-i convertească la creștinism. Au fost puse în circulație monede de aramă cu efigia „F.I." — Flinders Island. Băștinașii aveau și un tîrg săptămînal, unde vindeau și cumpărau ceai, undițe, produse ceramice.

Nu au supraviețuit, însă, multă vreme în Insula Flinders. În 1842, mai erau în viață doar 44 tasmanieni. Administrația locală s-a hotărît să abandoneze Wybalenna. Cei rămași au fost îmbarcați și duși înapoi în Tasmania, ca să moară acolo. Recunoscînd în ei pe ultimii reprezentanți ai rasei, antropologii veneau să-i studieze, le analizau craniile, corpul.

În 1855, mai trăiau doar 16 ; apoi toată rasa tasmaniană s-a stins.

Zîmbete din cronic

Vigilenţă

Cicero spunea despre Cannius Revilius, care fusese consul doar o singură zi: „Am avut un consul atît de vigilent încît n-a dormit nici o noapte în timpul consulatului său".

Motivul

Istoricului francez Jacques Amyot (1513-1543) i s-a propus să scrie o istorie a regilor Franţei.

— Sînt prea ataşat de stăpînii mei — a răspuns el — pentru a da publicităţii faptele lor.

Studiu

Despre Talleyrand s-a spus:

„A ajuns să dispreţuiască oamenii numai după ce s-a studiat amănunţit pe sine..."

Licenţă poetică

Un poet de la Curtea regelui Franţei, Carol X (1757-1836), se căsătorise la o vîrstă foarte înaintată — 78 ani — cu o tînără. Arătîndu-şi surprinderea, regele îl întreabă cum de putuse întreprinde un asemenea pas. La care poetul îi răspunse:

— Sire, e o licenţă poetică!

Indiciu sigur

Raymond Poincaré, preşedintele Republicii Franceze (1913-1920) era cunoscut ca fiind foarte distrat. Odată, pe stradă, a observat că i s-a furat portmoneul. Reclamînd unui poliţist, acesta îi ceru semnalmentele hoţului.

— Avea un costum în dungi, pantofi negri....

— Altceva?

— Mustăcioară...

— Ceva mai distinctiv...

— A, da. Într-unul din buzunare avea portmoneul meu...

Aniversare

Istoricul Auguste Mariette (1821-1881) avea — nu rareori — discuţii cu soţia. La cîteva zile după o asemenea ceartă, ea îi spuse:

— Săptămîna viitoare se împlinesc 25 ani de cînd ne-am căsătorit. Ar trebui să organizăm o mică petrecere.

— Nu, draga mea. Mai bine să mai aşteptăm cinci ani şi sărbătorim războiul de 30 de ani.

Silueta

În 1757, Ludovic XV l-a însărcinat pe **Etienne Silhouette** să scoată Franţa din marasmul economic în care se cufunda tot mai adînc. Începutul a fost promiţător, mai ales cînd noul ministru de Finanţe a redus simţitor indemnizaţiile plătite de stat. Această măsură s-a dovedit, însă, firească, insuficientă. Atunci, Silhouette, l-a convins pe rege să ordone topirea unei mari părţi a tacîmurilor de aur ale palatului şi transformarea lor în monezi. A instituit, totodată, impozite foarte mari asupra nobililor, burghezilor, breslelor şi a ordonat severe economii, ceea ce i-a adus atît adversitatea Parlamentului, cît şi a multora dintre cei direct afectaţi. A mai fost învinuit că, dezvăluind starea jalnică a vistieriei, a compromis creditul Franţei pe piaţa internă, ca şi pe cea externă.

După numai opt luni, demnitarul a fost revocat din postul său. Între timp, însă, numeroşii săi duşmani îi desenaseră silueta pe ziduri, vrînd să arate că politica sa era inconsistentă şi tenebroasă.

Aşa s-a încetăţenit termenul „siluetă" în limba franceză, de unde a fost preluat şi în limba română.

În braţele lui Morfeu

Numit ministru de Interne în 1906, Clemenceau a vrut să vadă, încă din primele zile, cum lucrează funcţionarii săi. Urmat de şeful de cabinet, a intrat în primul birou. Nimeni! În al doilea, la fel. În sfîrşit, în biroul următor, a dat peste un funcţionar care dormea. Şeful de cabinet a vrut să-l trezească, dar Clemenceau a replicat:

— Nu-l deştepta! Să nu plece şi el...

Nedumerire

Benjamin Franklin se plimba odată prin cimitirul oraşului Baltimore. Atenţia îi fu atrasă de un monument funerar impunător pe care scria: „Richard Hope, politician şi om de onoare"

Franklin se opri cîteva clipe, apoi îşi reluă plimbarea meditînd cu glas tare: „Oare atît de puţin loc să existe în acest cimitir încît să fie nevoie să se îngroape doi oameni în acelaşi loc?"

OPERAȚIA „TYPICAL“

F. W. D. DEAKIN

Un mic grup englez de recunoaștere, în frunte cu F.W.D. Deakin, este parașutat, în mai 1943, de către Comandamentul forțelor britanice din Orientul Mijlociu, pe lîngă forțele de partizani iugoslave din Muntenegru, conduse de Tito. Împreună cu o mare parte a armatei, englezii reușesc să iasă din încercuirea forțelor naziste, în timp ce ținutul din care au plecat este supus unor cumplite acțiuni de „curățire“ de către germani. Încheiem în acest număr publicarea fragmentelor din cartea lui Deakin Meterezele muntelui. *

Portretul omului pe lîngă care eram atașați a început să mi se contureze în minte încă din primele momente de contact personal. La întîia noastră întîlnire, care a avut loc în apropierea Lacului Negru, în seara de 28 mai, Tito mi-a făcut impresia unei personalități calme, cu o judecată sigură și cu multă stăpînire de sine. Un om obișnuit să-și impună autoritatea prin cuvinte sau gesturi puține, bucurîndu-se de respect și ascultare din partea celor din jur.

Trăsăturile feței lui erau hotărîte, dar nu dure ; ochii, puțin cenușii și scrutători, mișcările socotite și reținute. Timbrul vocii era calm și uniform în toate împrejurările. Nu părea tulburat de agitația deplasărilor noastre continue și dădea, în mod conștient, importanță aspectului său exterior, îngrijit, chiar elegant, de aceea întotdeauna plăcut. Avea mîini delicate și nervoase. Era limpede că îi plăceau discuțiile spontane și în contradictoriu. Nu i-am pus niciodată întrebări personale directe, dar uneori vorbea despre trecutul său și adesea convorbirile noastre depășeau aspectele curente ale treburilor zilnice, mai ales în timpul meselor în case țărănești sau sub vreun copac.

Oameni din preajma lui Tito

Pe Moșa Pijade l-am întîlnit încă din primele zile, cînd misiunea noastră se afla adăpostită în aceeași peșteră unde se afla Tito și comandamentul său, la sud de satul Mratinje. Era înainte de trecerea

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 9 și 10/1972.

Pivei. Şedeam printre tufişurile de la intrarea adăpostului şi prima noastră convorbire s-a referit la natura răscoalei din Muntenegru, din iulie 1941. Discuţia a spulberat o parte din ignoranţa noastră şi a fost urmată de multe altele.

Vorbea curgător franceza, în fraze scurte.

Studiase pictura la München şi la Paris, înainte de primul război mondial, fiind un artist de mare talent. În 1919, se apucase de jurnalism şi apoi intrase în partidul comunist, înfiinţat în anul următor. A fost redactorul primului ziar al partidului şi al multor manifeste, iar în perioada cînd partidul a fost interzis prin lege, după 1921, a condus presa ilegală. A fost arestat în 1925 şi condamnat la doisprezece ani închisoare grea. În 1930, în temniţa de la Lepoglava, l-a întîlnit pentru prima oară pe Tito. Pijade a devenit profesorul „şcolii din închisoare". Tradusese **Capitalul** lui Marx în sîrbocroată, — la Sremska Mitrovica — şi, în calitate de principal ziarist al partidului, cunoştea bine literatura comunistă.

Ivo Lola Ribar avea douăzeci şi şapte de ani în vremea celei de-a cincea ofensive. Era un reprezentant de seamă al noii generaţii de tineri comunişti şi fusese ales secretar al Comitetului Central al Tineretului Comunist în 1939. În anul următor devenise membru în Biroul Politic al Partidului Comunist din Iugoslavia.

Era croat şi fiul mai mare al lui Ivan Ribar, avocat şi om politic din Zagreb, care fusese preşedintele Parlamentului iugoslav după 1919. Printr-o ironie a soartei, tatăl fusese răspunzător de adoptarea legii prin care fusese interzis partidul comunist proaspăt înfiinţat, dar mai tîrziu, sub influenţa lui Lola, se alăturase lui Tito şi devenise preşedintele primei Vece Populare Antifasciste de Eliberare a Iugoslaviei, constituită la Bihaci în Bosnia de Vest, în noiembrie 1942.

Lola era un tînăr negricios, în permanentă mişcare, lat în spate, cu un păr des şi vîlvoi. Avea o inteligenţă lucidă şi multă experienţă pentru vîrsta lui. Reprezentase studenţimea din Belgrad la Congresul mondial al tineretului, organizat la Paris în 1937 şi îşi crease legături internaţionale. Îi plăceau discuţiile, înţelegînd repede argumentul adversarului, dar era de neclintit în convingerile sale. Toleranţa faţă de alţii nu era principala sa trăsătură de caracter, dar rigiditatea, sigură de sine, a concepţiilor lui, era îndulcită de farmecul personalităţii sale.

Avea nervi şi voinţă de fier şi a supravieţuit cu seninătate unor misiuni primejdioase, în special pe lîngă celulele şi comitetul de partid ilegale din Zagrebul ocupat.

Îmi inspira respect şi afecţiune. Părea probabil că avea să devină unul din conducătorii noii Iugoslavii. Soarta însă a făcut să fie doborît la cîţiva paşi de mine, în noiembrie 1943 *.

O experienţă fără precedent

Grupul operaţional principal din luptele de la Sutjeska a constituit forţa militară centrală a mişcării de partizani şi, împreună cu alte divizii şi brigăzi angrenate în această acţiune, reprezenta un efectiv de aproximativ douăzeci de mii de combatanţi, la dispoziţia comandamentului suprem.

Caracteristica esenţială a acestor formaţiuni militare era mobilitatea şi capacitatea lor de a lupta ca unităţi independente, fără să aştepte ordine de sus.

În timpul celor trei luni scurse între evenimentele de pe Sutjeska şi şederea noastră la Jaiţe, mi-am putut forma, prin observaţii, discuţii întîmplătoare şi relaţii personale, o idee despre efectivele formaţiilor militare ale partizanilor şi organizarea lor. Denumirea unităţilor — corp, divizie, brigadă şi batalion — erau înşelă-

* Ivo Lola Ribar a fost ucis într-un bombardament aerian, în momentul cînd trebuia să plece, ca şef al delegaţiei iugoslave, pentru tratative la Cartierul general anglo-american din Italia — *n.r.*

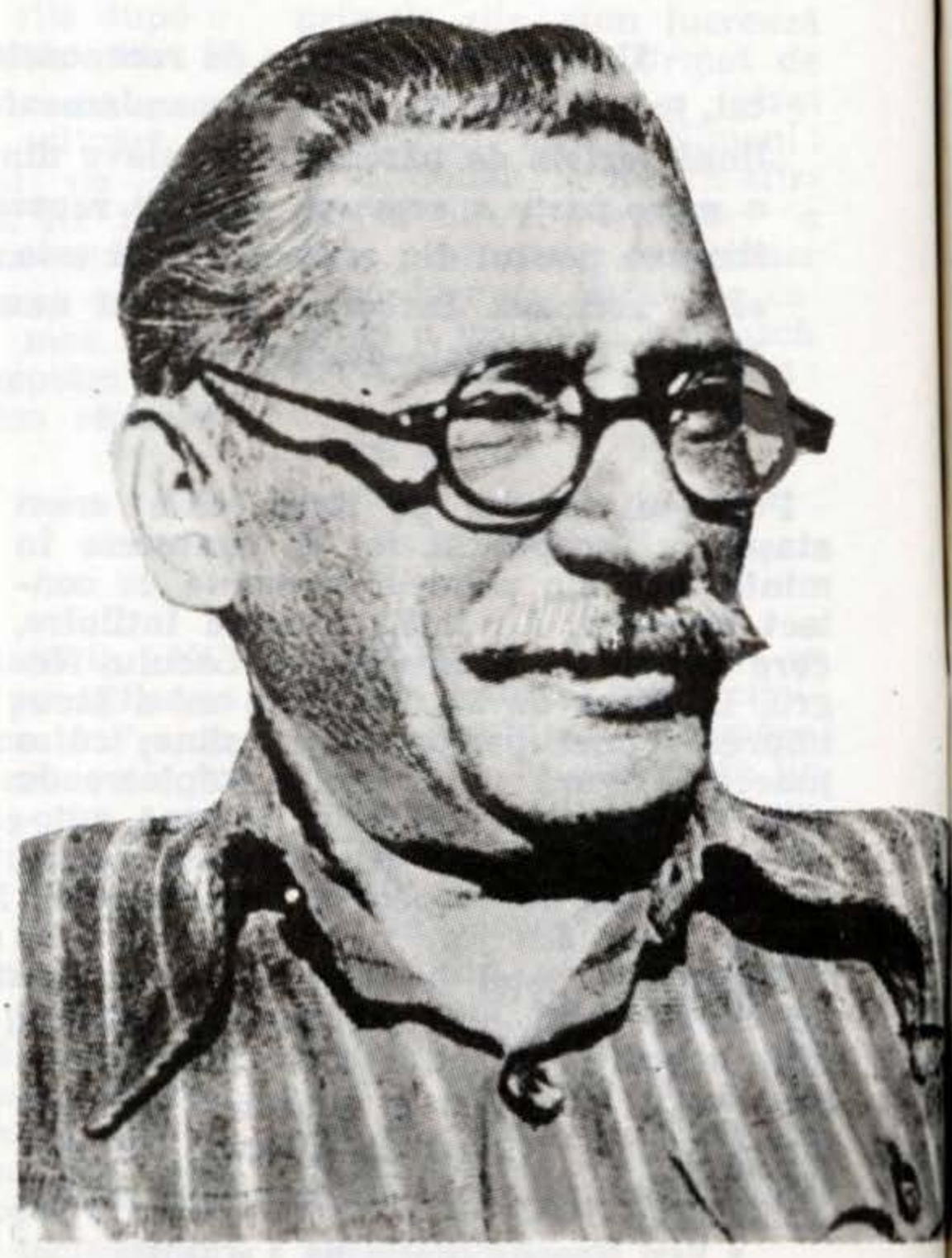

toare şi puteau da, la început, impresia greşită a unei armate regulate convenţionale. Armata Populară de Eliberare Naţională, cum fusese denumită acum, îmbina însă, într-o formă unică, caracteristicile formaţiunilor „regulate" şi ale celor de „guerilă".

De la bun început, fusese în intenţia conducerii comuniste să provoace o insurecţie generală militară în întreaga Iugoslavie, antrenînd toate elementele naţionale şi regionale, indiferent de naţionalitate sau credinţă, împotriva ocupantului. Aceasta necesita crearea unei organizaţii militare, strict controlate de partid, la toate nivelele, adînc înrădăcinată în diferitele regiuni ale ţării, în strînsă colaborare cu populaţia. Se pregătea o luptă pe plan militar împotriva ocupantului şi, simultan, o luptă pentru cîştigarea conştiinţei maselor — ceea ce, ţinînd seama de structura şi economia Iugoslaviei, însemna mai ales a ţărănimii.

La sfîrşitul verii anului 1941, în diferite momente, în raport cu condiţiile regionale, în întreaga Iugoslavie, dezmembrată şi ocupată de inamic, au apărut grupuri de luptă, într-o mare varietate de forme tradiţionale. Condiţiile răscoalei variau de la o regiune la alta şi, la sfîrşitul anului 1941, în special în Serbia, Muntenegru, Bosnia şi Herţegovina, se declanşaseră insurecţii împotriva forţelor de ocupaţie ale Axei şi ale noilor lor acoliţi — Ante Pavelici în aşa-zisul „stat independent croat" şi, mai tîrziu, generalul Milan Nedici — într-un stat sîrb ciuntit.

Insurecţia crease structuri militare variate şi, după zdrobirea răscoalei din Serbia, lui Tito i-a revenit sarcina formidabilă de a suda elementele răzleţe din Rezistenţă, de a le impune o organizare militară cît de cît adecvată, şi, totodată, de a grăbi procesul instaurării controlului partidului comunist în teritoriile răsculate.

Sarcina partidului, de a asigura o pregătire militară elementară, pe o bază regională, a revenit în primul rînd unor delegaţi mobili ai comandamentului suprem, al cărui control direct a putut fi extins doar cu greu şi treptat.

Întreaga organizaţie a partizanilor avea să se bazeze pe formaţiunile locale, denumite **odrede** („detaşamente"), cu rădăcinile lor la sate, şi pe **brigăzile proletare mobile**, care au constituit formele cele mai originale de organizare militară. Unităţile acestea s-au format în mod spontan, grupîndu-se cîteodată în jurul unui nucleu local comunist, iar alteori fiind alcătuite de la început din membri de partid. Ele au reprezentat sursa principală pentru recrutarea partizanilor şi structura lor a rămas întotdeauna flexibilă. În partid, existau cadre eficiente, dar puţin numeroase, de membri care luptaseră în războiul ci-

Moşa Pijade şi Ivo Lola Ribar, doi dintre comuniştii aflaţi în fruntea partizanilor iugoslavi

vil spaniol în rîndul trupelor republicane şi ele formau un valoros nucleu de comandanţi. Partidul mai avusese şi unii membri în fosta armată regală iugoslavă — unde activaseră în ilegalitate. Şi aceştia au fost de mare folos.

Tito şi comandanţii săi au ajuns să elaboreze o concepţie a războiului de partizani diferită de experienţa din trecut. Pentru iugoslavi, unităţile de partizani nu erau doar o armă auxiliară a unei armate regulate, destinată să execute anumite misiuni în spatele liniilor inamice ; ele constituiau însăşi **armata,** organizată în formaţiuni mobile şi unităţi de apărare teritorială, care laolaltă întruchipau moralul şi ideologia unui război revoluţionar. Era o experienţă fără precedent.

Comunicare stranie

În seara de 8 septembrie 1943, operatorii radio ai Comandamentului de partizani instalaţi în fortăreaţă *, ca şi cei ai misiunii britanice, au recepţionat emisiuni de radio anunţînd capitularea italienilor în faţa forţelor anglo-americane din Italia. Raportul de forţe în Mediterana şi în Balcani era astfel complet schimbat. Prima reacţie la Jaiţe a fost de bucurie, la gîndul că victoria aceasta decisivă avea să aibă efecte imediate şi considerabile asupra întregii situaţii a războiului din Iugoslavia.

Un mesaj al comandamentului britanic din Mediterana, recepţionat de noi în orele următoare, ne cerea să-l informăm pe Tito că şeful misiunii britanice avea instrucţiuni să ducă tratative de armistiţiu cu cei mai apropiaţi comandanţi italieni, să dezarmeze diviziile italiene din împrejurimi şi să preia comanda acţiunii. Această stranie comunicare părea că pleacă de la presupunerea că misiunea britanică de pe lîngă comandamentul lui Tito s-ar fi aflat cumva în fruntea unor unităţi active de gherilă.

Am cerut să fiu primit de Tito, ca să-i aduc la cunoştinţă instrucţiunile primite.

Tito a relatat astfel această întrevedere :

„Măsura în care Occidentul ignora mişcarea noastră de eliberare reiese din următorul episod. O misiune militară aliată sosise la comandamentul suprem în timpul celei de-a cincea ofensive germane. Într-o zi, în localitatea Jaiţe, în perioada capitulării italienilor, şeful acestei misiuni a venit la mine şi mi-a arătat o telegramă primită de la superiorii săi, în care i se cerea

* La Jaite.

Echipa de operatori radio ai lui Tito, în iunie 1943

să dezarmeze și să preia armamentul tuturor unităților italiene.

Cînd a remarcat că privesc cu ironie cererea de a preda aliaților tot materialul de război capturat, a ridicat glasul și a declarat, pe un ton oficial, că cererea trebuia luată în serios. L-am întrebat cum avea de gînd să dezarmeze diviziile italiene și să plece din Jaițe în Dalmația, traversînd o zonă întinsă și greu de străbătut, atrăgîndu-i atenția că germanii vor ajunge acolo înaintea lui. N-a știut ce să-mi răspundă, dar a întrebat dacă poate pleca imediat în Dalmația și desigur că n-am avut nimic de obiectat. I-am spus doar că, în primul rînd, **noi** vom dezarma unitățile italiene și, în al doilea rînd, că orice armament și muniții capturate de la unitățile și diviziile italiene ne aparțin **nouă,** deoarece au fost folosite în țara noastră și împotriva noastră. Nu aveam dreptul să le predăm absolut nimănui."

Am toate motivele să-mi amintesc de această întrevedere. Împrejurarea părea să arate cît de puțin izbutise misiunea noastră, de la data sosirii sale, în aprilie 1943, și pînă atunci, să lămurească pe superiorii noștri britanici asupra realității situației din teritoriile ocupate de partizani. Nu se pusese niciodată problema ca ofițerii britanici să preia comanda unor formațiuni de partizani în Iugoslavia. Din momentul sosirii noastre, care se produsese în timpul bătăliei de la Sutjeska, noi ne consideram o misiune de legătură, detașată pe lîngă o armată foarte bine organizată și de mare eficiență. Aceasta ar fi trebuit să rezulte din mesajele noastre.

Episodul relatat mai sus este destul de important, deoarece scoate în evidență lipsa de înțelegere a Cartierului general britanic pentru forța militară și capacitatea Armatei Naționale de Eliberare Iugoslave, precum și profunda neîncredere a lui Tito în intențiile politice ale englezilor, privind mișcarea de partizani iugoslavi în ansamblul ei.

Această întrevedere a fost singurul prilej, de la sosirea noastră, cînd Tito s-a arătat mînios în relațiile cu mine.

În fața contramăsurilor fulgerătoare ale diviziilor germane, care porniseră spre sud de-a lungul coastei spre a-i dezarma pe aliații lor din ajun, italienii, și ale bandelor de cetnici din Muntenegru, care înaintau și ele grăbite, în același scop, spre Split, Tito se găsea deodată într-o situație dificilă. Armamentul și echipamentul diviziilor italiene din Iugoslavia puteau modifica întregul echilibru militar și politic din țară. Englezii păreau să aibă atît de

Statul major al Diviziei SS Prinz Eugen calculînd noi acțiuni pentru a stăvili înaintarea Armatei Naționale de Eliberare Iugoslave

puţină încredere în el ca aliat, în ciuda prezenţei încă din luna mai a unei misiuni britanice pe lîngă cartierul său general, încît nu-i comunicaseră informaţiile vitale într-un asemenea moment.

După calcule efectuate pe hartă, germanii aveau să ajungă în două zile la Split, cartierul general al celei mai apropiate divizii italiene şi sediul Comandamentului corpului expediţionar italian, iar principala forţă de atac a partizanilor, Divizia 1 proletară, staţionată lîngă Bugojno, se afla la trei sau chiar patru zile depărtare de Split. Tito a ordonat comandantului ei, Kocea Popovici, s-o ia înaintea hitleriştilor prin marşuri forţate.

Am propus imediat să plec, împreună cu Divizia 1, pentru a fi de faţă la evenimentele care aveau să se desfăşoare pe coastă şi la capitularea forţelor italiene de la Split în faţa trupelor lui Tito. După cum a reieşit mai tîrziu, prezenţa unui martor aliat la tratativele duse, în vederea încheierii armistiţiului cu comandamentul italian local, cu respectarea tuturor formelor, nu putea fi decît în favoarea lui Tito, în calitate de comandant al Armatei Naţionale de Eliberare Iugoslave, a cărei importanţă fusese în mod jignitor desconsiderată de Cartierul general anglo-american din Mediterana.

În continuare, F. W. D. Deakin descrie ca martor ocular capitularea şi dezarmarea trupelor italiene de la Split, comandate de generalul Becuzzi, în faţa forţelor iugoslave, comandate de Kocea Popovici.

Fata mută

În noaptea de 19 septembrie 1943, un operator radio şi cu mine am părăsit Splitul cu un camion şi, însoţiţi de un mic grup de escortă şi de curieri, am pornit înapoi în direcţia nord, pe cărările ce duceau spre centrul Bosniei, la Jaiţe.

Călătoria mi-a permis să observ viaţa şi activitatea zilnică a organizaţiilor locale de partizani în teritorii relativ liniştite, într-o perioadă de acalmie. Escorta, pusă la dispoziţie de detaşamentele locale, se schimba din loc în loc. De îndată ce am ajuns la stîncile albe ale Alpilor Dinarici, drumul s-a răsfirat în poteci străvechi. Prima noastră oprire a fost în satul Sajkovici.

Aci am fost găzduiţi cîteva zile de garda sătească — localnicii îi ziceau „straja“ —, formată din partizani de prin partea locului, încartiruiţi în clădirea şcolii. Garda se compunea dintr-un ofiţer şi vreo treizeci de bărbaţi, bătrîni de peste 70 ani, şi băieţandri sub 14 ani. Restul bărbaţilor din sat fie că fuseseră măcelăriţi de ustaşi * în vara anului 1941, fie că se aflau în brigăzile de partizani din alte regiuni ale ţării. Comandantul fusese rănit de un glonte în picior şi rana se cangrenase. Cu o singură faşă de bandaj în buzunar, nu aveam cum să-l ajut. Dar se pare că o alifie, preparată de o ţărancă şi aplicată în straturi groase, îi aducea alinare.

Satul era aşezat de-a lungul potecilor principale, pe unde partizanii şi ţăranii ţinutului transportau pe catîri armele şi muniţiile italiene capturate la Split (un nou corp dalmaţian a putut fi constituit, cu armamentul capturat de la Divizia „Bergamo“). Treceau, în tăcere, prin faţa şcolii. Cam la o mie de metri de noi, se afla o garnizoană de ustaşi, compusă din opt sute de oameni. Cu ajutorul binoclului, le puteam urmări mişcările. Mult mai numeroşi, ei ar fi putut nimici în orice clipă postul de partizani şi bara căile de aprovizionare din jur. Dar exista un fel de status quo precar, nescris, pe care comandantul mi l-a explicat. Dacă unitatea lui ar fi fost atacată, cea mai apropiată brigadă sau divizie de partizani şi-ar fi făcut apariţia şi ar fi lichidat garnizoana ustaşă. Ameninţarea aceasta împiedica orice acţiune izolată, locală.

Pe dealurile dinspre vest de noi se afla o bandă de cetnici, sub comanda unui om al lui Mihailovici, pînă de curînd strîns colaborator al italienilor, iar acum al hitleriştilor. Membrii bandei îşi aveau baza în satul învecinat şi, în momentul sosirii noastre, se aflau răspîndiţi prin locuinţele familiilor lor, cu prilejul sfîrşitului de săptămînă. Prezenţa lor de-a curmezişul drumului nostru ne-a obligat să rămînem la Sajkovici, pînă cînd cetnicii s-au retras din nou pe poziţiile lor din munţi. Într-o seară, ascultam la aparatul nostru ştirile transmise de BBC şi operatorul meu radio şi-a notat în jurnal, cu amară ironie : „Londra transmite astăzi cîteva informaţii adevărate despre partizani şi cetnici. Era şi timpul.“

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1970.

(Continuare în p. 96)

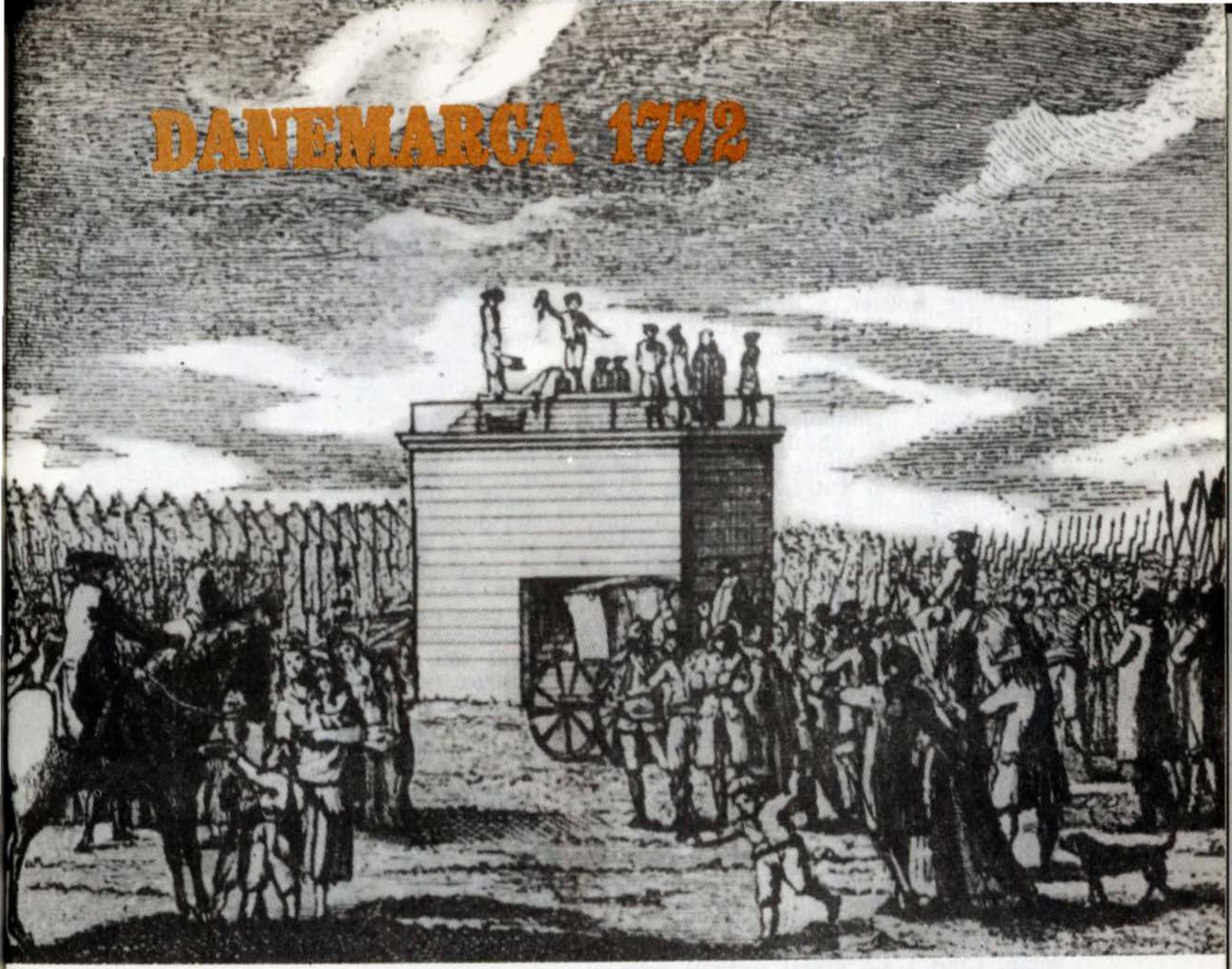

O existenţă dramatică: reformatorul Johann Friedrich Struensee

W. GREGOR

Balul durase pînă noaptea tirziu, o noapte geroasă, fără stele. Tot timpul, sala teatrului regal al Palatului Christiansborg, din Copenhaga, strălucise luminată de ghirlandele imense ale luminilor, răsunase în tonurile săltăreţe ale muzicii. Curtea lipsise multă vreme din Capitală şi balul acesta fusese pentru nobilime o reîntîlnire cu vechile distracţii mondene. Organizatorii săi erau chiar suveranii, Christian VII al Danemarcei şi Norvegiei, pe atunci un tînăr de 22 ani şi soţia sa, Carolina-Matilda, de 20 ani — sora regelui George III al Angliei. Mulţi zîmbiseră văzînd-o pe aceasta din urmă dansînd cu atotputernicul ministru de stat (în fapt prim ministru) Johann Friedrich Struensee, căci „alianţa" dintre ei nu mai era pentru nimeni o taină. Regina nu ştia însă că dansează pentru ultima oară cu omul considerat reformatorul ţării, cu acela care-şi atrăsese duşmănia unei mari părţi a nobilimii, ale cărei interese le lezase. La ora unu noaptea, perechea regală s-a retras şi nu mult după aceea ministrul de stat a plecat şi el spre locuinţa sa.

O locuinţă care, în mod ciudat, nu era păzită...

Complotul

Petrecerea avusese loc în noaptea de 16 spre 17 ianuarie 1772, iar lovitura de stat s-a produs în primele ore ale dimineţii de 17 ianuarie. Grupul complotiştilor nu era numeros, dar îşi asigurase sprijinul garnizoanei din Capitală, a Regimentului de infanterie Holster, a dragonilor din Seeland. Din el făceau parte Iuliana Maria, prinţesă de Braunschweig, mama vitregă a regelui, fratele acestuia, principele Friedrich, teologul Guldberg şi o serie de nobili, inamici neînduplecaţi ai ministrului de stat cu puteri absolute ; printre ei se număra şi unul dintre cei care-l ajutase să dobîndească puterea, contele Karl Rantzau-Ascheberg.

Complotiştii au pătruns pînă la dormitorul monarhului danez, l-au forţat pe valet să deschidă uşa şi l-au trezit din somn pe Christian VII. Sub imperiul ameninţărilor, acesta a fost obligat să semneze un ordin de arestare împotriva lui Struensee, pe care îl ridicase în anul precedent la rangul de conte. Alte ordine de arestare a trebuit să semneze împotriva reginei Carolina-Matilda şi a cîtorva demnitari apropiaţi ministrului de stat, printre care contele Enevolt Brandt.

Ordinul de arestare a ministrului de stat a fost încredinţat colonelului Köller, un juncher din Pomerania. Acesta a pornit-o, în fruntea unui detaşament din Regimentul Holster, spre locuinţa acestuia. Uşile au fost descuiate cu chei potrivite, Struensee fiind surprins, ca şi monarhul, în somn. Cînd i s-a arătat ordinul scris al regelui, întîi nu i-a venit să creadă, apoi a încercat să bea otrava pe care o avea totdeauna la îndemînă. Dar a fost împiedicat să se sinucidă, căci această moarte li se părea duşmanilor săi cu mult prea blîndă. Mîinile i-au fost ferecate în cătuşe, şi o caleaşcă l-a dus, în trapul cailor, spre fortăreaţa-închisoare.

Răscoale şi baluri mascate

Johann Friedrich Struensee, fiu al unui pastor, s-a născut la 5 august 1737, în oraşul Halle, din Germania. Bunicul din partea mamei fusese medic. Tatăl său a fost un om cu mult prea credincios pentru gustul fiului. Publicase chiar o **Carte de rugăciuni pentru oraşul Halle**. Johann Friedrich nu se împăca însă prea bine cu biserica şi a refuzat cererea părintelui său de a îmbrăca haina preoţească. S-a simţit atras de timpuriu spre ideile iluministe, a citit cu pasiune operele filozofilor şi enciclopediştilor francezi. În ce priveşte studiile, s-a consacrat medicinei. Cînd tatăl său a devenit pastor principal la Altona (în apropiere de Hamburg), oraş care ţinea pe atunci de Danemarca, Johann Friedrich a fost numit medic de stat în această localitate.

Curînd tînărul a ştiut să se facă binecunoscut şi foarte iubit în cercurile din Holstein *. Îl pasionau nu numai medicina — profesie în care excela —, ci şi literatura, politica, problemele de stat.

Tînărul conte Rantzau-Ascheberg şi contele Enevolt Brandt s-au numărat printre cei care l-au recomandat la Curtea din Copenhaga.

Monarhul Christian VII, care domnea peste un stat ce se întindea pe atunci pe mii de kilometri, de la Elba şi pînă la Capul Nord, pe cît de vast pe atît de zdruncinat din punct de vedere economic, era bolnav psihic şi toţi doctorii eşuaseră în tratarea lui. În anul 1768, la doi ani după urcarea lui Christian VII (1766-1808) pe tron, Struensee a devenit medic al regelui însoţindu-l şi într-o călătorie prin Franţa, Germania şi Anglia, prilej cu care i-a cîştigat încrederea.

Suveranul s-a arătat mulţumit de medicul său, simţindu-se mai bine sub îngrijirea lui. Atît de mulţumit, încît i-a recomandat şi soţiei sale să se folosească de serviciile medicale ale lui Struensee. Carolina-Matilda a devenit curînd iubita noului doctor şi cariera medicului de Curte, preocupat tot mai mult de problemele politice, a început, mai ales de atunci, să cunoască o ascensiune tot mai rapidă, mai întîi ca un fel de eminenţă cenuşie (1770), apoi ca ministru de stat cu puteri depline (începutul anului 1771).

Un biograf al său, Josef Magnus Wehner, după ce arată că în cîteva luni Struensee a ajuns „cel mai însemnat om din Danemarca", face o caracterizare interesantă a ambianţei în care şi-au jucat rolul puternicul ministru, regina şi regele : „În jurul acestor trei personaje trăia, se linguşea, se frămînta lumea Curţii din Copenhaga din epoca rococo. O lume plină de minciună, orbitoare, pătimaşă, tiranică şi lascivă. Ea se agita deasupra tumultului aprig al răscoalelor dezlănţuite de popor. Execuţii şi baluri mascate, pietism şi liberă cugetare, filozofie şi bigotism, sărăcie şi lux, toate acestea se încrucişau, ca nişte fulgere, într-o ţară care se îndrepta spre revoluţie".

Mai mult de trei decrete pe zi...

Înaintea preluării puterii de către Struensee, situaţia Danemarcei nu era deloc îmbucurătoare. Într-o interesantă lucrare, apărută la mai puţin de două decenii după moartea ministrului de stat — **Memorii autentice şi interesante sau Istoria con-**

* Provincie aparţinînd pe atunci în întregime Danemarcei, ca şi Schleswig şi Lauenburg - n.r.

Struensee, reformatorul

In p. 81 : *execuţia lui Struensee şi Brandt, după o gravură contemporană*

ţilor Struensee şi Brandt, ediţie tipărită după manuscrisul redactat de un nobil la Copenhaga * — se spune : „Regatul era într-o stare deplorabilă. Favoritismul şi intriga erau mijloacele cele mai sigure de a obţine posturi importante şi recompense nemeritate. Finanţele ţării erau pradă haosului. La Curte se făceau cheltuieli imense, comerţul mergea prost, existau multe slujbe inutile. Poporul era nemulţumit de noile impozite şi mai ales de felul cum erau distribuite. Plîngerile se ţineau lanţ şi orice ataşament faţă de monarh dispăruse. Struensee — un om abil — înţelese toate viciile acestei situaţii şi concepu proiectul vast de a schimba totul în mod radical".

E drept că Struensee era în viaţa particulară un uşuratic. În schimb, problemele de stat le privea cu toată seriozitatea. Cunoştea opera miniştrilor care în Spania şi Portugalia înfăptuiseră reforme importante, era un admirator al absolutismului luminat al lui Frederic cel Mare. Cînd a ajuns la putere, a înţeles să prescrie ţării un „tratament sever".

Istoria a consemnat etapele creşterii autorităţii sale. În decembrie 1770, l-a convins pe rege să desfiinţeze Consiliul privat, dominat de nobili, iar ministrul principal J.H.E. Bernsdorff, ca şi şefii departamentelor de stat au fost demişi. După cum am arătat, Struensee a devenit ministru de stat, de fapt şef al guvernului. Între lunile martie 1771 şi ianuarie 1772, împuternicit să dea dispoziţii în numele regelui, a emis peste 1 000 decrete **, mai mult de trei într-o zi şi a înlăturat din funcţii numeroşi demnitari incapabili şi corupţi, în timp ce altora le-a redus indemnizaţiile.

Printre măsurile cele mai însemnate a fost reducerea obligaţiilor ţăranilor iobagi. În **Memoriile** citate scrie în această privinţă : „Au fost suprimate aproape cu totul corvezile impuse ţăranilor — povara nenorocită care apăsa asupra clasei celei mai muncitoare şi mai active. Această operaţie foarte utilă a fost începută pe domeniile coroanei, apoi continuată pe alte domenii, prin reglementări echitabile şi fericite. Ţăranii au văzut în aceasta prevestirea abolirii totale a dependenţei lor faţă de seniori. Vestea despre această acţiune de mare amploare — căreia însă mulţi nobili i s-au opus — s-a răspîndit pînă departe în ţările străine, unde s-a bucurat de multe elogii".

Struensee a întreprins şi nenumărate alte reforme, în spiritul umanismului şi al unui absolutism luminat. A redus cheltuielile Curţii, a reorganizat sistemul financiar (situaţia acestuia fusese pînă la el foarte proastă), a simplificat jurisdicţia şi a pus justiţia pe baze mai raţionale. Torturile au fost interzise, situaţia copiilor ilegitimi îmbunătăţită, serviciul sanitar s-a modernizat. E drept, unele măsuri erau luate în pripă, fără o pregătire suficientă. Administraţia ţării s-a îmbunătăţit, mai ales că Struensee ştia să aleagă cu grijă oamenii pe care-i desemna în posturile de conducere. Reformele lui au limitat abuzurile nobilimii, a cărei inamiciţie şi-a atras-o foarte curînd, deoarece o leza în privilegiile ei de clasă.

„...întîi mîna dreaptă, apoi capul"

Conflictul său cu aristocraţia a devenit repede notoriu. Pentru a îndepărta o mare parte a nobilimii din Capitală, Struensee a

* Bruxelles, 1789. Lucrarea există în fondurile Bibliotecii Centrale de Stat din Bucureşti.

** In diferite surse, numărul acestora variază între 600 şi 2 000 ; multe dintre ele nu s-au păstrat, aşa încît nu se poate da o cifră precisă — *n.r.*

recurs la următoarea stratagemă : a convins pe rege să semneze o ordonanță, prin care orice creditor putea obține arestarea debitorilor săi insolvabili. Or, foarte mulți nobili danezi aveau datorii considerabile, datorită luxului pe care îl practicau și a jocurilor de noroc ruinătoare. În consecință, o mare parte din cei cu blazoane... și-au părăsit palatele din Capitală și au plecat pe pămînturile lor.

Dar Struensee a făcut și greșeli. A refuzat să învețe limba daneză și, mai mult, a introdus cu forța limba germană ca limbă cvasi-oficială în administrație (decretele le emitea tot în germană). Acest lucru a provocat multe nemulțumiri, nu numai printre nobili, dar și în rîndurile armatei, mai ales în marină, care se bucura de o mare influență în stat. Poporul, care întîmpinase cu bucurie reformele sale, nu a privit nici el cu simpatie o asemenea orientare. Nobilii, firește, au profitat de această stare de spirit. Struensee a fost părăsit pînă și de bunul său prieten contele Rantzau-Ascheberg, care declara că acest „parvenit" l-a decepționat profund. De fapt nu „parvenitismul", ci spiritul reformator al ministrului de stat îl nemulțumise.

În fruntea complotului a fost, cum am arătat, mama vitregă a regelui. Și nu întîmplător. Ea spera să așeze pe tron pe propriul ei fiu, dar ambițiile ei se loviseră mereu de mîna de fier a lui Struensee. S-a aliat deci cu nobilii nemulțumiți, nădăjduind că, la rîndul lor, o vor ajuta să-și atingă scopurile.

Așa s-a ajuns la evenimentele din noaptea de 16 spre 17 ianuarie 1772. Atît Struensee, cît și regina au fost întemnițați. Carolina-Matilda a fost închisă în Castelul Kronborg, dar pînă la urmă i s-a permis să părăsească țara pe o fregată engleză. Struensee a fost condamnat — ca și E. Brandt — la moarte. Sentința îl acuza că a încălcat în mod grav **Lex Regia** („Legea fundamentală") și glăsuia, între altele, astfel : „Contele Johann Friedrich Struensee este condamnat a-și pierde toate bunurile, onoarea și viața, pentru a servi ca pildă groaznică celor cu gînduri rele. Va fi lipsit de rangul său de conte și de orice alte titluri ce i-au fost acordate. Călăul îi va tăia mai întîi mîna dreaptă, apoi capul."

Execuția a avut loc la 28 aprilie 1772. Trupul lui, tăiat în patru bucăți, a fost inițial expus în piața publică, apoi aruncat în adîncul apei, astfel ca să nu aibă nici măcar un mormînt.

Calea inaugurată de Struensee nu a mai putut fi însă zăgăzuită de aristocrație. În cepînd din 1784, în Danemarca s-au efectuat o serie de noi reforme. La 20 iunie 1788, a fost parțial abolită iobăgia, ceea ce a corespuns, firește, năzuințelor celor mai largi mase ale poporului. În amintirea acestora, victima complotului din 1772 dăinuie ca o figură luminoasă, care a luptat pentru asanarea vieții publice, pentru dreptate și echitate, cu toate erorile comise și care au contribuit la pierzania sa. În istoria Danemarcei, cei numai cîțiva ani ai guvernării lui s-au înscris cu litere de aur.

Caricatură împotriva lui Struensee (după gratii) și a reginei (călare, în veșminte de bărbat)

Dincolo de tăcere

ELENA GEORGESCU
Doctor în istorie

Ne aflăm în fața unui pachețel donat *Muzeului de Istorie a Partidului Comunist, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România*. Să-l desfacem împreună, să descoperim tainele pe care le-a ascuns timp de trei decenii. E vorba de cîteva fotografii și lucruri care amintesc despre Justin Georgescu *. Imagini din anii copilăriei, din vremea cînd era elev al Liceului Matei Basarab, în 1937, din anii de mai tîrziu. Într-o fotografie îl vedem împreună cu surorile sale, Elisabeta și Maria, cu două zile înainte de arestarea și moartea sa. Apoi lucruri care i-au aparținut : diploma de absolvire a liceului, un carnețel cu cîteva însemnări purtînd pe copertă semnătura posesorului „Tinel Georgescu", și cărți. Obișnuia să-și coperteze singur cărțile. Din meditațiile pe care le dădea abia își încropea suma necesară pentru plata taxelor școlare și procurarea manualelor. Pentru cărți, mai rar îi rămîneau cîțiva lei ; unele le-a primit de la un unchi al său. Volumele poartă note, completări, cîte un număr de ordine și precizarea, de regulă sus, în colțul drept : „Din cărțile mele, Tinel".

Ne reține atenția o batistă albă cu dungi albastre și mov, cu cele patru colțuri înnodate. Așa, legată, a fost predată de către autorități, familiei. Înăuntru se afla portofelul cu acte pe care Justin Georgescu le-a avut asupra sa în momentul arestării. Portofelul negru, din piele, îl avea de la tatăl său. Un pieptene, un creion, un țigaret și cîteva acte. „Buletinul de naștere" eliberat de „Primăria comunei București", cu nr. 5169. Citim : „Prenumele (de botez) Justin. Numele (de familie) Georgescu, de sex bărbătesc, născut la orele 11½ p.m. în ziua de 24 ale lunii iunie 1922, în strada Vultur, nr 64 [azi 54 — *n.r.*]". Iată și un bon cu nr. 209, din 9 octombrie 1941, prin care se înregistra că „Georgescu I. Justin s-a înscris pentru examenul de admitere la facultate" (de istorie, al cărei student a și devenit) ; o adeverință cu nr. 7646 din octombrie 1941, din care aflăm că pentru înscrierea la examen i s-a cerut o dovadă că „premilitarul Georgescu I. Justin, născut în anul 1923 [!?], în comuna București, județul Ilfov, cu domiciliul în comuna București, fiul lui Ion și Elisabeta, este înscris și activează la pregătirea premilitară în municipiul București, la subcentrul universitar școlar".

La 20 iulie 1942, Universitatea București i-a eliberat un act cu nr. 3130, în care citim : „Noi, decanul Facultății de filozofie și litere din București, certificăm că dl. Georgescu I. Justin, născut la 24 iunie 1922, în comuna București, județul Ilfov, de naționalitate român, de religie ortodox, pe anul școlar 1941-1942 a fost înscris în anul întîi la această facultate, secțiunea istorie, și a frecventat cursurile anului respectiv. Domnia sa a depus în sesiunea iunie 1942 și

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1972.

a obținut numărul de examene necesar pentru promovarea în anul doi. Prezentul s-a eliberat pt. armată".

Iată și o cerere : „Domnule prefect, subsemnatul Georgescu I. Iustin, domiciliat în strada Traian nr. 45, cu onoare vă rog să binevoiți a dispune eliberarea unui certificat de bună purtare. București, 17 iulie 1942".

Curios, Justin solicita Poliției Capitalei un certificat de bună purtare. Și pe cererea sa se află raportul Prefecturii Poliției Capitalei, Circumscripția 15, cu nr. de înregistrare 11544, din 18 iulie 1942 : „Domnule prefect, am onoarea a referi că din cercetările făcute în București, str. Traian 45, am stabilit că dl. Georgescu Justin domiciliază la adresă, nu a fost reclamat sau cercetat la acest comisariat pentru fapte care interesează ordinea și siguranța publică. Se află înscris în fișele cărții de imobil sub nr. 1790/1939 și la biroul populației" iată și referatul Prefecturii Municipiului București, Serviciul fișelor și cazierelor : „Am onoarea a referi că dl. Justin Georgescu, fiind căutat în fișe de anchetați și condamnați pentru fapte penale, nu s-a găsit" — data de 18 august 1942, nr. de intrare 146158.

După aproximativ o lună, Circa 15 poliție, prin citația nr. 13774 îl invită pe Justin Georgescu „la acest oficiu în ziua de 28 august 1942, ora 9 dim., pentru a ne da relații în ceea ce-l privește. În caz contrariu, vom proceda conform legii".

Primise, oare, această citație în ziua de 27 august, atunci cînd — după cum o confirmă bonurile găsite in actele sale — își cumpărase pantofi noi și stofă pentru pantaloni ? Nu se știe...

În dimineața de 29 august, doi agenți l-au înșfăcat și l-au dus la Prefectura Poliției Capitalei, într-o cameră de la etajul II. Portofelul, cu tot ce se afla în el, l-a însoțit pînă în ultimele clipe. Îl însoțise în timpul atîtor ședințe conspirative, la care participase ca membru al celulei U.T.C. de la Universitate, sau ca „tehnic" al Sectorului IV-Verde — U.T.C. București.

Tînărul de 20 ani n-a scos nici un cuvînt. A tăcut. Loviturile s-au abătut asupra lui năprasnic, dar a tăcut, pentru că așa înțelesese, așa învățase de la comuniști.

Și a murit tăcînd.

O batistă, un portofel, cărți, acte... Obiecte de la el, despre el. Ele reconstituie frînturi dintr-o prea scurtă viață pusă în slujba nobilului ideal al binelui uman.

Trepte ale vieții : Justin Georgescu la 11 ani...

...la 13 ani...

...la 20 ani...

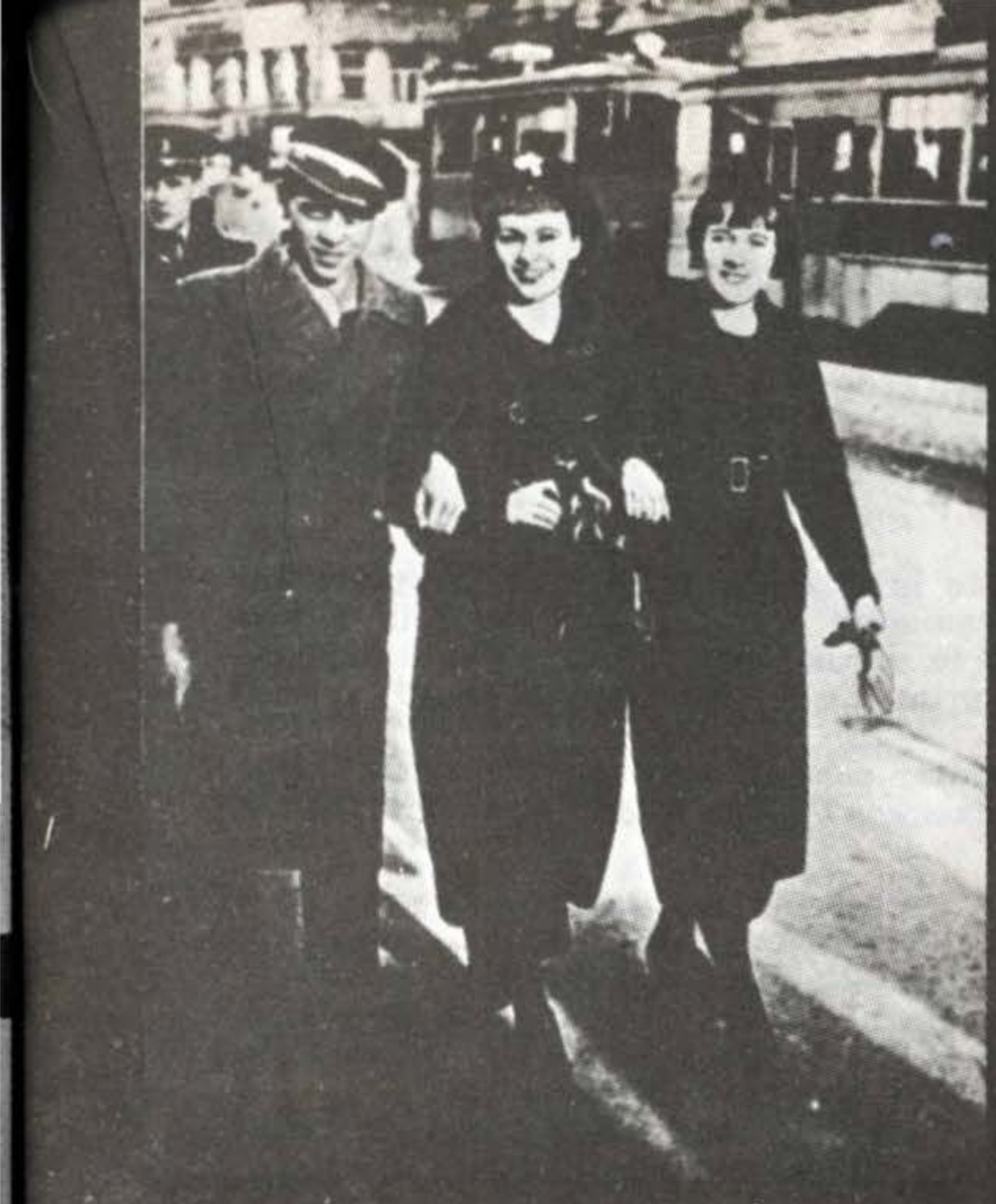

Impreună cu surorile sale :
Justin avea 14 ani...

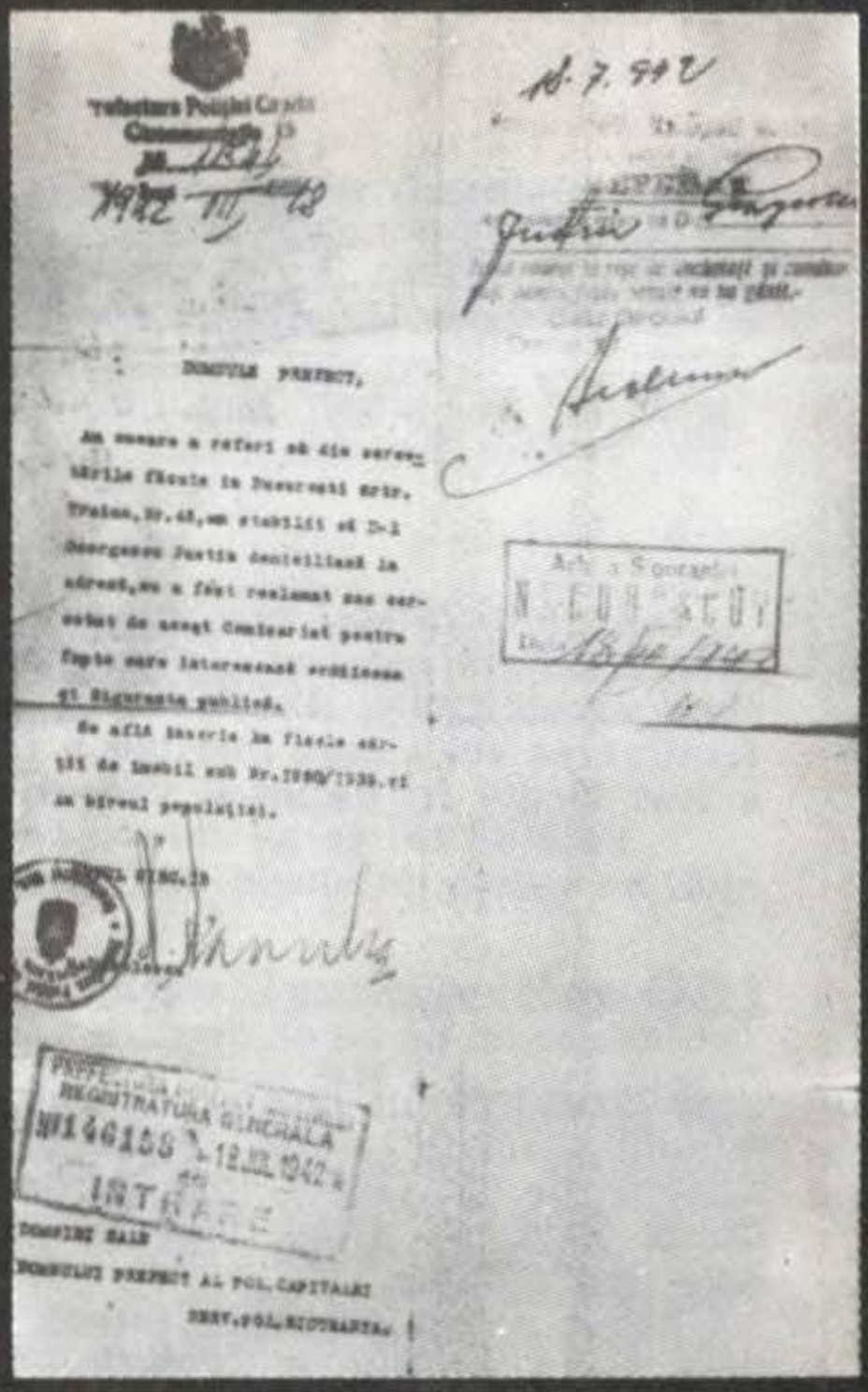

Președinția Poliției Capitalei
Chestura
Nr. 1834
1942 VII 18

DOMNULUI PREFECT,

Am onoare a raport sub din curent
Mărita Școala la Județeanul Arip.
Traian, Nr.45, am stabilit că D-l
Georgescu Justin domiciliază la
adresat, ne a fost reclamat mai cur-
sului de azugt Comisariat pentru
faptu care intervenind ordinea
și Siguranța publică.

Se află înscris în fișele ofi-
țiu de imobil sub Nr.2880/1938. și
am hârtul populației.

DIRECȚIA GENERALĂ A POLIȚIEI
REGISTRATURA GENERALĂ
Nr 146158 / 12.VII.1942
INTRARE

DOMNIEI SALE
DOMNULUI PREFECT AL POL. CAPITALEI
BIROUL POLIȚIEI

18.7.942

Impreună cu surorile sale, cu două zile înainte de arestare

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE FILOSOFIE ȘI LITERE

CERTIFICAT

Noi, Decanul Facultății de Filosofie și Litere din București, certificăm că
D. Georgescu I. Justin născut la 24 Iunie 1928 -
în comuna București jud. Ilfov. de
naționalitatea română de religiune ortod.
pe anul școlar 1941-942 a fost înscris în anul întâiu a acestei Facul-
tăți, secțiunea Istorie și a frecventat cursurile acestui an cu regularitate.
Lucrările de atelier în timpul anului școlar și a satisfăcut examenul de admitere
pentru promovare în anul II-lea. Pentru ce dăruit prezentul certificat

DECAN,

Secretar,

CIRC. 15 POLIȚIE

Str. ..... No. .....

Invitație Nr. 13774

D-l Georgescu Justin domiciliat în
Str. Traian No. 45 este invitat la acest
oficiu la ziua de 28 curg. 1942 ora 9 dim.
pentru a ne da relații în ceea ce îl privește.

În caz contrariu, vom proceda conform legii.

Comisar-ajutor,

CELE ŞAPTE MINUNI

G. BÜSCHER

În antichitate, prin minune a lumii **se înţelegea o lucrare de sculptură sau de arhitectură care se distingea printr-o frumuseţe extraordinară sau prin dimensiuni excepţionale. Asemenea opere existau în număr mare şi nu părea uşoară determinarea celor care meritau a fi socotite printre cele şapte minuni sacre ; selecţia a fost făcută în decursul veacurilor.**

Faţă de tot ce ne surprinde prin întindere colosală sau prin frumuseţe deosebită, nu există un elogiu mai mare decît a exclama : „Este a opta minune a lumii !"

150 milioane zile de muncă

Se consideră, de obicei, ca prima dintre minunile lumii, marea piramidă a lui Kheops de la Gizeh, din apropiere de Cairo. Este, de altfel, singura „minune" care mai dăinuie.

Kheops a fost un mare faraon din cea de-a patra dinastie a Egiptului vechi, şi a domnit pe la anul 2600 î.e.n. Baza piramidei sale este un pătrat cu latura de 233 m, ceea ce reprezintă, în termeni moderni, o suprafaţă construită de 54 289 m². Cu cei 147 m înălţime, ar depăşi de două ori Catedrala Nôtre-Dame. Totuşi, pînă-n prezent, eroziunea a redus-o cu 12 m. Volumul acestei enorme mase de piatră era odinioară de 2 700 000 m³, reprezentînd o greutate de 8 milioane tone.

Această cantitate uluitoare de materiale provenea din munţii aflaţi la est de Nil.

Cele 7 minuni ale lumii antice în viziunea unui gravor din sec. XVII :
Piramida lui Kheops

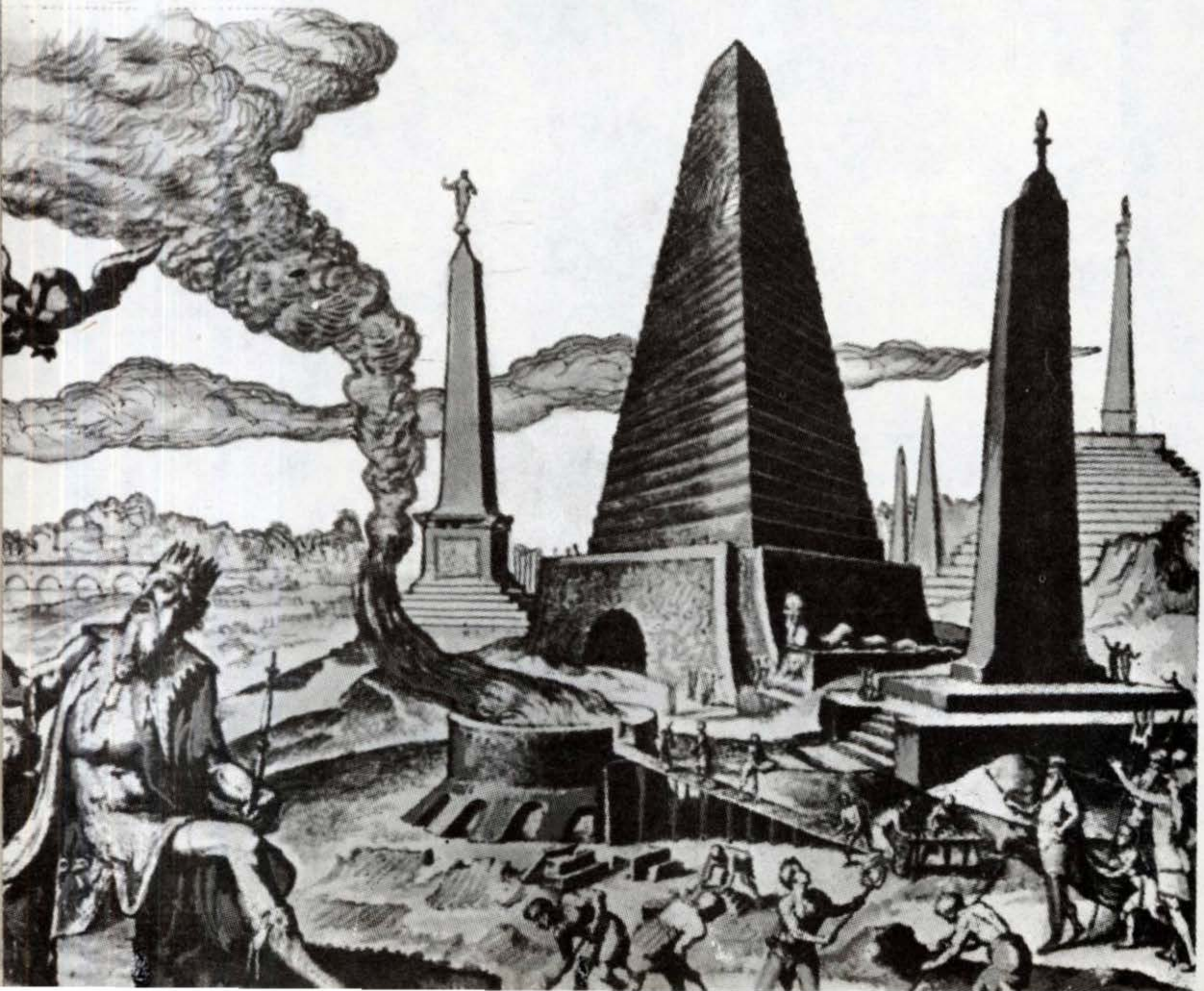

de unde blocurile de piatră erau aduse la locul construcției pentru a fi lucrate. Herodot povestește astfel aceste activități : „De zeci de ori, mii de oameni în serviciul regelui Kheops au tras anevoios pietrele timp de trei luni, de la locul de extracție pînă la Nil, în vreme ce un număr egal de lucrători aduceau la locul de construcție materialele transportate pe fluviu. Aceste armate de sclavi lucraseră mai întîi timp de zece ani pentru a construi drumul care să le permită exploatarea pietrei".

O asemenea construcție ar prezenta mari dificultăți chiar și pentru tehnica modernă, cu multiplele sale posibilități (explozive, mașini de tăiat piatra și mecanisme de ridicare). E ușor de imaginat, așadar, ce trebuie să fi însemnat înălțarea piramidei pentru oamenii de atunci, care nu dispuneau decît de mijloace mecanice dintre cele mai rudimentare, precum planuri înclinate, tăvălugi, scripeți și pîrghii ! Este adevărat că ei dispuneau, în schimb, de „armate" de sute de mii de sclavi, a căror viață nu avea nici o valoare în ochii stăpînilor.

Arhitecții americani s-au amuzat calculînd cît ar costa astăzi construcția piramidei lui Kheops și au evaluat prețul materialelor la 160 milioane dolari. Presupunînd că lucrările ar fi efectuate cu ajutorul unor mașini moderne și cu contribuția a 10 000 lucrători, ele ar dura cel puțin 200 zile. La vremea ei, însă, după calculele și deducțiile egiptologilor, piramida lui Kheops a necesitat 150 milioane zile de muncă !

Pe lîngă masa enormă de materiale și volumul de muncă pe care le implică o astfel de construcție, un număr de alte fapte uimitoare sînt legate de piramida lui Kheops. Astfel, cele patru fețe ale sale indică cele patru puncte cardinale. O astfel de precizie nu pare ușor de obținut ; într-adevăr, arhitecții care au construit în perioada modernă observatorul astronomic din Paris și au vrut să-l plaseze exact în direcția sud-est, au comis o eroare de 18 minute, astfel încît abaterea de numai 4 minute pe care o prezintă axa piramidei cu direcția nord-sud constituie o realizare cu mult superioară.

Culoarul de intrare al piramidei este îndreptat exact către nord ; dacă-l prelungești cu o linie imaginară, aceasta ajunge într-un punct situat cu cîteva grade mai jos de polul ceresc ; diferența se poate, însă, explica prin deplasarea axei pămîntului, survenită în răstimpul ce ne desparte de epoca lui Kheops.

Multe enigme au fost atribuite acestor ziduri colosale. S-a presupus că arhitecții lui Kheops ar fi fost remarcabili matematicieni, deoarece raportul dintre înălțimea piramidei și perimetru ar fi același ca între raza și circumferința cercului (numărul $\pi = 3{,}14$). Ar fi trebuit deci, ca acest număr, care stă la baza oricărui calcul relativ al cercurilor și care nu a fost descoperit decît mult mai tîrziu, să fi fost cunoscut de arhitecții egipteni, ceea ce pare totuși puțin plauzibil.

Piramidele sînt morminte masive, fără ferestre, fără uși, fără nici o deschidere exterioară, înfruntînd secolele și mileniile. **Timpul sfidează totul, dar piramidele sfidează timpul,** sună un vechi proverb arab.

Straturi de flori peste păduri de coloane

Pentru a ajunge la cea de-a doua dintre minunile lumii, trebuie să ne deplasăm de pe malurile Nilului pe cele ale Eufratului ; dar pentru a contempla, ar trebui să ne întoarcem în timp cu 3000 ani, deoarece nu ne-a rămas mai nimic din ceea ce a fost, cîndva, o operă atît de admirată.

În Babilon — spune legenda — domnea un rege numit Ninus, căsătorit cu Semiramida. Cum aceasta se plictisea, pentru a-i oferi un sălaș mai atrăgător și mai familiar, regele a poruncit să se înalțe ceea ce avea să fie cunoscut sub numele de **Grădinile suspendate ale Babilonului.**

În realitate, aceste grădini nu erau „suspendate", ci dispuse în terase ce se înălțau una peste cealaltă, formînd un fel de scară uriașă și acoperind o suprafață de 15 625 m². Ele constituiau una din marile realizări ale arhitecților lui Nabucodonosor II, regele Babilonului (605-562 î.e.n.) *.

Sub terase, se aflau încăperi de locuit. Trebuie să amintim că arhitecții acelei epoci nu cunoșteau arta bolții și a stîlpilor terminați în semicerc servind la susținerea zidurilor. Nu existau nici grinzile metalice și nici lemnul nu se folosea în construcții. Arhitecților nu le rămînea, prin urmare, altă soluție decît să clădească coloane de piatră atît de numeroase și de puternice, încît să poată suporta toată greutatea ce le era impusă ; spațiul dintre coloane era acoperit cu dale grele de piatră. Grădinile suspendate se odihneau, astfel, pe o adevărată pădure de coloane !

A doua problemă consta în a asigura teraselor o perfectă impermeabilitate. Chiar și astăzi, dacă am vrea să construim o grădină pe acoperișul unei case, o astfel de problemă ar prezenta dificultăți serioase. Babilonienii dispuneau de un material care, la ei, înlocuia adesea mortarul : bitumul sau asfaltul. Arhitecții au întins pe dalele de piatră o „saltea" de trestii înmuiate în bitum cald. Pe această căptușeală, au dispus un strat dublu de cărămizi,

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 11/1971.

acoperit, la rîndu-i, cu discuri de plumb. Deasupra acestui triplu strat, a fost aşezat unul de humus, cu o grosime de cel puţin 4-5 m, astfel încît cei mai mari arbori să-şi poată înfige adînc rădăcinile. Un sistem mecanic de irigare asigura ridicarea apei din Eufrat pînă la cea mai înaltă terasă.

Grădinile suspendate permiteau o privelişte minunată asupra oraşului şi a întregii regiuni cu drumurile sale strategice şi comerciale care legau Orientul şi Occidentul. Timpul a distrus totul ; dar nu numai timpul, ci şi oamenii : la un moment dat, cărămizi din această construcţie au fost întrebuinţate la edificarea unui dig de-a lungul Eufratului...

Cum ajungi nemuritor

În Asia Mică, la Efes, — oraşul filozofului materialist Heraclit— se afla cea de-a treia minune a lumii : templul Dianei, zeiţa vînătorii şi a lunii. La început, sanctuarul acestei divinităţi era trunchiul unui copac scobit, în care se afla o simplă statuie. La mijlocul sec. VI î.e.n., s-a hotărît construirea unui templu grandios.

De la început, alegerea locului pentru amplasarea edificiului a prezentat oarecare greutăţi, deoarece ţinutul era adesea zgîlţîit de cutremure de pămînt. S-a ales, de aceea, nu un teren stîncos, care ar fi transmis nemijlocit mişcările seismice, ci unul mlăştinos, presărat în prealabil cu grămezi de cărbune din lemn şi cu saci cu pietre ; un teren astfel amenajat putea suporta greutatea edificiului, avînd, în acelaşi timp, şi calitatea de a amortiza cutremurele.

Multe discuţii a comportat şi găsirea materialelor necesare. Nu putea fi vorba decît de folosirea marmurii celei mai pure şi mai fine, însă carierele cele mai apropiate se găseau în Insula Paros, la mai multe mile depărtare de Efes.

Întîmplarea a rezolvat şi această problemă. În vreme ce în cetate se discuta, un cioban numit Tixodorus îşi păştea oile la aproape 8 000 paşi de locul ales pentru edificarea noului sanctuar al Dianei. Doi berbeci s-au încăierat ; cînd unul din ei s-a rostogolit la pămînt, coarnele sale, răscolind ţărîna, au dat la iveală o piatră de

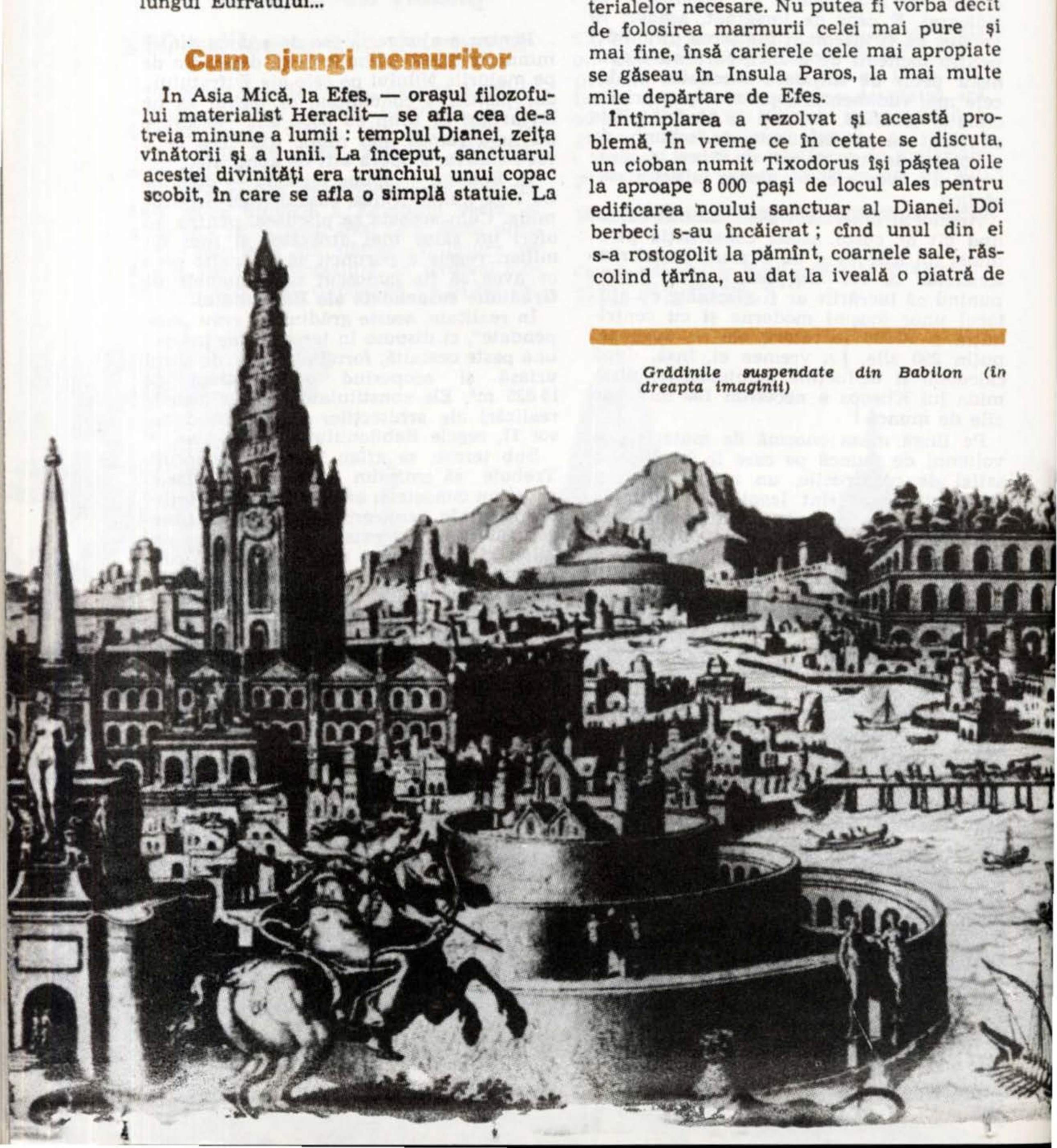

Grădinile suspendate din Babilon (în dreapta imaginii)

o albeață neobișnuită. Surprins, ciobanul a luat o bucată din această piatră și a dus-o în oraș. Sfatul bătrînilor a recunoscut marmura cea mai bună, hotărînd construirea templului cu materialul hărăzit astfel de întîmplare.

Pe un fundament de 127 m lungime și 73 m lățime și la care se ajungea suind 10 trepte, a fost ridicat altarul cu statuia zeiței, înconjurat de un șir dublu de 127 coloane ioniene, dintre care majoritatea au fost dăltuite monolit, dintr-o singură bucată, din faimoasa marmură albă. Înalte de 19 m, aceste coloane susțineau pe capiteluri dalele pătrate de marmură care formau acoperămîntul. După cum spune legenda, coloanele trebuiau să amintească pe cei 127 principi care s-au ruinat pentru a construi templul.

Sanctuarul a fost terminat către anul 400 î.e.n. ; o jumătate de secol mai tîrziu însă, în 346, un incendiu l-a distrus complet. Poate părea ciudat ca focul să reușească a distruge un edificiu masiv de marmură. În realitate, marmura nu forma decît scheletul, toți pereții subțiri fiind din lemn. Tocmai despărțiturile interioare au fost cele mistuite de foc. La rîndul ei, sub acțiunea căldurii degajate de incendiu, marmura (care nu este decît un carbonat de calciu pur) s-a degradat, pierzînd acidul carbonic, nemairămînînd din ea decît calciul, care s-a spulberat la prima ploaie.

Incendiul s-a produs chiar în noaptea nașterii lui Alexandru, fiul regelui Filip al Macedoniei, un fiu care, mai tîrziu, avea să cucerească lumea. Calamitatea a fost provocată în mod intenționat de un cetățean ambițios din Efes, numit Herostrat, personaj care încercase de mai multe ori să devină celebru. Nereușind — și pentru a-și face totuși numele nemuritor — a hotărît să dea foc templului Dianei. Judecătorii, dorind să-l lipsească de rezultatul fărădelegii, au interzis să-i fie pronunțat numele.

Templul a fost imediat reconstruit, podoabele fiind și mai bogate decît în prima variantă. Patru secole mai tîrziu, remarcabilul edificiu era încă centrul spiritual al cultului Dianei.

În anul 262 e.n., goții au invadat Asia Mică și templul a fost distrus pentru a doua oară ; în decursul vremii, marmura a fost, puțin cîte puțin, sustrasă în diverse scopuri, iar astăzi nu a mai rămas nici urmă din cea de-a treia minune a lumii.

Templul Dianei din Efes

Din fildeş, abanos şi aur

Mitologia greacă stabilea sălaşul lui Zeus în Thessalia, pe Muntele Olimp, unde „tatăl zeilor" trona înconjurat de toate celelalte zeităţi. Sculptorul Phidias l-a reprezentat cu sprîncenele încruntate atunci cînd i s-a comandat statuia pentru templul din Olimpia (circa 430 î.e.n.).

Această statuie monumentală — a patra minune a lumii antice — măsura 15 m în înălţime şi-l reprezenta pe zeu aşezat pe un tron din fildeş şi abanos, bogat împodobit cu aur şi pietre preţioase. Trupul zeului a fost cioplit în lemn de abanos şi acoperit cu fildeş pe porţiunile care reprezentau pielea, iar îmbrăcămintea — turnată în aur. Zeul avea capul încins cu o coroană de lauri ; în mîna dreaptă ţinea o mică statuie a lui Nikè — zeiţa Victoriei — iar în stînga un sceptru. Să ne imaginăm această statuie colosală pe un soclu de marmură neagră, în penumbra unui templu de proporţii de asemeni colosale, şi vom înţelege impresia pe care o stîrnea asupra mulţimii credincioşilor.

Vreme de secole, templul lui Zeus din Olimpia a fost sanctuarul naţional al Greciei, pînă cînd — din nou — goţii au distrus statuia pentru a-i smulge aurul, nelăsînd decît nişte ruine. Cu toate acestea, imaginea ei s-a păstrat gravată pe cîteva monezi romane.

Cruciaţii împotriva mormîntului

La marginea sud-vestică a Asiei Mici, se afla oraşul Halicarnas, unde domnea regele

Statuia lui Zeus din Olimpia

Mausol (377-353 î.e.n.) cu soţia sa, regina Artemiza. Mausol a poruncit arhitecţilor de la curtea lui să construiască un monument care să se asemene cu piramidele Egiptului, adică să fie, în acelaşi timp, atît o operă de artă durabilă, cît şi un mormînt regal. Construcţia n-a putut fi terminată decît după moartea regelui, sub cîrmuirea soţiei sale.

După descrierile de care dispunem, a cincea minune a lumii era un edificiu pătrat, împodobit cu coloane şi avînd un acoperămînt piramidal, în vîrful căruia o cvadrigă (car triumfal cu două roţi, tras de patru cai) îi purta pe Mausol şi Artemiza. Înălţimea totală a monumentului trebuie să fi atins 40-50 m. Creatorii lui au fost arhitecţi vestiţi ai lumii antice: Timotheos, Leochares, Bryaxis, Pytheos, Satyros, sculptorul Scopas ş.a.

Edificiul a supravieţuit la numeroase invazii, însă cavalerii cruciaţi ai ordinului „Sfîntul Ioan" (ioaniţii, mai tîrziu Cavaleri de Malta) l-au dărîmat pentru a folosi pietrele la construcţia unei fortăreţe. Apoi, în decursul anilor, a fost distrusă chiar şi temelia, pentru a se „recupera" marmura şi a se obţine din ea, prin ardere, var. S-a descoperit, cu acea ocazie, o grandioasă sală subterană, de unde un culoar strîmt ducea către o sală mai mică şi unde se găsea un somptuos sarcofag de marmură. Cum autorii acestei descoperiri nu dispuneau de unelte suficiente, deschiderea sarcofagului a fost amînată pentru a doua zi. În timpul nopţii, însă, nişte răufăcători s-au furişat în sală şi au golit complet sarcofagul, nelăsînd nimic în urma lor.

Astăzi nu mai există decît nişte rămăşiţe neînsemnate ale acestei opere grandioase. Ceea ce a străbătut veacurile este numele lui Mausol: pînă azi, orice monument funerar de mari proporţii şi cu caracter artistic, ridicat, de obicei, pentru a omagia memoria unei personalităţi sau a unui erou, se numeşte **mausoleu.**

Mausoleul din Halicarnas

Scurta existență a gigantului

La sud de Halicarnas se găsește Insula Rhodos, ai cărei locuitori erau pricepuți navigatori. Cetățenii insulei cultivau artele, manifestînd un gust deosebit pentru statui, îndeosebi pentru cele de mari proporții. După spusele unui contemporan, insula număra 3 000 statui, dintre care 100 erau gigantice.

Cea mai cunoscută și mai admirată era statuia din bronz a zeului soarelui, Helios. „Colosul din Rhodos" — cum era adesea numită — număra 40 m în înălțime ; ridicarea ei implicase mari cheltuieli. A fost o cheltuială zadarnică, deoarece statuia n-a „trăit" decît 56 ani : un cutremur de pămînt a răsturnat-o, sfărîmînd-o.

Istoricul roman Plinius (sec. I. e.n.), care i-a văzut rămășițele, povestește că fiecare deget era gros cît corpul unor statui obișnuite. După cucerirea Rhodosului, arabii au vîndut rămășițele statuii unui negustor, căruia i-au trebuit mai mult de 900 cămile pentru a ridica întreaga masă de bronz.

S-au spus destule lucruri contradictorii în legătură cu acest monument. După unii — instalată cu picioarele depărtate și proptite pe cele două diguri ale portului — statuia ar fi servit ca far ; după alții, ea a fost construită pe o insulă mică, alături de port.

Farul din Alexandria

A șaptea și ultima minune de care ne ocupăm se află, ca și prima, în Egipt.

Colosul din Rhodos

Este vorba de un turn, în vîrful căruia ardea focul pentru a semnala navigatorilor intrarea în portul Alexandria ; turnul era situat pe mica Insulă Pharos. De aici provine şi cuvîntul „far", care desemnează acest gen de construcţii.

Farul din Alexandria a fost ridicat sub domnia lui Ptolemeu II (304-247 î.e.n.) de către arhitectul Sostrate. Legenda spune că Sostrate ar fi supus acţiunii apei mării un număr de materiale, pentru a-l cunoaşte pe cel mai rezistent. Singură sticla nu a avut nimic de suferit ; în consecinţă, fundaţiile turnului ar fi constat dintr-un enorm bloc de sticlă.

Grecii povestesc că farul măsura 272 m înălţime, ceea ce ar reprezenta aproape „altitudinea" turnului Eiffel. Dar arabii, care au pătruns în Egipt mult mai tîrziu, spun că ruinele sale măsurau numai 116 m. Pe o temelie pătrată, de 69 m înălţime, se ridica un perete octogonal de 38 m, iar acesta susţinea un fel de turn de 9 m, pe care ar fi fost fixat un felinar enorm. Nu există nici o îndoială că în primele secole ale erei noastre felinarul era aprins, farul servind pînă în sec. XII.

În 1375, un cutremur de pămînt l-a dărîmat din temelii, astfel încît nu i s-au mai găsit nici măcar ruinele.

I-a supravieţuit numai numele.

...„Contingentul" oficial al minunilor lumii se opreşte la 7, cifră pe care anticii o considerau sacră. Dar, pentru a fi obiectivi, trebuie să recunoaştem că un mare număr de alte realizări ale secolelor trecute ar merita, de asemeni, să li se dedice cîteva cuvinte.

Farul din Alexandria

OPERAȚIA „TYPICAL"

(Urmare din p. 80)

Această perioadă de inactivitate forțată ne-a permis să pătrundem mai bine în viața simplă, de toate zilele, a unui post izolat de partizani. În timpul zilei, ședeam în curtea împrejmuită a școlii, observîndu-ne gazdele. Semănau cu un grup oarecare de țărani răzvrătiți, de pe vremea răscoalelor din trecut împotriva altor ocupanți. Armamentul lor atrăgea atenția prin varietatea lui. Fiecare bărbat, fiecare băiat avea o pușcă sau un pistol, dar numai cîteva cartușe de fiecare om. Aproape că n-am văzut arme de același tip.

Mîncarea era gătită de o tînără fată care nu vorbea niciodată nimănui. La început, am crezut că tăcerea ei se datora unei timidități excesive, provocată de prezența unor străini, dar după aceea am aflat povestea ei de la comandant. Era singura supraviețuitoare a unui sat sîrbesc din împrejurimi, masacrat de ustași cu doi ani în urmă. Bărbații, femeile și copiii fuseseră aruncați de pe vîrful unor stînci, iar fata fusese ultima victimă. Căderea ei a fost însă amortizată de cadavrele rudelor și prietenilor. Zăcuse acolo mai multe săptămîni, sorbind roua de pe stînci, ca să-și potolească setea, pînă ce o găsiseră partizanii. Din cauza șocului, amuțise și nu-și recăpătase de atunci graiul.

Acest post minuscul constituia și un rudimentar centru de informații. Țărani, mai ales femei și ciobani, circulau continuu între satele prietene și vrăjmașe, aducînd mereu vești despre mișcările inamicului. Într-o dimineață, o țărancă s-a oprit în fața școlii ; sta și torcea lînă. După ce și-a terminat în tăcere treaba, a înmînat comandantului o bucată de hîrtie ce fusese înfășurată pe furcă. Mesajul anunța că trupele de cetnici din satul învecinat se întorseseră în munți.

În casele pe care le puteam zări pe drumul care ducea spre vest nu se mai aflau bărbați. Era timpul să pornim iarăși la drum. Comandantul și-a adunat mica trupă, cam zdrențuită, dar bătăioasă, și le-a ținut oamenilor o cuvîntare mișcătoare despre cinstea de a însoți, pînă la postul următor, în drum spre comandamentul suprem, pe membrii unei misiuni aliate...

Generalul Fitzroy Maclean a sosit la Cartierul general al lui Tito în toamna anului 1943, în calitate de reprezentant al guvernului britanic. Prezența lui însemna recunoașterea oficială a lui Tito de către anglo-americani, în calitate de Comandant suprem al Mișcării de partizani din Iugoslavia.

Epilog

Douăzeci de ani mai tîrziu, am făcut o călătorie înapoi în timp și spațiu.

În tăcerea pădurii și a povîrnișurilor muntoase din jurul piscurilor Durmitorului, mi s-au perindat dinaintea ochilor, ca niște umbre înșelătoare, fantomele bătăliei, amintirile faptelor din trecut și a soartei acelora în mijlocul cărora fuseseră brusc aruncați cîțiva oameni sosiți dintr-o altă lume.

Pe drum, înaintea noastră, a apărut un grup: tatăl, umblînd în frunte, un băiețaș călare și soția venind în urmă. Porniseră spre școala din Zabljak. Grupul s-a oprit lîngă noi. Bărbatul m-a privit o clipă în tăcere și apoi mi s-a adresat în sîrbă :

— Sînteți omul care a ieșit din pădure !

Din discuția ce a urmat, a reieșit că, la vîrsta de optsprezece ani, făcuse parte din patrula de partizani trimisă să ne găsească după parașutare. Amintirile ne-au năpădit într-o clipă.

După discuții pripite și emoționante, ne-a invitat la el acasă, pentru seara următoare. Tomo Zugici era membru al Partidului Comunist din Muntenegru dinainte de război și autoritățile italiene de ocupație din 1941 îl luaseră la ochi. În casa lui avusese loc, cu un an mai înainte, o ședință secretă a Comitetului de partid din Muntenegru, la care participase Tito. Ferma și clădirile înconjurătoare fuseseră incendiate de o patrulă inamică și reconstruite după război de autoritățile locale ; se pusese și o placă comemorativă, în amintirea ședinței de partid.

Petrecerea în cinstea noastră a durat pînă în zori, într-o atmosferă în care vechile obiceiuri se îmbinau cu viața nouă : femeile, în negru, stăteau în picioare, bărbații erau așezați în jurul unei mese cioplite cu toporul ; berbeci fripți erau aduși din bucătării nevăzute, paharele umplute din belșug cu vin și rachiu, iar melancolica guzla, instrumentul cu o singură coardă al muntenegrenilor, acompania, dintr-un colț, povestirile trecutului și cîntecele despre războiul partizanilor.

Cărți sosite la redacție

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ ȘI LEGISLAȚIA MUNCII ÎN ROMÂNIA, 1864-1944, Editura Științifică, București, 1972. Elaborat de un colectiv (coordonatori **Nicolae Petreanu** și **Ilie Ceaușescu**) volumul prezintă lupta desfășurată de proletariatul din România împotriva exploatării și discriminării economice, politice și sociale. Cartea ilustrează, pregnant, rolul organizării clasei muncitoare în lupta pentru îmbunătățirea condițiilor sale de viață.

GHEORGHE KASTRIOTUL SKANDERBEG, Editura Științifică, București, 1972. Conducător neînfricat al luptei poporului său împotriva ocupației otomane, Skanderbeg — devenit legendar încă în timpul vieții — a constituit obiectul a numeroase studii și lucrări. Comemorarea, în 1968, a 500 ani de la moartea marelui erou, a prilejuit Institutului de istorie și lingvistică din Tirana publicarea lucrării cu titlul de mai sus, pe care Editura Științifică o oferă cititorilor români în tălmăcirea **Aureliei Zub**; studiul introductiv și notele — **Virgil Cîndea.**

Lucrarea subliniază legătura eroului cu masele populare, factorul esențial al victoriilor obținute de poporul albanez în lupta contra ocupației străine.

ȚĂRILE ROMÂNE ȘI ITALIA PÎNĂ LA 1600, Editura Științifică, București, 1972. **G. Lăzărescu** și **N. Stoicescu** au realizat o utilă sinteză a complexelor contacte româno-italiene (economice, politice, culturale, artistice și religioase) în sec. XIII-XVI.

Legăturile domnitorilor români, printre care Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab, Petru Cercel, Petru Șchiopul, Despot Vodă și alții, cu cele mai puternice state italiene, relatările diverșilor autori italieni despre Valahia, Moldova și Transilvania, întregesc în chip fericit volumul, oferind o lectură interesantă.

MOLDOVA ÎN CONTEXTUL POLITIC EUROPEAN (1517-1527), București, 1972, lucrare tipărită de Editura Academiei Republicii Socialiste România, în colecția **Istorie și civilizație,** sub semnătura lui **Horia I. Ursu.** Cartea este consacrată celor zece ani de domnie a lui Ștefăniță Vodă, — atît de zbuciumată și mai ales controversată — privită în legătură strînsă cu evoluția statelor vecine, în condițiile expansiunii puterii Imperiului otoman.

SOLIDARITATEA MILITANTĂ ANTIFASCISTĂ, 1933-1939, de dr. **Ion Babici,** Editura Politică, 1972. Autorul a folosit un bogat material informativ, din care nu lipsesc documente inedite, scrierile și publicațiile vremii, mărturiile și amintirile unor participanți activi la evenimentele analizate. Sînt înfățișate pe larg manifestările internaționaliste ale mișcării antifasciste, muncitorești și democratice din țara noastră.

ROMANITATEA ROMÂNILOR, ISTORIA UNEI IDEI, de **Adolf Armbruster,** Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972. Lucrarea, care apare sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice a R. S. România — Institutul de istorie „N. Iorga" — a fost elaborată sub conducerea științifică a acad. **Andrei Oțetea** și susținută ca teză de doctorat. Autorul urmărește ideea de romanitate a românilor, evoluția ei în decursul veacurilor sub multiple aspecte: unitatea de neam, latinitatea limbii, esența romană a unor obiceiuri, datini și credințe populare etc.

AUSTRIA ȘI PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN VREMEA RĂZBOIULUI CRIMEII 1853-1856 de **L. Boicu,** Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972. Apărută sub egida Academiei de Științe Sociale și Politice — Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol" —Iași, lucrarea este fundamentată pe o vastă bibliografie, în bună parte inedită.

poșta MI

FOSTUL CIVITAS MOLDAVIENSIS

Ing. MIHAI MARCULESCU, *din* Bacău, *ne întreabă :* „unde se află orașul Baia — fost Civitas Moldaviensis, prima capitală a Moldovei feudale ?“ *In județul Suceava, la cîțiva kilometri depărtare de orașul Fălticeni.*

„PIAȚA CAILOR“

CERNEA NICOLAE, *din* Constanța, *dorește să știe dacă* Et-meydan *(„piața cărnii“) și* At-meydan *(„piața cailor“) din Istanbul sînt unul și același lucru. Nu ! „Piața cailor“ este denumirea turcească a* hipodromului *care, în timpul Imperiului bizantin, era locul unde se desfășurau nu numai întrecerile hipice, ci și înfruntările politice.*

VESTIGII ISTORICE ÎN PĂRĂSIRE

GHEORGHE POPESCU-GHERGANI, *din* București, *ne semnalează starea precară în care se află unele relicve istorice :* „este vorba de monumentul combatantului Cherainia Mahumed, din Regimentul 3 tiraliori algerieni *(pe atunci unitate a armatei franceze)*, împușcat de germani la Slobozia, la 14 octombrie 1918. Acest monument a fost ridicat și îngrijit cîndva de «Societatea monumentelor eroilor căzuți în război» — după cum este dăltuit pe piatra monumentului.“

A doua relicvă se află „în parcul municipiului Călărași : un sarcofag roman, cu capac“.

Cititorul nostru propune — și noi ne raliem — ca forurile competente să ia sub protecția lor aceste vestigii istorice.

PRECIZĂRI LA „SFÎRȘITUL LUMII“

Prof. dr. CONSTANTIN SIMIONESCU, *din* București, *ne semnalează unele inadvertențe existente în articolul* Sfîrșitul lumii nu a avut loc *de A. Strindberg (nr. 7/1972) cauzate — după cum am avertizat chiar în introducerea articolului — de faptul că autorul este scriitor și nu istoric :* „celebra bazilică Sf. Petru din Roma — *ne scrie cititorul nostru* — cu turnul înalt de 138 m și larg de 42 m, a început să fie reconstruită în 1506 după planurile unor vestiți artiști-arhitecți, printre care Rafael și Michelangelo, creatorul giganticei cupole. Orologiul este, îndeobște, atribuit lui Gerbert d'Aurillac — papa Silvestru II — care a mai construit și orologiul din Magdeburg“. *In ceea ce privește hîrtia,* „după o hartă publicată în *Courrier de l'UNESCO* și intitulată «Drumul hîrtiei», acest material a pătruns în Europa în sec. XII, în Italia ajungînd abia un veac mai tîrziu.“

O ÎNCLEȘTARE MITOLOGICĂ

ȘTEFAN NICOLAE-LEU, *din* Motru, jud. Gorj, *citind articolul* Onoarea se spăla cu sînge *(nr. 3/1972), dorește precizări în legătură cu* „homerica încleștare dintre Paris și Menelau“.

Paris o răpise pe Elena, soția lui Menelau, și acesta a fost motivul războiului troian. La început, Paris s-a luptat singur cu Menelau, dar a fost înfrînt (v. Anca Balaci, Mic dicționar mitologic greco-roman. *1969, p. 294).*

O PROPUNERE

Generalul maior în rezervă C. RĂDULESCU, *din* București, *ne scrie :* „Doresc să fiu mesagerul cetățenilor din orașul Pitești în legătură cu numele unei străzi. De mic copil eram obișnuit ca strada la care mă refer să se cheme «I. Heliade Rădulescu» Mai tîrziu i s-a schimbat denumirea, devenind strada «Popa Șapcă». Se știe rolul preotului Radu Șapcă în zilele de 9-11 iunie 1848, la Islaz... Dar referindu-mă la Heliade, la numeroasele sale lucrări (traduceri, articole, activitate ziaristică etc.), la el ca autor al *Proclamației de la Islaz* — se desprinde contribuția de seamă a pașoptistului, a marelui cărturar. În ziarul *Timpul* din 21.XI.1881, Eminescu scria : «Eliade este cel dintîi scriitor modern al românilor», este «părintele limbii literare pe care o folosim astăzi»... După gîndul meu, ar fi oportun să se revină la vechea denumire de «I. Heliade Rădulescu» ; numele preotului revoluționar Popa Șapcă poate fi atribuit unei alte străzi, din cele ce se numesc «Crinului», «Dumbrava», «Fundătura», «Giurgiului»“.

Cum am mai procedat și în alte ocazii, publicăm această sesizare în atenția celor în drept.

UN PASIONAT CITITOR

C. DAMIAN, *din* Fălticeni, *ne scrie :* „sînt un pasionat cititor al revistei *Magazin istoric*... Urmăresc cu interes toate articolele publicate, deoarece sînt foarte interesante. O surpriză dintre cele mai plăcute a fost pentru mine articolul *Cazul Stere*, publicat în nr. 6 din iunie 1972.“

Referitor la romanul În preajma revoluției, *sugestia dv. va fi comunicată forurilor de resort.*

ȘI FIUL MEU A LUPTAT PE FRONTUL ANTIHITLERIST

IOAN VASILESCU, *din* municipiul Bîrlad, *ne scrie :* „în nr. 5 din mai 1972 găsesc un articol intitulat *Un fiu care luptă departe*, de Ion Nania. Am rămas nespus de impresionat de cele scrise, căci scrisorile acelui ostaș seamănă foarte mult cu cele trimise de pe front de fiul meu.

Am 84 ani ; am avut trei copii, două fete și un băiat, Ionel, care mi-au murit și azi sînt singur, nu am pe nimeni. Ionel, fost sublocotenent în Batalionul 6 vînători de munte, a murit în decembrie 1944, în Ungaria. Vă trimit aceste cîteva scrisori ce le am de la el ; nu am cui să le las. Sînt mărturii care dovedesc că și fiul meu a luptat pentru «Ardealul nostru drag», cum scria el într-o carte poștală.“

Vă mulțumim pentru gestul care ne-a emoționat și vă promitem că într-unul din numerele închinate victoriei împotriva fascismului vom publica cîteva fragmente din scrisorile trimise.

PROPUNERI, SUGESTII

SPERANȚA VIVOSCHI, *din* București, *ne scrie :* „ca abonată a mult apreciatului nostru *Magazin istoric*, aș dori să apară un articol despre *Cornelia, mama Gracchilor*, a cărei pildă de sacrificiu ar fi un exemplu plin de învățăminte.“

E. V. POPOVICI, *din* București, *ne scrie :* „în ziarul, *România liberă* din 7 mai 1972

am citit reportajul lui Mihai Creangă, *Drumul Dorobanţului*, în care descrie şi casa din str. Gheorghe Lazăr nr. 15, Vaslui, unde a trăit mult timp Constantin Ţurcanu. Din reportaj n-am putut deduce : 1) dacă pe modesta casă s-a pus o placă ; 2) dacă macaralele şi buldozerele ce înaintează pe str. Gh. Lazăr (spre a ridica noi construcţii) vor ocoli modesta casă ; 3) dacă profesorii, Consiliul popular şi ceilalţi factori de răspundere nu sînt de părere că acolo, în căsuţa lui Constantin Ţurcanu, ar trebui organizat un mic muzeu ?"

Am inserat întrebările dv. în speranţa că organele în drept le vor da un răspuns.

TREI DENUMIRI — ACELAŞI ORAŞ

LEONTIEŞ GEORGE, *din* satul Molid, jud. Suceava, *ne întreabă dacă Petersburg — actualul Leningrad — şi Petrograd, sînt unul şi acelaşi oraş, sau două localităţi diferite.*

La cele arătate de dv. în scrisoare despre întemeierea oraşului Petersburg de către Petru I al Rusiei, în 1703, adăugăm că ţarul a început prin a construi în acel an, pe malul Fluviului Neva, fortăreaţa Petropavlovsk şi că oraşul care s-a dezvoltat în jurul acestei fortăreţe a fost numit Sankt-Petersburg. In 1712, Petersburg a devenit capitala Rusiei, ajungînd, la sfîrşitul sec. XVIII, cel mai mare oraş al ţării.

In anii primului război mondial, numele oraşului a fost schimbat din Petersburg în Petrograd. Este vorba, aşadar, de unul şi acelaşi oraş, a cărui denumire — în primul caz cu terminaţia germanică burg, *în al doilea cu una slavă,* grad — *se traduce prin* oraşul lui Petru. *În 1918, Petrogradul a încetat să mai fie capitală, aceasta fiind mutată la vechiul ei sediu, Moscova. La 26 ianuarie 1924, cel de-al doilea Congres al Sovietelor din U.R.S.S. a hotărît ca oraşul Petrograd să se numească Leningrad, în cinstea lui Vladimir Ilici Lenin, a cărui activitate revoluţionară a fost strîns legată de oraşul de pe Neva.*

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR AL REVISTEI

PAGINI DE CRONICĂ 1866-1947 :

● „Adevăratul culpabil, singurul culpabil este regele. A fost pentru noi o nenorocire suirea pe tron a acestui om". Semnat : G. Panu. Data : 12 februarie 1887 ● În 1906, familia regală are o „leafă" de 1,5 ori mai mare decît se cheltuieşte anual pentru învăţămîntul a 6 500 000 români ● Din închisoare, comunistul Gh. Tănase trimite în 1920 o scrisoare-rechizitoriu „Domnului Ferdinand de Hohenzollern, de profesie I-ul rege al României Mari, domiciliat Calea Victoriei nr. 157" ● Bilanţ la 31.XII.1936 : capitalul lui Carol II — 241 111 246,29 lei ● 1945-1947 : P.C.R. zădărniceşte încercările reacţiunii de a declanşa un război civil ● Ciudata grevă a suveranului şi firescul ei eşec ● Atmosfera de la Palat : destăinuirile unui fost aghiotant regal ● Londra : vizita lui Mihai şi sfaturile lui Churchill ● La 29.XII.1947, în proprietatea Casei Regale : 15 kg de aur, 152 000 ha de terenuri, 2 067 camere ● Ultimele zile ale monarhiei, prima zi a Republicii ● Gara Sinaia, 3.I.1948 : un tren pleacă spre Apus.

Iată doar cîteva dintre temele din nr. 12/1972 al revistei noastre, care va mai cuprinde numeroase texte rămase pînă acum în manuscris, documente şi fotografii inedite, scrieri şi caricaturi din trecut — toate consacrate glorioasei aniversări a unui sfert de veac de la proclamarea Republicii.

CONTENTS

RADU POPA The Princes of Haţeg (13th-14th Centuries) ..2
VASILE NETEA Mazzini and the Romanian Revolutionaries 10
ION SPĂLĂŢELU The Republic in the Consciousness of the Romanians in the Course of Centuries 16
ION COMAN Behind the Scenes of the Dealings of the Hohenzollern Monarchy 22
K. ERHARDT Aachen, the First European Mediaeval Capital..38
BRUNO FREI Karl von Ossietzky, a Prisoner of the Nazis, Winner of the Nobel Prize..... 41
GELCU MAKSUTOVICI Sixty Years since the Proclamation of the Independence of the Albanian State 50
RADU VULPE Following the Traces Left by the Illyrians..54
ANASTAS MIKOYAN Memoirs 58
MICHAEL KRONER Historical Dictionary: The Saxons, the Swabians and the Landlers..62
• An Interview with Academician Constantinescu-Iaşi....64
JAMES MORRIS The Disappearance of the Tasmanian Population 68
ŞTEFAN SORIN GOROVEI The Order of the Garter of... Suceava 72
F.W.D. DEAKIN The Typical Operation 75
W. GREGOR Johann Friedrich Struensee, the Reformer.....81
G. BÜSCHER The Seven Wonders of the Ancient World....88

SOMMAIRE

RADU POPA Les princes du Haţeg (XIIIe-XIVe siècles) ..2
VASILE NETEA Mazzini et les révolutionnaires roumains ..10
ION SPĂLĂŢELU La République dans la conscience des Roumains au cours des siècles.....16
ION COMAN Dans les coulisses des affaires de la monarchie des Hohenzollern 22
K. ERHARDT Aachen, la première capitale médiévale européenne 38
BRUNO FREI Karl von Ossietzky, un détenu des nazis, lauréat du Prix Nobel 41
GELCU MAKSUTOVICI 60 ans depuis la proclamation de l'indépendance de l'Etat albanais..50
RADU VULPE Sur les traces des Illyres 54
ANASTASE MIKOYAN Mémoires 58
MICHAEL KRONER Dictionnaire historique: Les Saxons, les Souabes et les Landlers..62
• Interview avec l'Académicien Constantinescu-Iaşi 64
JAMES MORRIS La disparition de la population tasmanienne 68
ŞTEFAN SORIN GOROVEI L'ordre de la Jarretière de... Suceava 72
F.W.D. DEAKIN L'opération Typical 75
W. GREGOR Johann Friedrich Struensee, le réformateur....81
G. BÜSCHER Les sept merveilles de l'antiquité 88

СОДЕРЖАНИЕ

Р. ПОПА Хацегские князья (XIII-XIV-ые века) 2
В. НЕТЯ Маццини и румынские революционеры 10
И. СПЭЛЭЦЕЛУ Республика в сознании румын в течении веков 16
И. КОМАН За кулисами сделок Гогенцоллернов 22
К. ЭРХАРТ Аахен — первая средневековая европейская столица 38
Б. ФРЕЙ Карл фон Оссиецки — нацистский узник, лауреат Нобелевской премии 41
ДЖ. МАКСУТОВИЧ 60-летие провозглашения государственной независимости Албании 50
Р. ВУЛПЕ По следам илиров 54
А. МИКОЯН Мемуары....58
М. КРОНЕР Исторический словарь 62
• Интервью дает академик П. Константинеску-Яшь ..64
ДЖ. МОРРИС Исчезновение тасманского народа 68
Ш.С. ГОРОВЕЙ Ордин Подвязки из... Сучавы 72
Ф.У.Д. ДИКИН Операция Типикэл 75
В. ГРЕГОР И.Ф. Штруензее — реформатор 81
Г. БУШЕР Семь чудес античного мира 88

INHALT

RADU POPA Die Prinzen von Haţeg (13.-14. Jhdt.) 2
VASILE NETEA Mazzini und die rumänischen Revolutionäre..10
ION SPĂLĂŢELU Die Republik im Bewusstsein der Rumänen im Laufe der Jahrhunderte 16
ION COMAN Hinter den Kulissen der Geschäfte der Hohenzollern Monarchie 22
K. ERHARDT Aachen, die erste europäische Hauptstadt des Mitelalters 38
BRUNO FREI Karl von Ossietzky, ein Gefangener der Nazis, Träger des Nobelpreises.....41
GELCU MAKSUTOVICI 60 Jahre seit der Unabhängigkeitserklärung des albanischen Staates..50
RADU VULPE Auf den Spuren der Illyren 54
ANASTAS MIKOJAN Memoiren 58
MICHAEL KRONER Geschichtslexikon: Die Sachsen, die Schwaben und die Landler.....62
• Interview mit Akademiker Constantinescu-Iaşi 64
JAMES MORRIS Das Aussterben der tasmanischen Bevölkerung 68
ŞTEFAN SORIN GOROVEI Der Strumpfbandorden von... Suceava 72
F.W.D. DEAKIN Die Operation Typical 75
W. GREGOR Johann Friedrich Struensee, der Reformator....81
G. BÜSCHER Die sieben Wunder des Altertums 88

ABONNEMENTS: ROMPRESFILATEL'A — Serviciul Import — Export presă, Bucureşti, Calea Griviţei nr. 64-66, P.O.B. — 2001

magazin istoric

Bucureşti, str. Oneşti, nr. 5 — Sectorul 1. Oficiul poştal Nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ştefan Sorin Gorovei, Vasile Şimandan, I. M. Ştefan, Marian Ştefan, Domnica Zavoianschi
SECRETAR GENERAL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

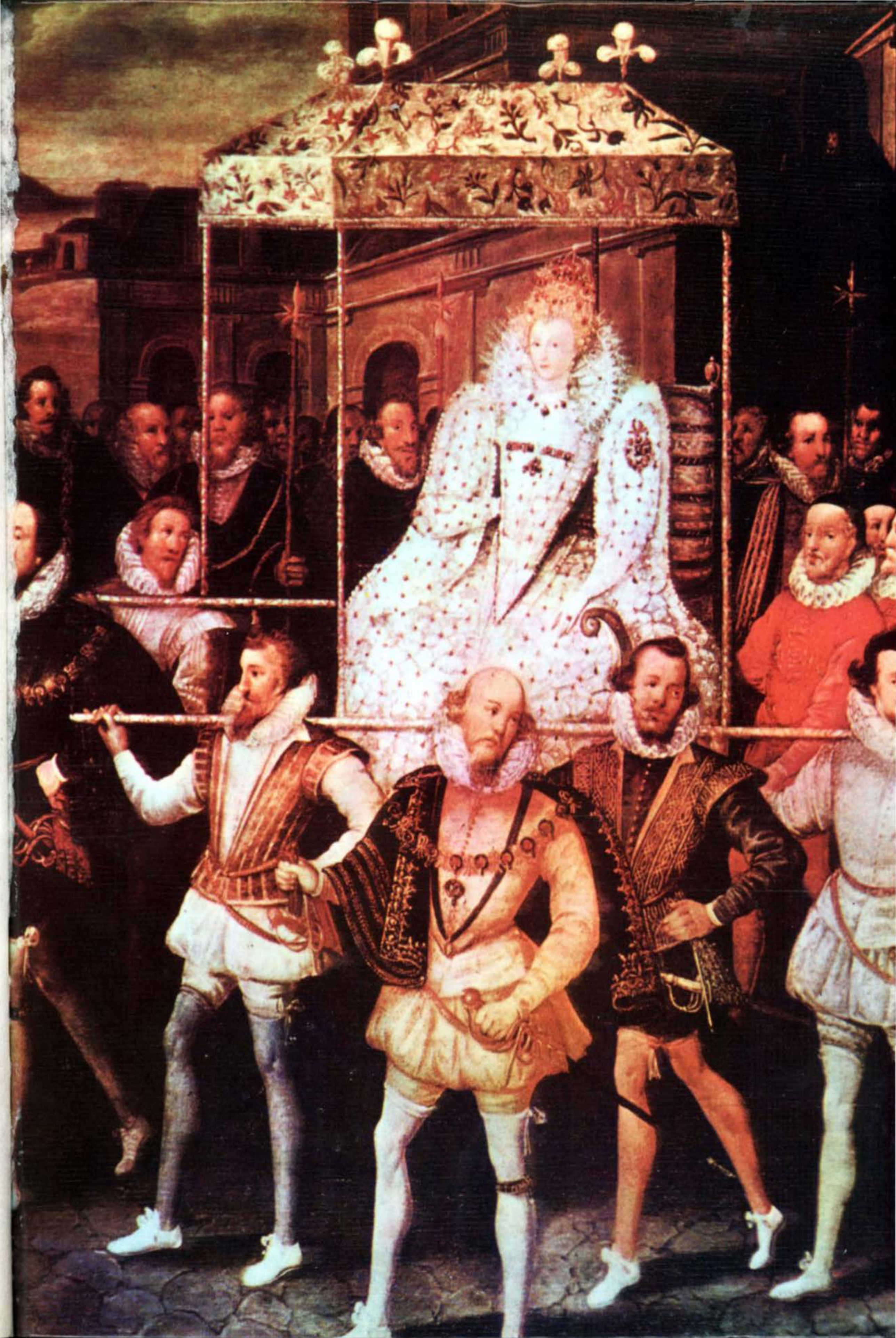

UMERUL 1. PARIS, MAIU 1851

JUNIMEA ROMANA

BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

SCOPUL NOSTRU

ntimentul datoriei ne face a lua pana în mână. — ați necunoscuți, dar entusiasmați de amorul patriei, opunem a propaga, cu tot zelul unor inimi înfocate, unirii naționale. Juni noi înșine, ne adressăm mai ossibre la junimea română din tóte provinciile; fachemare la tóte simtimentele nobile, la tóte inimile rósse; îndemnăm pe toți a se aduna împregiurul stinalui pe care e scrissă devisa : *Unirea Românilor.*

mai uniți vom putea înainta, vom putea isbuti în luptei. Póte că acésta di nu e așa departată. Europa gă o ascéptă și o chiamă : căci pretutindeni închis- sunt pline, pretutindeni familiile plâng pe vr' un pit din sînul lor, pretutindeni tiranii se îmbată cu ne poporelor. Când generațiile viitore vor citi istoria mentelor de adi, se vor mira cum într' un secol de ă s'au repetat cruzimele și persecuțiile domniei lui și Domițian; dar cel puțin să nu le facem a se mira șitatea nóstră : să ne ridicăm fruntea din pulbere, să răm jugul fără întîrdiere.

ntru acésta se cere o îndoită energie de acție și de gandă. Pentru ceea ce privesce acția, lăssăm celor echi, mai înțelepți și mai esperimentați missia de a misa. Le aducem numai aminte că nu e așa anevoe face o revoluție pe cît e anevoe de a o ține, de a o lăcina, de a o face să triumfe pentru tot d'auna.

ît pentru ceea ce se atinge de propagandă, noi o vom pecît ne iartă puterile nóstre; însă missia cea p tantă și mai anevoe este a vóstră, fraților c în țară, căci totul-acolo e de facut. Propagați e vóstre, recrutați neîncetat împregiurul vost ce vor compune ostirea viitorului. — Pericles -seu domnesce piste Atena, fiind că el care g a êra guvernat de soția sa, și acésta de fiul seu. ti sémănă întru aceste faimossului Atenian. Să nă o assemenea-favóre spre a 'i face să se pătru nia simtimentelor ș'a convicțiilor nóstre. Póte născut cu cîți-va ani mai târdiŭ, ar fi fost mai r

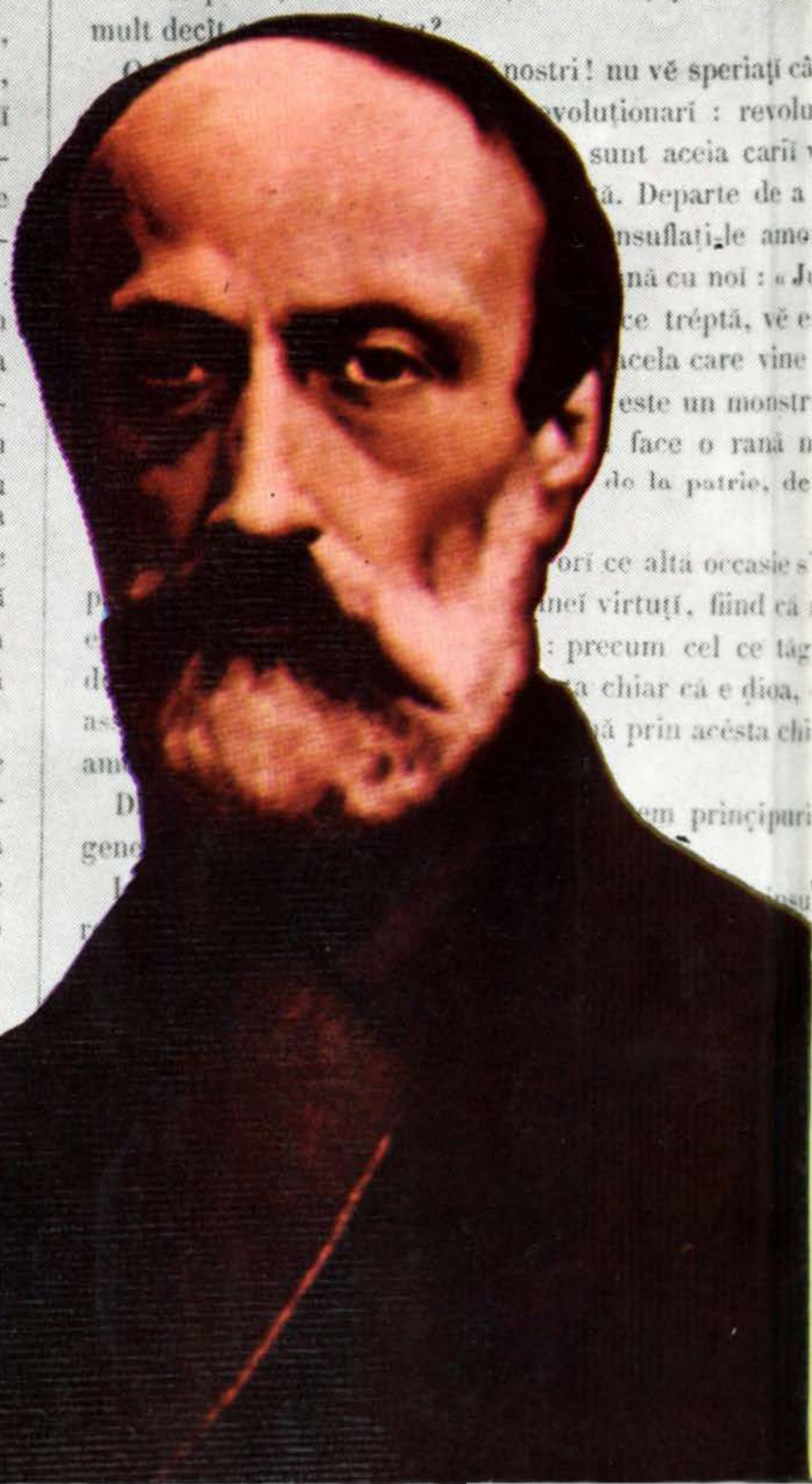

când le place, a le lua cassele, bucatele, și adessea mult decît ?

nostri ! nu vĕ speriați că evoluționari : revolu sunt aceia carii ă. Departe de a nsuflați-le amo nă cu noi : « J ce tréptă, vĕ e acela care vine este un monstr face o rană d de la patrie, de ori ce altă occasie s neĭ virtuți, fiind că : precum cel ce tăg a chiar că e ḑioa, ă prin acésta chi em principii